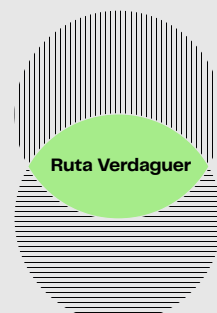

Descobriu Catalunya a través dels ulls d'un gran poeta

Un recorregut literari pels paisatges que van marcar
la vida i que descriu l'obra de Jacint Verdaguer.

Ajuntament de Barcelona
Institut Municipal de Paisatge
Urbà i Qualitat de Vida

Índex

Nota biogràfica	Pàg. 5
La ciutat dels tres turons	Pàg. 8
Ciutat Vella Monument a Colom, Basílica de la Mare de Déu de la Mercè, Monument a Antoni López, Basílica de Santa Maria del Mar, Carrer de l'Argenteria, Capella de Santa Àgata, Capella de la Mare de Déu de l'Ajuda, Catedral, Capelleta de Santa Eulàlia, Temple d'August/ Centre Excursionista de Catalunya, Ajuntament de Barcelona, Església del Pi, Palau Moja, Església de Betlem	Pàg. 9
L'Eixample Portal de l'Àngel, Font de Jesús (desapareguda), carrer d'Aragó, 235, abans 271, 3r. esquerra. Darrer domicili de Verdaguer, L'alzina del passeig de Gràcia, Monument a Verdaguer, Església del Monestir de Jonqueres (ara Parròquia de la Concepció), Monument al doctor Robert, Parc de la Ciutadella (Tornant a Ciutat Vella)	Pàg. 42
Sants-Montjuïc Tomba de Verdaguer, Jardins de Mossèn Cinto Verdaguer, Església de Santa Madrona	Pàg. 54
Les Corts Pavellons de la Finca Güell	Pàg. 60
Sarrià-Sant Gervasi Església de la Mare de Déu de la Bonanova, Bellesguard o Torre Figueras, Centre Catalanista Sarrianenc (desaparegut), Desert de Sarrià (desaparegut), Vila Joana (Museu-Casa Verdaguer), Església de Santa Maria de Vallvidrera, Tibidabo	Pàg. 62
Gràcia Ateneu Gracienc (desaparegut), Vallcarca - Penitents	Pàg. 72
Sant Martí de Provençals	Pàg. 75
Apèndix Domicilis i altres llocs de Barcelona	Pàg. 76
La cara Ausona	Pàg. 78
Folgueroles i Rodalies L'església parroquial, El Sembrador i el Racó de mossèn Cinto, El Pedró de la Plaça, La casa familiar, El fadrí de Muntanya, Plaques dels carrers, La casa natal, La casa museu, El monument a l' <i>Atlàntida</i> , La font de la Ricardera, La font de l'Amat, L'ermita de Sant Jordi, La masia de Puigseslloses, L'ermita de Sant Francesc s'hi moria, La font de Poudevida, La font del Desmai i la Torre de Morgadès, La masia del Fòcs, La masia de can Tona (municipi de Calldetenes), Sant Tomàs de Riudeperes (municipi de Calldetenes), La font Trobada, L'ermita de la Damunt, El jardí del poeta, Les alzines sureres, La creu del Francès, La masia de Torrents	Pàg. 79
Vic El Seminari Vell, El Palau Episcopal i la Biblioteca Episcopal, El casc antic, El Temple Romà, Església de la Pietat, Casa natalícia de Sant Miquel dels Sants, Bac de Roda, Monument a Mossèn Cinto	Pàg. 94
La Comarca Parròquia vella (Vinyoles d'Orís), Santuari de la Mare de Déu de la Gleva (Masies de Voltregà), La creu de Matagalls (Montseny), Savassona (Tavernoles), El castell de Sant Llorenç (Folgueroles), El gorg de Llitons, El salt de la Minyona (Guillerries), Sant Pere de Casserres, Les Gorgues, El Bac de Collsacabra, L'ermita de Palau (Manlleu)	Pàg. 100

El Canigó

Pàg. 104

Coll d'Ares, Prats de Molló (Plaça de J. de la Trinxeria, casa de la família Leguiel, Monument a Jacint Verdaguer a la carretera a la Presta), La Presta (Balneari termal, Plaça a J. Verdaguer sobre la façana de l'establiment), Tec (Capella de Sant Guillem de Combret), Baixant de Tec, a la cruïlla de les carreteres d'Arles i Serrallonga, Pont de la Verge Maria, entre els municipis de Menera i Serrallonga, terres de Cabrenç, Arles (Santa Tomba), Amélie-les-Bains (antics Banys d'Arles), Carretera del Benabosc, Dolmen de la Caixa de Rotllan, Ceret, Pont del diable, Perpinyà, Pesillà de la Ribera, Banyuls de la Marenda, Port Vendres, Cotlliure, Elna, Sant Pau de Fenollet i Sant Antoni de Galamús, Illa-Rodés-Reglèlla (aquest desaparegut), Vinçà, Priorat de Serrabona, Marquixanes, Ermitatge de Marcèvol, Prada, Sant Miquel de Cuixà, Taurinyà, Vernet, Castell, Sant Martí del Canigó, Cerdanya, Vall del Segre, Font Romeu, Llivia, Portè, Valls d'Andorra.

Crèdits

Pàg. 122

Nota biogràfica de
Jacint Verdaguer i Santaló
(1845-1902)

Jacint Verdaguer i Santaló va néixer a Folgueroles (Osona) el 17 de maig de 1845, en el si d'una família modesta, però de certa cultura. El seu pare era Josep Verdaguer i Ordeix, pagès i picapedrer. De ben jove la seva mare, Josefa Santaló, el va instruir en la lectura de llibres i en la cultura popular.

El 1855 va començar els estudis al Seminari de Vic on, durant quinze anys va rebre tota la formació acadèmica, dividida en tres fases: Humanitats i Retòrica, Filosofia i Teologia, Moral, Dret Canònic i Pràctica. Va llegir autors clàssics grecollatins (Virgili, Ovidi i Plató), clàssics italians, autors castellans de totes les èpoques, autors romàntics francesos (Châteaubriand) i autors catalans antics i moderns, gràcies a les seves visites a les biblioteques de Vic i a la influència de professors i companys.

El 1865, essent encara estudiant, li van ser premiades dues poesies als Jocs Florals de Barcelona: *Els minyons d'En Veciana* i *A la mort d'En Rafel de Casanova*. Entusiasmà el públic del Saló de Cent de l'ajuntament on, per rebre el premi, es presentà vestit de vellut, faixa i barretina. Aquell mateix any, li publicaren al periòdic *Eco de la Montaña de Vic*, el poema *Dos màrtirs de ma pàtria, o siga Llucià i Marcià*. Per tot això, entrà en contacte amb personatges rellevants de l'època com Manuel Milà i Fontanals i Marià Aguiló.

El 1867 va fundar l'Esbart de Vic, del qual féu el discurs d'inauguració. Era un grup format per estudiants entusiastes de sentiments i idees romàntiques que es trobaven a la font del Desmai amb l'objectiu de cantar cançons antigues i recitar la pròpia poesia. Llavors, vivia a Can Tona, una masia propera a Vic i a Folgueroles, on feia de mosso i de mestre de minyons.

El 1870 va ser ordenat sacerdot i va cantar la primera missa a l'ermita de Sant Jordi de Puigseslloses. Posteriorment, va ser destinat a una petita parròquia de Vinyoles d'Orís, poble de la mateixa comarca d'Osona. En cap moment va deixar de dedicar-se a la poesia —treballava sobretot en el poema èpic *L'Atlàntida*— i portava a terme les tasques de vicari. El 1874 va marxar a Barcelona per recuperar-se d'una greu malaltia que allí contragué. Durant el vuit mesos que s'hi estigué, veia els membres de l'Esbart de Vic i participava en tertúlies.

El mateix any 1874 va entrar com a capellà dels vapors de la Companyia Transatlàntica, propietat dels marquesos de Comillas. Van ser gairebé dos anys i nou viatges fent la travessia d'Amèrica (en la línia de Cuba), un període que li serví per recuperar la salut i enllestir *L'Atlàntida*, la qual va ser premiada als Jocs Florals de Barcelona l'any 1877 (hi tingué un gran èxit). Ja a l'època, l'obra va ser entesa com la culminació de la Renaixença.

Aleshores es va iniciar l'etapa de triomfs i prosperitat del poeta, que va durar disset anys. A partir de finals de 1876 va residir al palau dels marquesos de Comillas contractat com a capellà de la família i va tenir, per tant, ocasió de freqüentar els ambients socials més elevats i de crear, amb el mecenatge dels marquesos, alguns dels seus poemes més importants. Des de 1883, amb el càrrec d'almoier, administrà la beneficència del marquès a les famílies necessitades.

És un període, a més, en què va fer nombrosos viatges a Occitània, Castella, Tolosa de Llenguadoc, Roma, Comillas, Donostia...

A Barcelona, el poeta es va centrar en la divulgació dels ideals de la fe aprofitant el seu prestigi i l'ajut de l'amic Jaume Collell. Tots dos van preparar les festes del mil·lenari de Montserrat, en les quals es van convocar concursos i on assistiren autoritats i escriptors d'arreu. Verdaguer va escriure per a l'ocasió obres com ara *Llegenda de Montserrat* i *Cançons de Montserrat*, entre les quals hi ha les estrofes del «Virolai».

El 1879, simultàniament a l'organització del mil·lenari, Verdaguer va publicar *Idil·lis i cants místics*, composicions de tema religiós. El 1882 va aparèixer *Lo somni de Sant Joan*. *Llegenda del Sagrat Cor de Jesús*, refós i ampliat el 1887.

Amb l'objectiu d'arribar al poble, Verdaguer va conrear la poesia religiosa. D'aquí sorgiren els *Càntics religiosos per al poble*.

L'Oda a Barcelona, guanyadora d'un premi als Jocs Florals i publicada el 1883 per l'ajuntament de la ciutat en una edició de cent mil exemplars, és un cant al moment de plenitud que vivia la ciutat que enderrocava les muralles, empenia el pla Cerdà i es preparava per a l'Exposició Universal. Verdaguer hi presenta una Barcelona capaç de compatibilitzar el progrés i la modernitat amb la tradició i la fe.

El punt culminant de l'etapa de plenitud va ser el poema èpic *Canigó* (1886) que va servir al poeta per vèncer les insatisfaccions i rectificar els defectes de *L'Atlàntida*. Prengué com a base elements de primera mà que va aplegar a partir de les diverses excursions que realitzà entre el 1879 i el 1884 pel Pirineu català. Allí va poder imaginar i trepitjar el que seria l'escenari del poema, completat també amb llibres d'història, folklore i geografia.

També és important l'any 1886 per dos esdeveniments més: la coronació a Ripoll com a poeta de Catalunya pel bisbe de Vic, Josep Morgades, cim de la glòria de Verdaguer; i el viatge a Terra Santa, que significà el començament de la crisi espiritual. Va publicar *Excursions i viatges* (1887) i *Pàtria* (1888). En el pròleg del *Dietari d'un pelegrí a Terra Santa* (1889) explica el desig de purificació i el canvi d'orientació en la seva vida i en la seva obra. Aquest canvi va consistir a dedicar-se més a les tasques pròpies d'un sacerdot i no tant a les d'escriptor, cosa que va portar-lo a una pràctica més accentuada de la caritat, que el va endeutar i, més tard, el va posar en contacte amb un grup d'exorcistes. En aquesta època, va entrar en la vida del poeta la família Duran, a la qual va prometre que no abandonaria.

Tots aquests fets, juntament amb altres circumstàncies que van anar agreujant la situació, van provocar la desconfiança dels marquesos de Comillas i, finalment, la decisió de prescindir dels seus serveis com a capellà domèstic. El bisbe Morgades es va posar d'acord amb el marquès, es va endur Verdaguer a la seva diòcesi i el va allunyar de Barcelona. Al santuari de la Gleba (1893-1895), prop de Vic, el poeta va publicar el *Roser de tot l'any* (primer a La Veu de Catalunya i després en llibre), *Veus del Bon Pastor* i *Sant Francesc*. El 1895, davant d'una situació de reclusió perquè li era prohibit de baixar a Barcelona, Verdaguer es va escapar de la Gleba i va tornar a la ciutat sense permís.

El bisbe Morgades va enviar, com a força de pressió, la policia per detenir Verdaguer en el seu domicili. No ho aconseguí i va provocar que el poeta trametés un breu Comunicat a la premsa en el qual demanava justícia i ajut a la gent honrada de Barcelona. L'escrit va prendre les dimensions d'escàndol. Al cap de poc, un tribunal eclesiàstic el va suspendre a *divinis*: se li van treure les

llicències de poder exercir de sacerdot i, per tant, de poder dir missa. Ell va contraatacar amb un seguit d'escrits enviats a la premsa diària (*Un sacerdot perseguit*). El mateix 1895, un nou grup d'amics li van publicar aquests articles sota el títol *Mossèn Jacinto Verdaguer en defensa pròpia*, considerats la millor prosa del primer periodisme català modern. El 1896 va publicar el llibre de poemes *Flors del Calvari. Llibre de consols*, com a mostra poètica de la imatge de poeta rebel i enfrontat amb la societat. El 1897 va publicar a la premsa una segona sèrie de vint-i-sis articles, encara més durs que els de 1895.

Verdaguer durant aquest període va ser acusat de boig i, al mateix temps, va ser defensat en pamflets, signats o no, com *Verdaguer revindicat de Josep Aladern* (Cosme Vidal). El 1896 va escriure *La Pomerola*, poema llarg autobiogràfic, que sembla que presentà als Jocs Florals sense èxit i que restà inèdit fins a 1995.

Finalment, el 1898, Verdaguer es va retractar i va ser rehabilitat gràcies a la intervenció i les gestions dels pares agustins d'El Escorial. Va passar els seus darrers anys a l'església de Betlem de Barcelona — just davant per davant del palau del marquès de Comillas—, on obtingué un benefici de mans del bisbe de Barcelona, doctor Català.

Els darrers quatre anys de vida, Verdaguer va tornar a l'activitat literària. Va dirigir algunes revistes literàries, *Lo Pensament Català*, *L'Atlàntida* i *La Creu del Montseny*; va participar en actes públics i va llegir discursos a diferents certàmens poètics on era convidat. Va publicar durant aquests anys *Santa Eulària. Poemet* (1899), *Aires del Montseny* (1901) i *Flors de Maria* (1902).

El 1902 va pronunciar el *Record necrològic* en memòria de Joaquim Rubió i Ors a la Universitat de Barcelona, en una sessió de l'Acadèmia de Bones Lletres.

Morí el 10 de juny de 1902, a Vila Joana de Vallvidrera, on hi havia passat des del dia 17 de maig gràcies a l'oferiment del seu propietari, Sr. Ramon Miralles, i va ser enterrat, tres dies més tard, al Cementiri Nou de Barcelona, a Montjuïc, enmig d'una manifestació espectacular de dol popular.

La ciutat dels tres turons

Aquesta ruta ressegueix els llocs més importants de la Barcelona vella i de l'Eixample relacionats amb la vida de Jacint Verdaguer o relacionables amb ell, a través de la seva magna obra de temàtica barcelonina, on Verdaguer és força important. Així, per exemple, va projectar un llibre titulat *Barcelona*, que finalment no va poder publicar, on pensava recollir bona part de la seva producció poètica sobre la ciutat.

En aquesta ruta incloem tant, llocs que encara es conserven en l'actualitat, com indrets que ja han desaparegut, però que eren ben vius en època de Verdaguer.

Farem el recorregut de la següent manera: de cada punt anotarem una breu història o descripció, en veurem el lligam amb l'escriptor i hi evocarem la seva obra amb fragments de textos literaris que aconsellem al lector.

Ciutat Vella

Iniciem la ruta Verdaguer per Ciutat Vella, arran de mar, i anirem passant a peu per bona part de la vella Barcelona. Podrem anar seguint, a través dels poemes de Jacint Verdaguer i dels llocs, algunes de les fites importants de la història de Barcelona, de la seva progressiva transformació en la gran metròpoli de finals del segle XIX i inicis del segle XX. Però alhora, resseguiem episodis i detalls de la vida de l'escriptor. Comencem amb Colom, figura prou important al llarg de l'obra del poeta.

El monument a Colom

El monument a Colom al portal de la Pau de Barcelona és un bon mirador del port de Barcelona. Va ser finançat per subscripció popular. L'arquitecte Gaietà Buïgas i Monravà (1851-1919) el projectà. Té forma de columna i és de ferro colat, amb 60 metres d'altura, coronat per l'estàtua en bronze de l'almirall, obra de Rafael Atché (1854- 1923). Aviat va ser un dels símbols i emblemes de la ciutat de Barcelona, en forma de benvinguda. La fosa d'aquest gran monument, la va realitzar Frederic Masriera al taller de Francesc de P. Vidal. A la seva base hi ha quatre grans matrones de pedra que representen Catalunya, Aragó, Castella i Lleó, fetes per artistes diferents, i quatre grups escultòrics de Aixecament de Colom, pedra al·lusius a personatges catalans 1887 relacionats amb la colonització d'Amèrica.

Va ser inaugurat el primer de juny de 1888, any de l'Exposició Universal de Barcelona, amb la presència de la reina regent Maria Cristina. L'Exposició Universal, un esdeveniment de ressò internacional, significà, a més, la urbanització de la zona de l'antiga Ciutatella, seu de l'Exposició (vegeu Parc de la Ciutatella), la construcció de grans edificis, com ara el Palau de Justícia, i l'erecció de l'Arc de Triomf.

Hi llegirem el poema «**Lo monument a Colom**» que Verdaguer va publicar per primera vegada a *Lo Pensament Català* el 21 d'abril de 1901, una de les revistes que va dirigir, i que volia incloure al llibre *Barcelona*.

El text és una descripció al·legòrica i força detallada del monument.

Allà on Colom isqué del mar un dia,
com Atlas amb un món en ses espatlles,
un **monument** aixequés, Barcelona?
Fes-lo digne de tu i digne de l'hèroe
que fou dels hèroes i dels genis l'àliga. [...]

Aixeca-la ben alt eixa **columna**,
damunt lo front dels arbres,
damunt los parallamps i cresteries,
sobre els merlets que volten lo pinacle,
sobre el pinacle que agullona els núvols.
Al veure-la, que diguen los navilis:
Més alta és de bon tros que nostres màstils.
Les fàbriques que diguen:

Aixecament de Colom, 1887

És més alta que nostres xemeneies.
El més que nostres torres-
repliquen los palaus. I el temple gòtic
responga: — I gairebé com mes agulles.—

Corona la columna sobirana
amb lo **globo del món**, que amb mà divina
a arrodonir ell ajudà a l'Altíssim.
Mes lo globo corona'l amb sa estàtua,
sa **estàtua gegantina**,
en actitud profètica i solemne
signant a l'occident, de quina porta,
feta de por i de misteri ombrívol,
ell tenia la clau dintre sa pensa. [...]

A l'obra de Verdaguer podem resseguir la figura de Colom des dels inicis fins als darrers poemes. El poeta ja li dedicà una llarga composició de joventut que va restar inacabada; també podem situar el personatge de Colom a l'important poema èpic de 1877, *L'Atlàntida*. Igualment, a «Colon» del llibre Montserrat, s'al·ludeix a Barcelona com a punt de trobada de l'almirall amb els Reis Catòlics i, finalment, als darrers anys de la seva vida, Verdaguer va treballar en el tema de Colom, uns fragments van ser recollits pòstumament per Josep Pijoan a *Colom seguit de Tenerife* l'any 1907 (Tip. L'Avenc. Barcelona).

Hem de seguir el passeig de Colom fins a la plaça Duc de Medinaceli. Al fons de la plaça girarem a mà dreta per prendre el carrer Ample, el seguirem ben poca estona fins a trobar la plaça de la Mercè a la dreta.

Basílica de la Mare de Déu de la Mercè

L'església de la Mercè es troba entre els actuals carrers Ample, Simó Oller i de la Mercè i la seva façana principal dóna a la plaça de la Mercè. El 1637 la Mare de Déu de la Mercè fou proclamada patrona principal de Barcelona, santa Eulàlia (vegeu Sarrià) en fou la primera patrona i el 1564 el Consell de Cent ja havia declarat santa Madrona (vegeu Santa Madrona) copatrona de la ciutat. A totes tres Jacint Verdaguer dedica la seva atenció poètica.

És un edifici barroc, obra de Josep Mas i Dordal, d'una sola nau, amb rics revestiments de marbre i complicades gelosies a les tribunes altes, al qual es va afegir un portal del segle XVI, al lateral, provinent de la desapareguda església de Sant Miquel. Té vuit capelles laterals. L'església és coronada amb una estàtua de bronze daurat, obra de Maximí Sala, que va ser col·locada sobre la cúpula (situada damunt el creuer), amb motiu de la cerimònia de la coronació de 1888.

De set metres d'alcada, la figura representa la Mare de Déu de la Mercè en una actitud protectora, amb l'infant Jesús a coll i una branca d'olivera a la mà estesa damunt la ciutat. Aquesta estàtua, enderrocada durant el 1936, fou refeta pels germans Oslé (1945-49).

Els «**Goigs de Nostra Senyora de la Mercè**» van ser escrits per Verdaguer a finals de 1888, a petició de Clotilde Cerdà i Bosch (la concertista d'arpa Esmeralda Cervantes), que volia fer-ne una edició per a recollir diners per a les despeses del temple. Van aparèixer publicats a *La Veu del Montserrat* (11 d'octubre de 1890). Lluís Millet en compongué la partitura l'any 1906, en dirigir la capella de música de la basílica de la Mercè.

Els goigs exalcen la Verge de la Mercè, que a més de ser una de les patrones de la ciutat, és també la inspiradora de l'orde dels mercedaris o de la Mercè. L'orde va ser fundat per sant Pere Nolasc, amb l'ajuda de sant Ramon de Penyafort i el suport del rei Jaume I. La llegenda diu que la Verge se'ls aparegué el 2 d'agost de 1218 i els va encoratjar a fundar l'orde encarregat d'aconseguir el rescat dels cristians captius als regnes musulmans del nord d'Àfrica i de la conversió de les nacions esclavitzades pel pecat.

El text de Verdaguer, a més d'explicar l'aparició de la Verge i l'èxit de l'encàrrec que realitzà, fa referència a la cerimònia de la coronació canònica de la Verge de la Mercè, en el marc de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888.

*Dels catius mare i patrona,
puix del cel nos heu baixat,
Princesa de Barcelona,
protegiu vostra ciutat.*

*Barcelona enamorada
vos **fa trono** del seu cor:
puix del cel li sou baixada,
feu-ne cel del vostre amor.
Vostre braç que esforç los dóna
sia sempre al seu costat.
Princes de Barcelona,
protegiu vostra ciutat.*

Cúpula de la Basílica de la
Mercè des de Palau de Mar

En **certamen** de cent pobles
sa corona li da el món;
la pren ella iamb mans nobles
l'ha posada en vostre front.
Per sa Reina vos corona
la que ho és del Principat.
Princesa de Barcelona,
protegiu vostra ciutat.

Anteriorment, el poeta havia escrit l'himne oficial per a la cerimònia de la seva coronació canònica «**Himne a la Verge de la Mercè**», celebrada el 21 d'octubre de 1888, que després inclogué al llibre *Càntics* (1890).

Estel de Barcelona,
Reina de la Mercè,
al poble que us corona
donau-li amor i fe.
[...] De terra i mar Estrella guiadora,
brillau tot temps de Barcelona al front;
dels catalans siau la salvadora
Vós que heu donat lo Salvador al món.

Posteriorment, amb motiu de la mort del bisbe de Barcelona, Jaume Català i Albosa, —que havia oficiat la cerimònia i havia imposat la corona (oferta per l'alcalde Rius i Taulet en nom de la ciutat) a la Verge— va compondre el poema «**Coronació de la Verge de la Mercè**», datat el 10 de juliol de 1900 i publicat al setmanari *Lo Pensament Català* del 22 de juliol de 1900 (núm. 12), un altre dels textos destinats al volum *Barcelona*.

En processó la Mare del bon Déu
és portada a la Seu,
i en son altar major
és aixecada en faldistori d'or.
Era el gran temple un flamareig de llums,
com quan lo jorn comença;
l'altar un cel on pugen los perfums
dels encensers en nuvolada immensa.
[...] Tronaven los canons de Montjuïc,
i per lo temple antic
rodolava el torrent de l'harmonia
com per los monts i planes
l'alegre tritllejar de les campanes
i el tro de llampeganta artilleria.
Lo bisbe Català
allavors a la Verge s'acostà,
i en nom de Barcelona
posà en son front una àurea corona
incrustada de perles i brillants
i amor dels catalans.

Podem tornar al passeig de Colom i a la plaça que fa cantonada amb Via Laietana—prop de la seu central de Correus— localitzarem el monument a Antonio López, primer marquès de Comillas i mecenes de Jacint Verdaguer.

Monument a Antonio López*

Plaça Antonio López, 1

Realitzaren el monument l'arquitecte Josep Oriol Mestres Esplugas (1815-1895) i l'escultor Venanci Vallmitjana (1828-1919), l'any 1884. Aquest últim va resoldre-ho amb la típica estàtua-retrat.

Antoni López i López (Comillas, 1817- Barcelona, 1883) va ser industrial, banquer i comerciant. Vers 1831, emigrà a Amèrica on aconseguí una notable fortuna a l'Havana, gràcies sobretot al tràfic d'esclaus. Es dedicà al transport marítim. L'any 1850 en retornar a la Península, va emprendre una sèrie de negocis que el portaren a ésser un dels més grans empresaris del país. Va fundar l'any 1852 la casa A. López y Cía., nucli de la futura Companyia Transatlàntica Espanyola, que aprofità la substitució de la navegació a vela per la de vapor i monopolitzà les línies oficials de vapors a les colònies. L'any 1856 passà a residir a Barcelona, a la casa dels banquers *indianos* Vidal i Quadras. Acumulà diverses concessions ferroviàries i fundà la Compañía General de Tabacos de Filipinas. Creà el Crèdit Mercantil i el Banc Hispano-Colonial (1876), que centrà la seva activitat a Barcelona, amb la col·laboració de destacats financers catalans.

Fou vicepresident d'una *Liga Nacional*, la de Barcelona, entitat que intentava impedir una llei d'abolició de l'esclavatge a Puerto Rico, i que més tard aprovà la I República. Va construir a Comillas un sumptuós seminari pontifici i l'any 1878 el rei Alfons XII li va concedir el títol de marquès de Comillas. Personage controvertit, el seu cunyat Francesc Bru va portar a terme una campanya en contra seva, continuada més tard contra el seu fill (Claudi López Bru, segon marquès de Comillas), per mitjà de *La verdadera vida de Antonio López y López* de 1885; es deia que la seva fortuna era conseqüència del trafic negrer, l'oportunisme i l'engany; el monument a Barcelona prenqué popularment el nom d'*el Negro Domingo* (el 1936 l'enderrocaren

Plaça Antonio López, 1886
(* Aquesta figura va ser retirada pel consistori el març de 2018

i es restablí després de la Guerra Civil). Va ser protector de Jacint Verdaguer i aquest li dedica el seu poema *L'Atlàntida*, text que podem llegir al peu del monument.

Excm. Sr. D. Antoni López

*Muntat en tos navilis en l'ala beneïda
busauí de les Hespèrides, lo taronger en flor:
mes ail, és ja despulles
de l'ona que ha tants segles se n'és ensenyorida
i sols puc oferir-te, si et plauen, eixes fulles
de l'arbret del fruit d'or.
Vapor transatlantic «Ciudad Condal»,
18 de novembre de 1876*

El marquès de Comillas va decidir contractar els serveis de Verdaguer a finals de 1876, perquè celebrés diàriament la missa a la capella del Palau Moja (vegeu Palau Moja) de la Rambla, per l'ànima del seu fill gran que havia mort feia poc. La relació entre ells dos fou ben especial. Verdaguer era capellà i poeta famós, cosa que li atorgà un estatus especial dins la casa. Es tractava d'una relació, sobretot, de mecenes a protegit, però arribà a haver-hi confiança total entre els membres de la família del marquès i Verdaguer.

Significà per al poeta una mena d'ascensió social. Aviat, a més del carrec de capellà domèstic, obtingué el d'almoïner i el d'inspector religiós de la Companyia Transatlàntica. Verdaguer el 1883 (any de la mort del marquès) li dedicà el poema «*A la mort de D. Antoni López*», que inserí al volum *Caritat* (1885). Hi presentà la figura del marquès en el llit Detall del monument a Antonio López de mort, no satisfet de les seves riqueses i del tracte amb les grans personalitats del seu temps, sinó complagut d'haver servit de «respatller» dels orfes, pobres i malalts, és a dir, de la caritat. Les dues primeres estrofes recorden els orígens del marquès i el seu negoci.

*Del mar de Catalunya en la ribera
s'arrelà de Cantàbria un arbre altiu;
ombra donava a la marina entera,
des del port de Barcino al seu nadiu.*

*En sa robusta soca s'amarraven
los vapors de llevant i els de ponent,
los que a Espanya ses illes enllaçaven
de llurs esteles amb lo fil d'argent.*

Seguirem pel passeig d'Isabel II fins al Pla del Palau, pujarem pel carrer Espaseria i arribarem a Santa Maria del Mar. Verdaguer donà mostres a la seva obra de la cultura religiosa i popular. Aquesta n'és una.

Basílica de Santa Maria del Mar

Adreça: Plaça Santa Maria

Situada entre la plaça de Santa Maria, el carrer de Santa Maria, el carrer dels Sombrerers i el passeig del Born, trobem l'església gòtica de Santa Maria del Mar (segle XIV). Els seus orígens documentats es remunten a l'any 998 amb un altar de Santa Maria, però l'edifici actual es construí entre 1329 (any en què es posà la primera pedra) i 1384 (quan s'hi celebrà la primera missa a l'altar major).

Timpà de la portalada de la Basílica de Santa Maria del Mar

La tradició vincula els seus orígens a l'època visigòtica, amb el culte al sepulcre de Santa Eulàlia, en una capella de Santa Maria, al voltant de la qual s'alçà un convent (any 656). Verdaguer a «**Santa Maria del Socors**» ho diu així, tot unint Maria del Socors i santa Eulàlia:

*Lo sepulcre d'Eulària
es lo bres de la santa mercenària
Maria del Socors,
qui allà rebé el baptisme
i entrà per eixa porta al cristianisme
qui n'havia de ser astre amorós.*

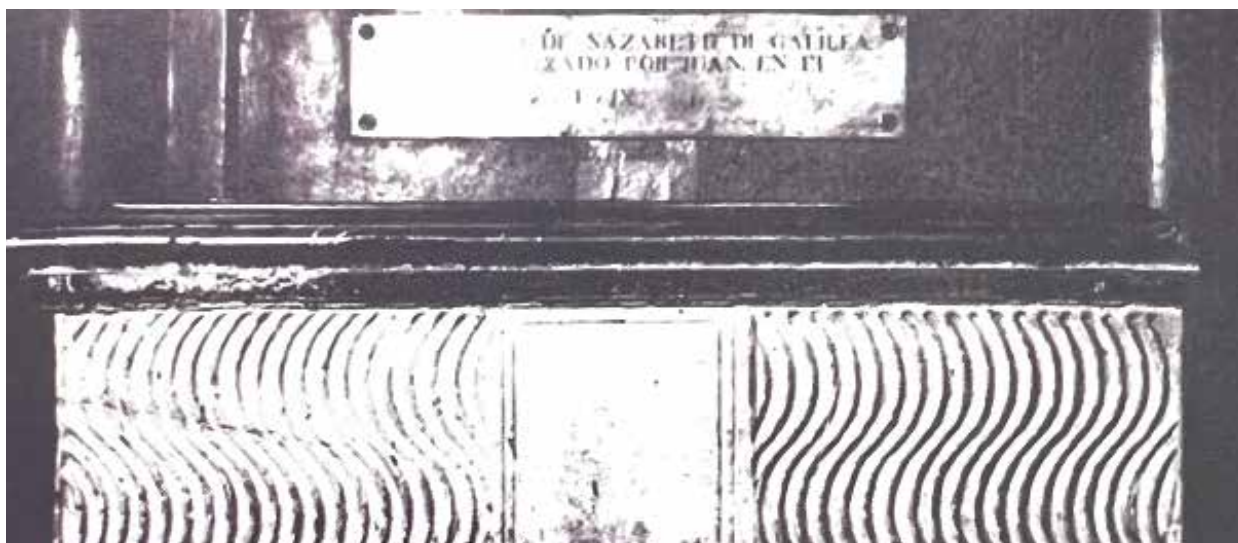
*S'alça un castell a vora el Llobregat
d'on Maria és 'hermosa castellana;
un palau senyoreja la ciutat
d'on ella és l'hermosa sobirana.*

Santa Eulàlia, s'afirma que va morir el 304 durant la persecució del procònsol Dacià. Va ser enterrada a l'indret on després s'alçaria l'església de Santa Maria del Mar (les seves relíquies trobades allí es van traslladar a la catedral de Barcelona el 1339, avui a la cripta) i Maria de Cervelló va ser batejada en una pila baptismal d'aquesta església que havia estat el sepulcre primitiu de santa Eulàlia.

A inicis del segle XIX, prop d'aquesta pila, hi havia un quadre de la santa amb la següent explicació: «*Sta. Maria de Cervello, dita comunment del socós, fonch filla de aquesta parrochia, batejada en estas fons baptismals als 8 de desembre de 1230*». El 1828 aquesta pila fou traslladada a la capella de Sant Antoni Abat i Sant Bernat; el nou baptisteri va ser decorat amb tres quadres que representen el baptisme de Jesucrist, santa Eulàlia i santa Maria de Cervelló o del Socós. A sota dels dos darrers hi escrigueren: «*Esta pila bautismal, según constante tradicion, sirvio de sepulcro al cuerpo de santa Eulàlia v. y. m.; en esta pila bautismal, fué bautizada sta. Maria de Cervello, vulgarmente del Socós, v. a 8 de diciembre del año 1230.*»

«**Santa Maria del Socors**», poema del llibre *Barcelona*, es pot datar entre 1900 i 1902, encara que restà inèdit fins a *Barcelonines* (1925). El poema evoca la vida i els miracles de santa Maria de Cervelló (Barcelona, 1230-1290), coneguda també com santa Maria del Socors, escrit popularment Socós. Aquest sobrenom prové del fet que, segons la tradició, auxiliava els aflagits i desvalguts i, de forma miraculosa, els vaixells i els mariners en les tempestes, per la qual cosa la imatge religiosa la representa portant un vaixell.

La tradició explica que era filla d'una família noble i rica que havia renunciat a les riqueses per fundar la branca femenina de l'orde mercedari i dedicar-se intensament a la pràctica de la caritat —una de les virtuts que Verdaguer més valorava (el poeta li dedicà encara un altre poema, «**Lo verger del Palau**»). Descríu els orígens familiars de la santa, del llinatge noble dels Cervelló, el seu baptisme a l'església de Santa Maria del Mar i la seva promesa de lliurar-se a Jesucrist; finalment, ens presenta la santa al convent de la Mercè. Narra amb detall els seus dos miracles i la presenta duent a terme la seva tasca mercedària: l'atenció dels captius cristians rescatats que arriben a Barcelona.

Hom creia, però no n'hi ha proves, que la cambra on havia nascut Maria de Cervelló estava situada al lloc on avui hi ha la capella de la casa, coneguda per Palau Dalmasas, del senyorial carrer Montcada. En la capella, obra del segle XV, hi ha col·locada una làpida de marbre que diu: «En este aposento nació santa María de Cervelló el día 1 de diciembre de MCC XXX». Però, l'antic casal dels Cervelló (que al segle XVIII fou residència d'una família genovesa, els Giudice) estava situat just a l'altre costat del carrer, a la casa on ara hi ha la galeria Maeght (carrer Montcada, 25). La façana d'aquest edifici és un exemplar del segle XV que conserva intacta la imatge que adquirí amb la reforma del segle XVI, en la qual es van unir elements del gòtic català amb la composició renaixentista. Té una galeria amb gàrgoles i una porta adovellada. A l'interior hi ha un gran pati, amb una escala amb voltes tancada per arcs rampants.

Passarem ara cap al carrer de l'Argenteria, que surt de la plaça de Santa Maria cap a la Via Laietana, per tal de resseguir el cor de la ciutat i el que era part de la seva zona gremial. Verdaguer també ens hi acompanya.

Carrer de l'Argenteria

L'escena del poema de Verdaguer «*Lo filador d'or*», de to popular, es localitza amb molta precisió al barri de Santa Maria del Mar, al carrer de l'Argenteria, on des de l'edat mitjana i fins a les acaballes del segle XIX hi havia instal·lats els establiments dels argenters i joiers barcelonins. Conserva el regust del barri d'obradors, sense edificis senyorial, amb cases velles amb balcons de ferro forjat i solanes de rajola.

Va aparèixer publicat per primer cop a *La Veu de Montserrat* el 7 de setembre de 1889 (núm. 36), amb data de 2 d'agost. El mes de febrer de 1900 sortí, amb alguns canvis, a diverses publicacions periòdiques. Verdaguer va projectar-lo per al llibre *Barcelona*, però s'inclogué pòstumament a *La mellor corona* (1902). Està dedicat a Joaquim Cabot i Rovira (1861-1951), orfebre, financer, escriptor i polític, fill de l'argenter Francesc Cabot i Ferrer. Cabot fou president del Centre Excursionista de Catalunya i de l'Orfeó Català. Verdaguer, en una carta del 6 de gener de 1886 a Teodor Llorente, s'hi havia referit com a amic i argenter i, en una altra carta del

Sarcòfag, segons la tradició de Santa Eulàlia, emprat a Santa Maria del Mar com a pica de batejar.

3 de març del mateix any, mostrava el seu agraïment per la conferència sobre *Canigó* que Cabot havia llegit a l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques. La dedicatòria del poema és una mostra de l'afecte que Verdaguer sentia per Cabot.

A en Joaquim Cabot i Rovira

N'hi ha un argenter
a l'**Argenteria**,
de tant filar or
li diuen Orfila.
Lo fila tan prim
que tot just s'obira
n'apar un cabell
del front d'una nina.
Lo filador d'or
diu que en té una filla;
que és un pom de flors,
no cal que us ho diga.
Fila l'or com ell
i la plata fina,
retalla brillants
i perles enfila.
Qui s'hi casarà
pot plantar botiga.
No es casa ella, no,
que es fa caputxina
lo primer dijous
de Pasqua florida.
Quan vora l'altar
son cabell deslliga,
n'apar un riu d'or
que surt de la riba,
o un camp de forment
que la falç inclina.
Son pare que el perd
recull les espigues,
i trist i solet
torna a la botiga
la garba de rulls
que al matí n'eixia.

N'hi ha un argenter
a l'Argenteria,
de tant filar or
li diuen Orfila.
Mes, ai!, pel veinat
no falta qui diga
que ven per fils d'or
cabells de sa filla.

Tornarem a la Via Laietana fins a la plaça de l'Àngel, pujarem pel carrer Llibreteria i, tombant a la dreta, al carrer Veguer, trobarem el Museu d'Història de la Ciutat, complex monumental que engloba els 2000 anys d'història de Barcelona i en el qual s'inscriu la Capella de Santa Àgata.

Capella de Santa Àgata, inicis segle XX. Estatges de les restes arqueològiques de la ciutat

Capella de Santa Àgata

Plaça del Rei s/n (Conjunt monumental de la plaça del Rei)

La de Santa Àgata (o Agueda) era la capella reial que estava annexa al Palau Reial Major de Barcelona. La capella gòtica que es conserva va ser construïda els primers anys del segle XIV, pel mestre Bertran Riquer. Va prendre el nom a partir de l'any 1600, per certs prodigis que, segons s'afirma, una relíquia de la santa (guardada en la capella baptismal) va fer en aquelles dates. «Santa Àgueda», poema escrit per Verdaguer cap a 1900, havia de formar part del llibre *Barcelona*, però no es va publicar fins a 1925, a *Barcelonines*. Evoca, en primer lloc, la importància històrica que l'edifici havia tingut (escenari de batejos, casaments i funerals dels reis de la corona catalanoaragonesa, etc.) i, més endavant, la variable situació en que es trobà tot al llarg del segle XIX arran de la desamortització de 1820 i del consegüent tancament al culte (fou escola de nens, magatzem de decorats del Liceu, impremta i taller d'escultura dels artistes Vallmitjana, i museu d'antiguitats). Vers 1844 es va treure a subhasta, i la seva conservació no fou definitivament consolidada fins a 1866, amb la restauració sota la direcció de l'arquitecte Elies Rogent (1821-1897) i la proclamació de Monument Historicoartístic d'Interès Nacional.

*Que trista estàs, que esponcellada i sola,
oh capella dels prínceps d'Aragó,
de nostra pàtria símbol,
de nostra fe reliquiari d'or!
Qui t'ha vista en ta gloria i te veu ara,
si és català i no llagrimeja, és bord!*

*[...] Caigueren les campanes
de son cloquer octogonal i airós;
perderen los merlets llurs creus de pedra,
la comtal diadema sos florons.
Se perderen, oh Santa, tes relíquies,
en ton verger marciren-se les flors,
i avui al vent del segle
de un a un s'esbullen tos records
de viuda abandonada
de la plaça del Rei en un racó*

*Plora, plora, santa Àgueda la bella,
plorau, catalans tots,
plorau lo temps de vostres alegries,
que aqueixos, ai, són dies de tristor!*

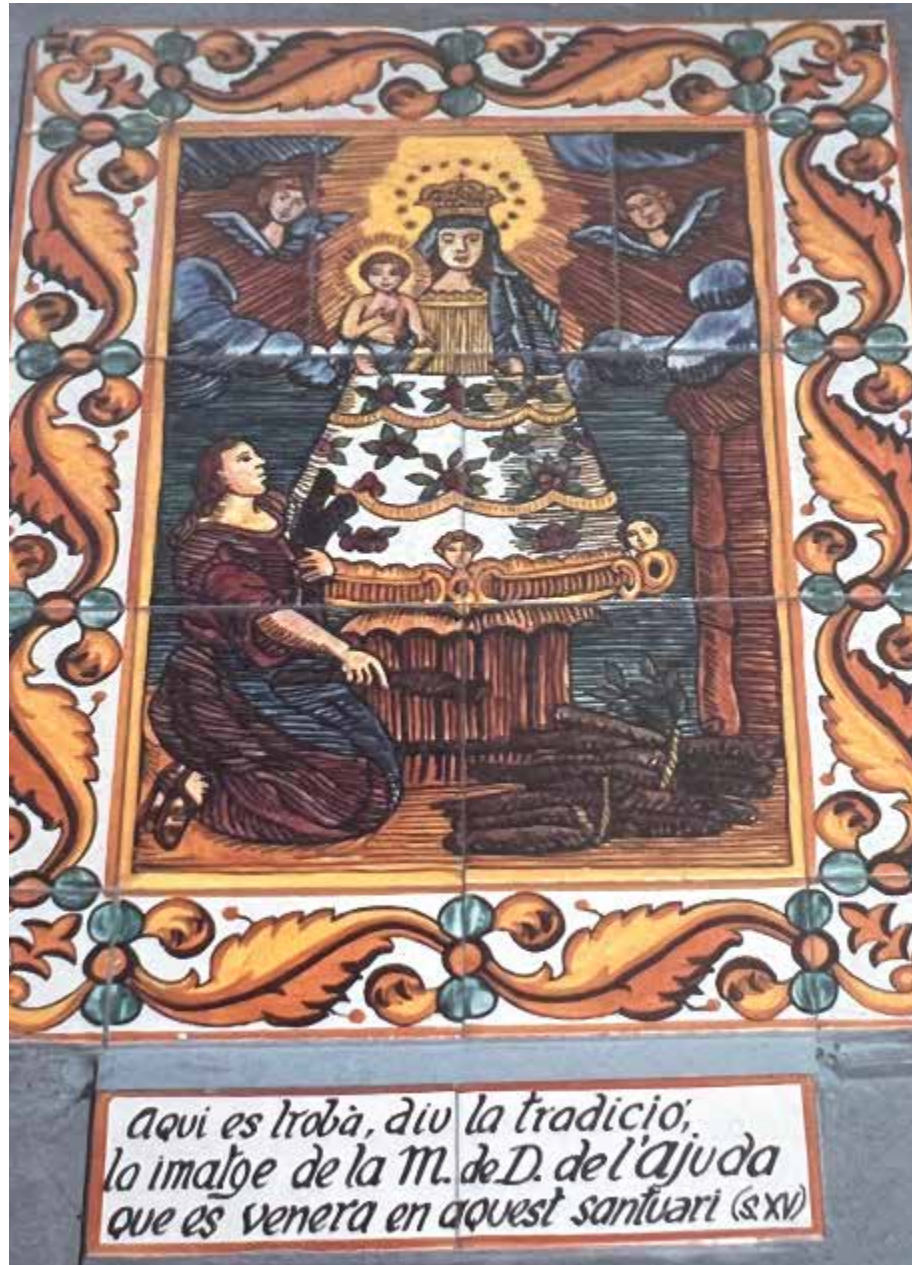

Com a derivació de la ruta principal, podem tornar a la Via Laietana i pujar fins al carrer Sant Pere més baix, perquè s'hi conserva la capella de la Mare de Déu de l'Ajuda. Verdaguer coneixia la seva llegenda i la plasmà en un poema.

Capella de la Mare de Déu de l'Ajuda

Carrer Sant Pere més Baix, 18

Verdaguer volia incloure «**Nostra Senyora de l'Ajuda**» al llibre *Barcelona*. Datat el 25 de maig de 1900, es publicà en vida del poeta, a *Lo Pensament Català*

Mare de Déu de l'Ajuda.
Plafó ceràmic al carrer Volta
de la perdiu.

de 20 de novembre del 1900 (núm. 29). Pòstumament, el poema fou inclòs als llibres *La mellor corona* (1902) i *Barcelonines* (1925). El text recrea dos episodis llegendaris que expliquen l'origen i el nom de la capella davant la qual ens trobem. El primer mostra la troballa miraculosa d'una imatge de la Mare de Déu dins un feix de llenya que portava una dona, la qual cosa va motivar la construcció d'una modesta capella. El segon episodi descriu un miracle posterior de la Verge, la qual alliberà el fill d'una altra dona que li havia implorat ajut, i el fa tornar de sobte de la moreria on es trobava captiu.

Fou arran d'aquest segon prodigi que, segons es conta, la Mare de Déu rebé la denominació de l'Ajuda, i que es construí una capella més gran. En el poema Verdaguer refon aquests dos episodis en una única historia.

*[...] Ja ve l'agutzir del rei
tot vestit de negre;
ja deslliga lo cordill,
ja desfà lo feix de llenya.
Quan l'acaba de desfer
la gent s'agenolla en terra,
veient una imatge a dins,
una imatge de la Verge,
com un Jesus dintre un maig,
com dins la boira una estrella.
Los veïns del carreró
ja li'n fan una capella,
una **capella** de rams
que un dia serà **de pedra.***

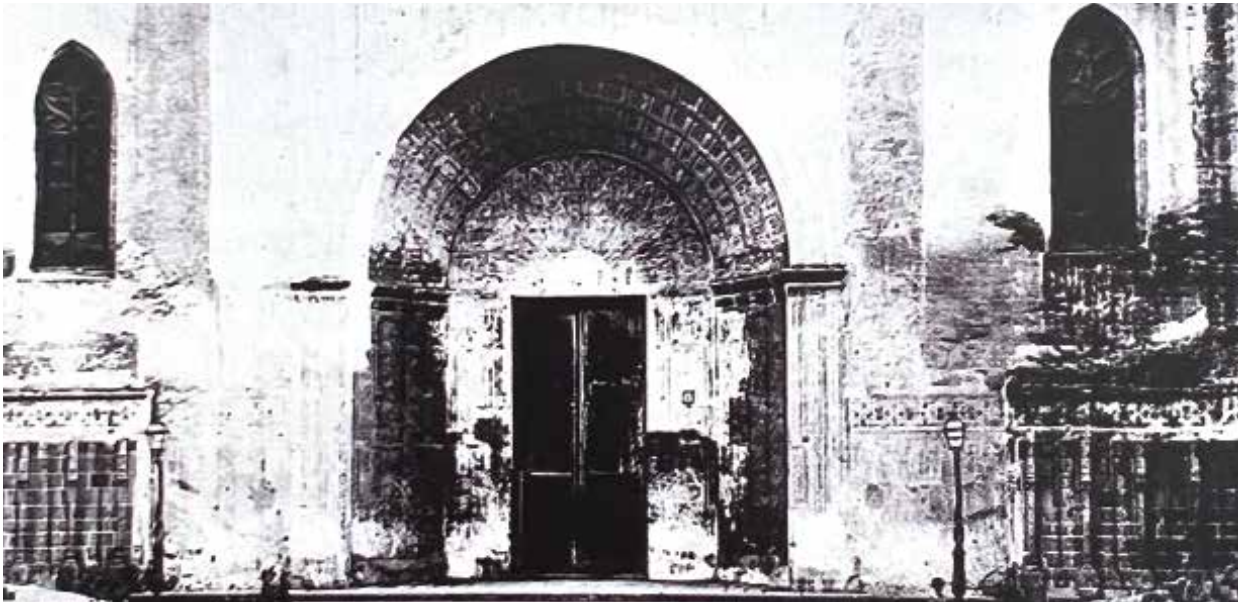
*Tots se postren a sos peus
més que tots la llenyatera,
qui no se'n sap moure un punt
des del matí fins al vespre.
L'oració que li fa
cada dia és la mateixa:
-Mare, mon fill és catiu,
trencau prompte sa cadena.
Puix sa càrrega és feixuga
anau, oh Verge, en sa ajuda. - [...]*

Fou un antic oratori, transformat el 1808. La capella, incendiada el 1909 durant la Setmana Tràgica, i novament durant 1936, va ser reconstruïda i decorada de nou després de la Guerra Civil. De molta devoció popular: s'hi venera una imatge del segle XVI. Actualment, és part del convent dels caputxins de l'Ajuda, que sembla que se'n començaren a cuidar cap a 1884.

Com a l'església de la Mercè, també a la Catedral Jacint Verdaguer dedica, per la seva importància, més d'una composició poètica, tant directament com indirecta. Podem resseguir una mica la historia de l'edifici. Acostem-nos-hi, des de la plaça del Rei, pujant per la Baixada de Santa Clara i seguint pel carrer dels Comtes fins arribar al Pla de la seu.

Catedral

Pla de la Seu, 3

Situada entre el carrer dels Comtes, el carrer de Santa Llúcia, el carrer del Bisbe i el carrer de la Pietat, es troba la Seu barcelonina.

S'inicià la construcció de l'edifici gòtic els darrers anys del segle XIII, sota el regnat de Jaume I el Just i durant l'episcopat de Bernat Peregrí. Aquesta nova catedral substituïa l'anterior catedral romànica, construïda el segle XI, en temps del bisbe Guislabert i del comte Ramon Berenguer I (edifici consagrat a l'advocació de la Santa Creu i de Santa Eulàlia), la qual, al seu torn, havia substituït la primera seu barcelonina construïda el segle IV i malmesa arran de la incursió sarraïna d'al-Mansur de l'any 985. La catedral gòtica era la tercera que s'alçava a Barcelona. La construcció de l'edifici fou molt lenta i es va anar fent per sectors: des d'inicis de segle XIV dirigien les obres el mestre Jaume Fabre, Bernat Roca, Arnau Bargués, Jaume Solà, Bartomeu Gual i Andreu Escuder. Cap a 1422, es va deturar l'obra quan es construïa el cimbori, situat al peu de la nau i no sobre el creuer com era habitual. L'obra no es va completar fins iniciat el segle XIX amb la construcció de l'actual façana neogòtica, el cimbori i les dues torres laterals del frontis. La façana principal, projectada l'any 1885 per Josep Oriol Mestres Esplugas i August Font, segueix un projecte antic del mestre francès Carlí, de 1408. Tot aquest conjunt que restava es construí entre 1885 i 1913.

«**La Seu**» és un poema de Jacint Verdaguer dedicat a la catedral de Barcelona, que havia de formar part del llibre *Barcelona*. Redactat vers 1900, va ser publicat per primera vegada a *Corpus Christi* (1903) i a *Barcelonines* (1925). El text és una descripció al·legòrica del temple, on posa de relleu el simbolisme religiós de les seves estructures arquitectòniques.

Façana principal de la Catedral, 1887.

Verdaguer hi parla, a més, d'un vell retaule, obra de mitjan segle XIV, modificat a finals del segle XVI, que encara es trobava en el lloc original en època de Verdaguer. Era un retaule de tipus arquitectònic, sense imatges ni pintures, tallat en fusta daurada, format per setanta-dos pilars distribuïts en dos pisos i rematat amb set puntes altes i fines, que el 1969 va ser desmuntat i traslladat a l'església de Sant Jaume, al carrer de Ferran.

La nostra Seu
té la figura de Jesús en creu.
En lo creuer estesos
té sempre els amples braços,
frisós de veure'ns presos
amb tan dolcíssims i amorosos llaços.
Ses cames són les **naus**:
l'acimbellada cúpula que espera
i sos dos **campanars**, que s'escamarlen
per dar pas a la gent, són los tres claus.
Lo **chor** és lo seu Cor, que d'amor bat
amb rime harmoniós i acompassat;
extàtic prega i ora,
canta amb David i amb Jeremies plora.

És son bellíssim cap l'**altar major**,
d'on és lo gran **retaule** el cabell d'or
que a rulls per ses espatlles s'enrinxola
de llums i raigs de sol amb l'aureola.

All damunt del místic **soterrani**,
record del Sant Sepulcre,
la **volta**, com un crani,
en curva agraciada
se clou i arrodoneix.
Amb tenebrosa franja lo trifori
lo cenyeix.
Mes lo corona de crudels espines
se li torna de roses
blanques i purpurines,
cada matí descloses,
i en compte de perfum
li aboquen raigs de llum.
Entre elles i la **cripta**
se bada el més hermós dels **presbiteris**,
com celestial crepuscol
enmig de dos misteris,
la llum i la foscor.
Deu airosos **pilars** per sustentacle
té l'inclit tabernacle,
com té deu manaments la lei d'amor.
Darrere exes columnes
les dues voltes laterals s'uneixen
per abraçar eix **abside** argentí.

A l'interior de la catedral, per unes escales que arranquen del presbiteri, es baixa a la cripta dedicada a Santa Eulàlia, coberta amb volta de doze sectors, amb un sarcòfag d'alabastre, tallat el 1327 per un escultor de Pisa, sostingut per vuit columnes i amb escenes del martiri de la santa. El cos de santa Eulàlia va ser traslladat cap a 1339 des de Santa Maria del Mar. Verdaguer a «**La banda de la reina**», poema inclòs pòstumament al llibre *Eucarístiques* (1904), descriu aquest lloc i n'explica una llegenda.

*La **santa Eulària barcelonina**,
que està enterrada dintre la Cripta,
com és modesta tant com bonica,
per la gentada no vol ser vista
dins son **sepulcre de marbreria**.*

*Una vegada 'era una reina
qui en lo sepulcre la volgué veure.
Lo senyor bisbe prou que li deia:
—Es nostra **santa** la violeta
de la boscúria **Sarriànesa**:
no vol ser vista dintre de l'herba—.
Ella curiosa com filla d'Eva:
no vol anar-se'n que no la veja.
Veni, manobres, amb manuelles
i del **sarcòfag** alçau la **pedra**.
Prou la regina n'està contenta,
mes així que obre los ulls per veure-la,
clou-los-hi el núvol de la ceguera.
Llavors a ses plantes
plorant s'agenolla:
—Tornau-me la vista,
màrtir gloriosa—
En son cor la santa
li fa de resposta:
—Com jo t'ho perdono,
que Aquell te perdónia
de qui és aqueix temple
retaule, i custodia
ex **àbside** místic,
cancell de la glòria.*

A la sagristia es guarden els tresors de la catedral. En podem destacar la custòdia que va ser reformada en el primer quart del segle XV i s'hi van afegir joies de diferents èpoques i procedències. Es col·loca sobre una cadira de plata que, amb més o menys fonament històric, s'anomena tron del rei Martí I. També el poeta dedica un llarg poema a «**La custodia de la seu de Barcelona**», que va incloure a *Eucarístiques*. S'hi explica la seva elaboració i la tradició del fet que la cadira del rei Martí acompanyi la custòdia. En fa una descripció detalladíssima. Llegim-ne un fragment.

*Veu's-e-la aquí majestuosa i bella,
de l'**art gòtic** florida meravella:*

des de sa rica i enjoiada arrel,
 com arbre de gran força
 que munta cap al cel,
 té de relleus aprimorats l'escorça,
 son tronc es lo simbòlic sostentacle
 del cèlic tabernacle,
 de perles ginjolat.
 Sembla un castell
 reial, altívol, fort
 emmarletat.
 Té a cada angle un botarell
 per contrafort,
 que espiga, al créixer, en airós pinacle.
 [...]Coronen la sagrari altes **agulles**
 unides per area cresteria,
 brots sense fulles,
 branques curulles
 de pedreria.
 Al cim de la més alta
 una creu de brillants
 l'atzur del cel esmalta,
 com la del pol antàrtic d'estrelles fulgurants.
 [...] Set diades après, en la de Corpus,
 de sota aquelles gòtiques arcades
 sortia la Custòdia, en la cadira
 del rei Martí assegurada,
 enlluernant los ulls dels qui la veuen
 la gran llampegadissa
 de l'or, argent i perles i topacis,
 i els esperits amb la blancor de l'Hòstia.

De tornada, darrere la Catedral pel carrer del Bisbe, trobarem una altra derivació de la nostra ruta. A la dreta, baixant pel carrer de Sant Sever, que després es converteix en la Baixada de Santa Eulàlia, trobarem una capelleta dedicada a la santa.

Capelleta de Santa Eulàlia

A la Baixada de Santa Eulàlia, núm. 2, a l'esquerra del carrer, hi ha una capella amb la imatge de la Verge, unes rajoles amb un text poètic de Verdaguer i una vella caixa de donatius. Recorda un dels martiris de Santa Eulàlia que tingué lloc, segons la tradició, en aquest carrer (vegeu Sarrià i Catedral). Santa Eulàlia és representada amb la palma del martiri a una mà i amb la creu d'aspa a l'altra. Verdaguer al pròleg del llibre **Santa Eulària** (1899) descriu perfectament el lloc on ens trobem: La Baixada de Santa Eulària, amb son nom, guarda, a redós d'una cantonada, una petita i alterosa capelleta a on als peus de sa imatge se veu una bóta en què fou llençada costa avall.

Podem llegir a les rajoles uns versos del poema del mateix llibre, titulat «**Martiri**».

Plafó ceràmic
 amb poema de
 Verdaguer a la
 Capelleta de
 Santa Eulàlia

Tornarem al carrer del Bisbe, girant pel carrer de la Pietat i, entrant després al carrer Paradís, trobarem les restes del Temple romà d'August, inserides al pati de l'edifici seu del Centre Excursionista de Catalunya.

Temple d'August/Centre Excursionista de Catalunya

Paradis, 10

La Seu del Centre Excursionista de Catalunya, la trobem d'ençà de 1878 (dos anys després de la seva fundació) en un dels millors edificis de construcció civil i de caràcter privat de l'època medieval.

Al pati interior, obert durant les reformes de 1905, s'hi conserven tres columnes estriades (de pedra de Montjuïc), amb capitell d'ordre compost i fragments d'arquitrau i basament, que corresponen a una cantonada del temple romà que se suposa era dedicat a August. S'han de datar cap al segle I. Una altra columna, la quarta, s'hi ha afegit. Va ser trobada en enderrocar una casa del carrer Llibreteria.

Columnes del Temple d'August. Per la posició de les troballes, es creu que es tractava d'un temple perípter hexàstil, que vol dir que el rectangle de la planta estava envoltat de columnes, que el nombre frontal de columnes era de sis i que el nombre d'intercolumnes del costat llarg era el doble que el petit (onze columnes). Estava situat al punt més elevat de la ciutat romana, el Mons Tàber, amb el frontis i l'escalinata orientats cap a l'actual plaça de Sant Jaume, on sembla que hi havia el fòrum. Verdaguer, en diverses ocasions, explicà la fundació de Barcelona a través de la llegenda d'Hèrcules, també anomenat Alcides. Ens ha semblat oportú llegir un breu fragment del **cant X de L'Atlàntida**, en què justament uneix el Tàber i la fundació mítica de la ciutat.

*Reprèn la via Alcides; i dant a Barcelona
del mar lo ceptre, en braços l'asseu de Montjuïc
gegant que en vetlla sempre, mentre ella es mira en
l'ona, amb cent tronantes boques 'esquiva l'enemic.*

*Lo mont mateix bestrau-li penvals per sa muralla,
que a grans carreus arrenquen amb maces i tascons:
si algun d'insuportable n'hi ha, també hi davalla,
arreu trinxant pollancre i tells a tomballons.*

*Per coronar eixa obra de cíclop gegantina,
de Barcelona al centre plantà un verger felic,
sobre uns pilans, del Tàber al cim, on sa ruina
du escrit al front encara lo nom de Paradís.*

Verdaquer també «historià» Barcelona a la seva oda, titulada «**A Barcelona**», poema que, havent guanyat un premi extraordinari als Jocs Florals de Barcelona l'any 1883, inclogué al volum *Pàtria* (1888). Repassem el que digué de les columnes del Temple Romà (versos 133-156).

Columnes del
Temple d'August

Enmig d'aquesta plaça, que no tindrà segona,
les **tres columnes d'Hèrcules** quan miri el viatger
creurà veure les Gràcies, per fer-te de corona,
de braços enllaçades, dansant en ton verger.

Aplica a tos nous barris aqueix immens escaire,
vestigi de l'**acròpolis que Roma** te deixà;
per eix gran pòrtic deixa passar la llum i l'aire,
la Creu res ha de témer d'un tríode pagà.

La **Creu** que allí **sant Jaume** plantava ha vint centúries
domina com un cedre los arbres del país,
té nius i fruits de vida, murmuris i cantúries,
més pur tornant al **Tàber** son Hort de **Paradís**.

El poeta es refereix al temple d'Hèrcules, encara que els estudis actuals apunten que es tractava d'un temple dedicat a August; també fa referència a la creu que hauria plantat l'apòstol Jaume al cim del Tàber, en evangelitzar Barcelona; finalment, el nom del carrer de Paradís aHudia, segons historiadors antics, a un «bell hort o verger» situat també al Mont Tàber a l'època romana (així s'hi refereix Verdaguer), encara que sembla que prové de l'antic cementiri que hi havia darrere de la catedral. Verdaguer hi insistí, anys més tard, en el poema «**Barcino**» de Santa Eulària (1899), on situa l'acció a l'època del procònsol Dacià amb Eulàlia de protagonista (qui, decidida de seguir la fe cristiana, aterra l'estàtua de Júpiter, simbolitzant així la seva renúncia a la fe pagana) i on reconstruí amb els versos la ciutat romana i el temple romà.

*De Júpiter lo temple,
acròpolis del Tàber sobirana
perquè en lo cel la terra lo contemple,
s'alça damunt les ones i les hermes
plates del mar, creixença de la plana;
damunt los balnearis i les Termas,
damunt l'Amfiteatre,
lo Forum i el Gimnasi on los novicis
atletes espatlluts se solen batre. [...]*

*Trenta-quatre **columnes** gegantines,
esqueixos esbrancats de les veines
seres, li fan d'harmònic peristil:
quiscuna apar una alta muntanyesa,
que a l'àtica bellesa uneix quelcom del
català perfil.*

*Duen al front sos **capitells** enormes,
coves vessant primaveral verder,
d'on **artístic fullam d'estranyes formes**
vers l'**arquitrau** se'n puja com l'heura a
la brancada del fruiter. Del frontispici
al cim, que com aurora dóna sa cara
augusta a l'Occident, una **àliga** s'arbora,
ses ales aixamplant pel firmament.*

A més a més, aquí podem repassar breument la relació de Jacint Verdaguer amb el Centre Excursionista de Catalunya, simplement a través de dos apunts. El primer, l'aporten les paraules d'Artur Masriera, a *Los buenos barceloneses* (1924), en el capítol «El lector amable» (pàg. 333-334), en què recorda la lectura d'uns poemes que Verdaguer féu a un grup reduït de persones: «Con esta lectura y este tono, y añadiéndole una unción de creyente extático, una noche de abril del año 1879 nos leyó a unos pocos socios del primitivo «Centre Excursionista de Catalunya» sus *Idilis y cants místichs*, que acababa de terminar e iba a dar a la imprenta. Poco, poquíssimos somos los sobrevivientes de tal velada, pero todos reconocimos que los *Idilis* no podían haber dado con más excelente lector.»

El segon ja és posterior a la mort del poeta. Cal recordar la conferència «En Jacinto Verdaguer excursionista», pronunciada per Joan Maragall, al Centre Excursionista de Catalunya —i publicada en el seu Butlletí (núm. 132), de gener de 1906—, amb motiu de la «sessió commemorativa del 29è. aniversari de la primera associació excursionista». El Butlletí la presenta així: «Va celebrar-se el dia 4 d'aquest mes [desembre de 1905] y fou dedicada a la bona memòria del gran poeta i ferm excursionista en Jacinto Verdaguer, qual retrat va posar-se en aquesta diada en la galeria d'excursionistes il·lustres del nostre centre»

Ara, seguint pel carrer Paradís, ens desplaçem cap a la Casa de la Ciutat, situada en un dels costats de la plaça de Sant Jaume, entre la plaça de Sant Miquel i el carrer de la Ciutat. Hi podrem rememorar els inicis de la carrera literària de Verdaguer i el seu últim adéu.

Ajuntament de Barcelona

Plaça de Sant Jaume, 1

La Casa de la Ciutat es va iniciar el 1370, amb la construcció de la Gran Sala dels Cent Jurats o **Sala de Cent**, a càrrec de Pere Llobet, una sala de planta rectangular amb una estructura d'arcs de diafragma de mig punt i embigat de fusta i teginat, amb decoració pictòrica. Fou inaugurada l'any 1373, any en què Pere III celebrà allí el seu primer Consell. El **1888** va perdre les seves pintures originals. Els dos últims trams d'arcades són de 1860. L'última reforma és d'inicis del segle XX —amb el retaule d'alabastre, la construcció del cadiram gòtic, els tapissos amb els escuts del pobles agregats a Barcelona, etc.— se li encarregà aquesta reforma a Enric Monserdà (1850-1926).

Vers 1399 el mestre d'obres Arnau Bargués emprengué la construcció de la façana primitiva gòtica del carrer de la Ciutat, encara conservada, amb un gran portal adovellat, finestres simples a la planta baixa i calades a la planta noble amb la imatge de sant Rafael damunt del portal i els escuts de la ciutat i del rei. A la planta baixa hi havia l'escrivania i a la superior la Sala de les Eleccions. Un pati, amb escala descoberta, unia aquesta part amb la Sala de Cent. A l'altre costat del pati, es féu la Sala del Trentenari i la capella.

Aquest edifici subsistí fins a 1831, quan l'arquitecte Josep Mas i Vila va portar a terme la nova façana (1832-1844), encarada al Palau de la Generalitat, d'estil neoclàssic, i completada el 1853 amb el coronament de marbre esculpit per Filippo Cassoni. Les escultures de la façana (el rei Jaume I i el conseller Fiveller) són obra

de Josep Bover (1841-44). Tot això es pogué dur a terme gràcies a l'enderrocament de l'església de Sant Jaume, la Casa de la Batllia i l'església de Sant Miquel, per ampliar la plaça de Sant Jaume i la Casa de la Ciutat.

Amb motiu de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888, Lluís Domènech i Montaner hi féu una gran reforma (amb la Sala de Plens). L'any 1929, amb l'Exposició Internacional, es feren noves reformes al Saló de Cent i es construí la Sala de Cròniques (amb pintures de Josep M. Sert que fan al·lusió a l'expedició dels almogàvers a l'Orient el segle XIV; el terra de marbre negre i les parets i sostre coberts per grans teles pintades sobre un fons d'or), s'enriquí l'**escala negra** amb pintures de Miquel Viladrich i escultures de Josep Viladomat, entre altres actuacions. A partir de 1950 es portaren a terme noves reformes i decoracions d' interiors. Només ens fixarem en dos dels espais de l'Ajuntament, vinculats en certa forma a Verdaguer: el Saló de Cent (una de les peces més antigues) i l'escala negra (una de les últimes).

Anotem, a més, que a la Galeria de l'**Escala d'Honor**, hi podem descobrir, a les voltes i llunetes, obra de Josep M. Sert, les imatges de personages històrics de gran rellevància i un seguit d'escenes, com ara els grans descobridors, teòlegs, filòsofs, místics, cronistes, historiadors, i escriptors antics i moderns de Catalunya. Entre ells, Jacint Verdaguer.

Saló de Cent

1865. Primers Jocs Florals de Jacint Verdaguer

En aquest saló se celebraren els **Jocs Florals de Barcelona de 1865** — en els quals Verdaguer va obtenir un premi especial pel poema «*Els minyons d'En Veciana*» i un accèssit a l'englantina per «*A la mort d'En Rafel de Casanova*»— i **els de 1866** — on va guanyar quatre accèssits amb els poemes «*Lo roser del mas d'Eures*», «*Nit de sang*», «*Sospir de l'ànima*», «*A l'hèroe muntanyès En Josep Manso*». També aquest últim any hi participà amb el poema «*Barcelona*», en què identifica Barcelona i Catalunya, exalta la participació catalana a la guerra del Marroc 1859-60 i la instauració dels Jocs Florals de Barcelona, que tingueren lloc l'any 1859.

«*A la mort de Rafel de Casanova*» i «*Nit de sang*» són pomes de caràcter històric, l'acció dels quals transcorre a Barcelona. El primer narra la defensa de la ciutat per Rafael de Casanova davant les tropes de Felip V. Per a Verdaguer i part de la historiografia del segle XIX, el dia 11 de setembre de 1714 Rafael de Casanova morí lluitant, encara que ara sabem que només hi fou ferit. Un fragment d'aquest poema fa així:

*i valia per tots son capità,
son capità, l'il·lustre Casanova,
que en la Sala de Cent havia jurat
fer la plaça una flamant Numància
abans que d'ella un sol rajol donar.
[...] Mes ell a més perill més s'encoratia:
a on ne veu més gruix allà es rebat,
així parlant als seus: «Morir és viure!
Qui amb gota de sang n'ix no és català!»
quan, ferint-lo de mort brusenta bala,*

*maleïda de Déu!, en terra cau.
Pobre patrici! Infeliç hèroe! Al cloure
los ulls, al fer-ne lo darrer badall,
va sentir lo soroll de la cadena
que sa ciutat aimada arrossegà,
d'En Ramon i En Vinyals, que en va s'estorcen,
i de Villarroel amb l'últim ai
envolt, i d'altres cent i cent, que Martírs
morien per la pàtria libertat!*

Però, el que tothom sap de la primera vegada (1865) que el poeta es presentà a recollir els premis als Jocs Florals és com aparegué a la gran sala: vestit de pagès tradicional però mudat, amb barretina, calces, gec de vellut i espadenyas.

El «jove i pagès de Riudeperas» va causar impressió a tots els assistents a la festa social. Gràcies al primer viatge de Verdaquer a Barcelona amb motiu dels Jocs Florals de Barcelona (i les successives anades a la ciutat), entra en contacte amb diversos escriptors i inicia amistats que li duraran tota la vida, com ara la de Marià Aguiló. La festa dels Jocs Florals de Barcelona, que se celebrava normalment el primer diumenge de maig, no sempre tingué lloc al Saló de Cent de l'Ajuntament. Ben succintament, assenyalem algunes dades dels anys en què Verdaquer fou premiat o hi intervingué d'alguna manera. L'any 1877, quan al poeta se li premià el poema èpic *L'Atlàntida*, es féu al **Teatre Principal (Rambla, 27-29)**. Molts altres anys se celebraren a la **Sala de la Llotja de Mar (Pla de Palau)**: el 1873, quan Verdaguier guanyà amb els poemes «*Plor de la tórtora*» i «*La batalla de Lepant*»; el 1874, amb «*Sant Francesc s'hi moria*»; el 1880, quan fou proclamat Mestre en Gai Saber, després d'haver-li premiat «*La barretina*»; el 1881, quan fou membre president del Consistori; i, finalment, el 1883, quan li premiaren la seva oda «*A Barcelona*».

1902. Capella ardent de Jacint Verdaguier Barcelona

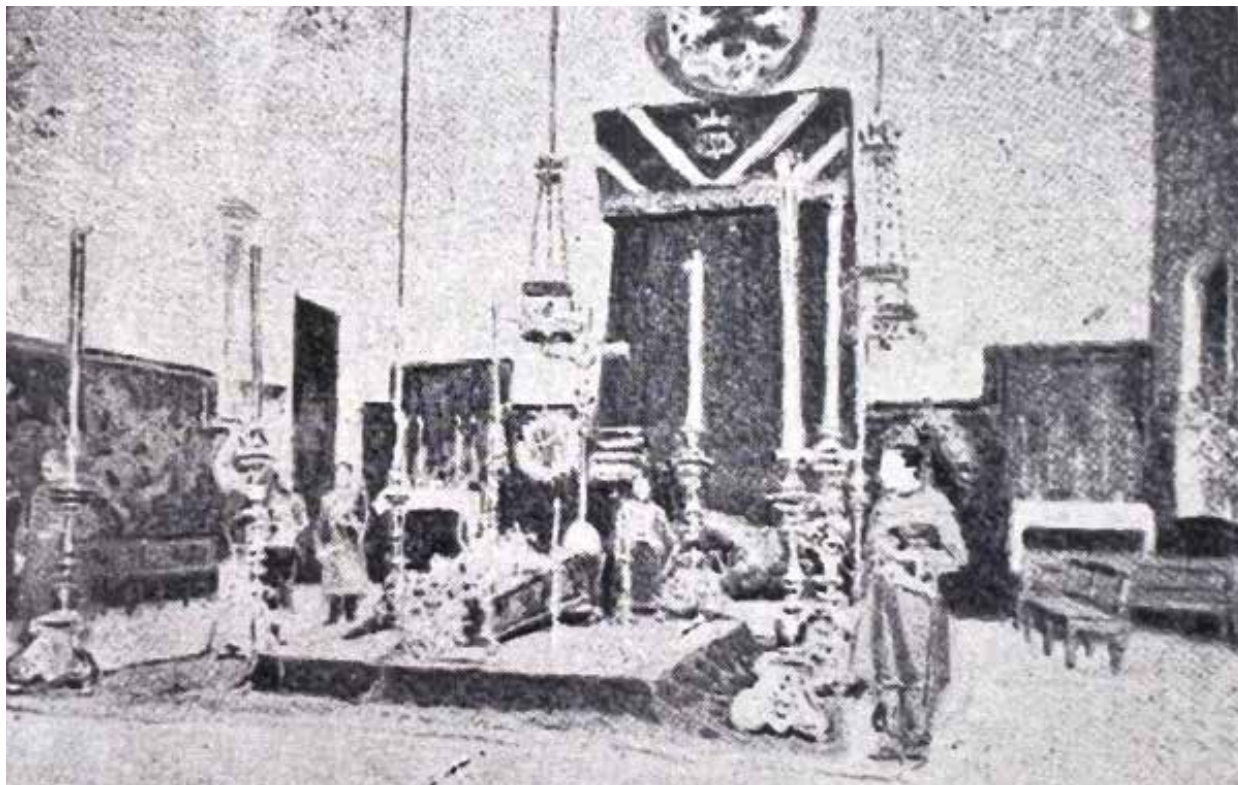
El dimarts dia **10 de juny de 1902**, l'Ajuntament estava celebrant un ple, quan l'alcalde, Joan Amat Sormaní, va saber que Jacint Verdaguier havia mort. A partir d'una proposta d'ell mateix, el Ple acordà fer-se càrrec del cadàver i dipositar-lo al Saló de Cent que, convenientment decorat, es convertí en capella ardent. Després d'embalsamar el cos, va ser exposat el 12 de juny al Saló de l'Ajuntament. Valeri Serra i Boldú, a la *Biografia de mossèn Jacinto Verdaguier* (Associació Protectora de l'Ensenyança Catalana, Barcelona, 1924), descriu els actes que hi va haver al Saló i explica com s'engalanà l'estança:

Es va endolar amb glasses el retrat de S. M. la Reina que n'ocupava la testera; s'hi va instal·lar una **tarima** inclinada de poca elevació, coberta amb un riquíssim **tapís de vellut negre** engalonat d'or i s'hi col·locà a sobre la caixa mortuòria guardadora del cadàver, que era de roure, amb aplicacions de ferro molt artístiques.

Adossats a les parets, s'hi van parar **dos altars**, on s'hi resaren moltes misses el dijous i el divendres. Quatre grans canalobres gòtics procedents de la Catedral

acabaven de donar a la sala un magestuós aspecte. Donaven **guàrdia de honor** al cos de Mossèn Jacinto Verdaguer, municipals vestits de gran gala i diversos individus del cos de bombers.

Al cap del bagul hi havia una artística creu de ferro treta del Museu de reproduccions, còpia de una que n' existeix a la església de Sant Ambrós de Milan. [...] A les onze de la nit del dijous [12 de juny], les tres seccions de senyoretetes, homes i nois que integren l'**Orfeó Català**, estigueren a cantar una absoluta per

l'anima del poeta. S'havien circulat invitacions per a l'acte, però fou precís cantar-la a porta tancada davant de la **immensa multitud** que pretenia entrar quan jo no cabia ningú al saló de Cent.

Gaziel, al capítol VIII de *Tots els camins duen a Roma. Història d'un destí (1893-1914)*. *Memòries I*, explica la darrere sortida de Verdaguer de l'ajuntament de Barcelona, el dia de l'enterrament, 13 de juny de 1902, i ho fa així:

«El cadàver de mossèn Cinto es trobava, des del dia abans [12 de juny], a la Casa de la Ciutat. Just quan nosaltres desembocàvem a la plaça [de Sant Jaume] pel carrer del Bisbe, la guàrdia municipal muntada la desembarassava de la gernació que ja s'hi havia agombolat.

Eren dos quarts de tres de la tarda. [...] Devien ser les tres quan comparegueren a la Casa de la Ciutat el ministre d'Instrucció Pública, comte de Romanones, que havia arribat expressament de Madrid aquell mateix matí [...]

Poc després del ministre, arribaren el cardenal Cassanyes, el governador civil de Barcelona i una corrua de personalitats. [...] Ja eren dos quarts de quatre tocats quan **eixí del portal de l'Ajuntament el carruatge fúnebre.** Era una

Saló de Cent,
Capella ardent
de Verdaguer

carrossa barroca, la «millor» que hi havia a Barcelona en el gènere pompós i mortuori, i anava arrossegada per vuit cavalls [que] venien en troncs de dos [...]

La caixa, de fustes i metall carregats, com la carrossa, no es veia bé, embolcallada en gases i cintes. La cobria, però, una casulla morada, i damunt la casulla hi havia un calze daurat.»

Tant a l'enterrament com a la capella ardent hi anà moltíssima gent de Barcelona, de totes les classes socials.

Escala negra

Escala de marbre negre que puja des de l'escrivania cap a la planta noble i que fou construïda el 1926, durant les reformes de l'Exposició de 1929; les seves parts estan decorades amb pintures de Miquel Viladrich Vilà (Torrelameu. Lleida, 1887 - Buenos Aires, 1956). Les característiques temàtiques i tècniques responen a la seva manera de fer: minuciositat i detallisme, certa ingenuïtat, tipus populars catalans, etc. El títol de l'obra és el de «**Retaule de Catalunya**», una composició al·legòrica de Catalunya: mostra personatges amb vestits tradicionals de les comarques de Catalunya que porten productes típics del país i eines de treball; símbols al·lusius a cançons populars, altres motius relacionats amb Catalunya i les seves tradicions (com ara la sardana) o amb els seus indrets (Montserrat, el Pi de les tres branques, les illes Medes, etc.); i, finalment, símbols o escenes que representen diferents passatges del poema **Canigó** de Jacint Verdaguer. Moltes de les figures van manllevat el rostre de personatges reals: Josep M. de Sagarra, **Jacint Verdaguer**, el mateix pintor Viladrich, alguns familiars i el seu fill, en la personificació del **cavaller Gentil**.

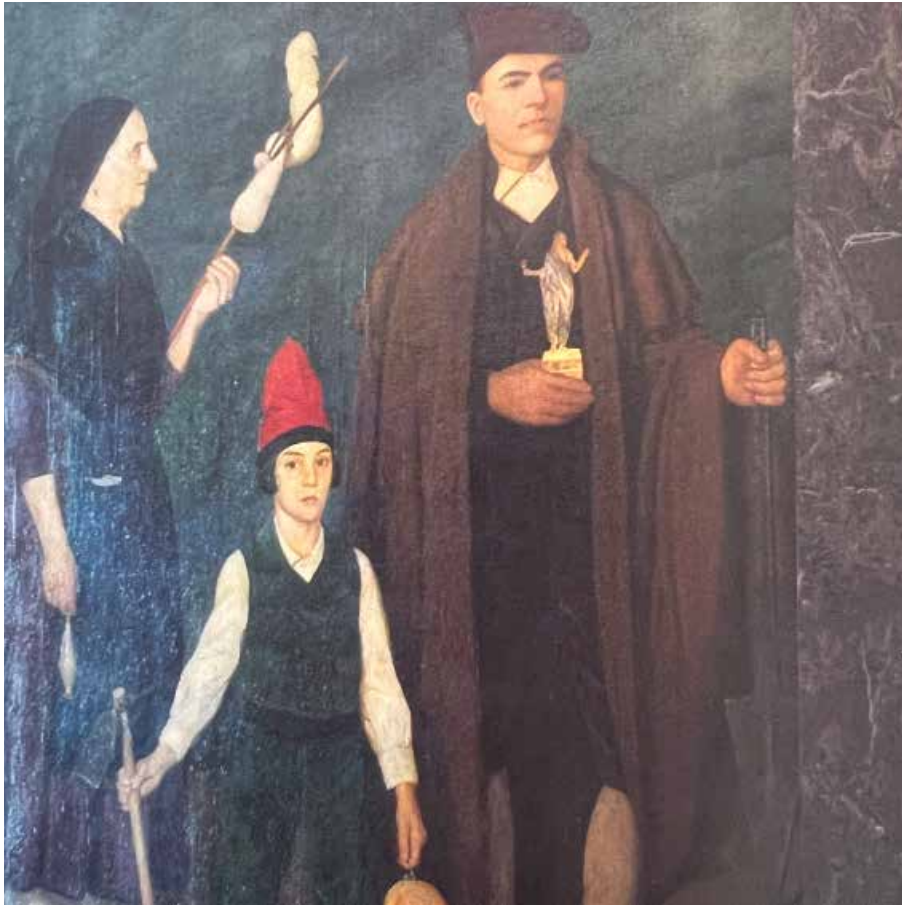
Es tracta d'unes pintures murals sobre fusta col·locades al cim de la nova escala, en la renovació de Casa de la Ciutat. Sembla que van ser lliurades a l'Ajuntament l'any 1930. Les formen tres grans taules.

Aquí podem llegir un fragment de *Canigó. Llegendes pirenaïques del temps de la reconquesta* (1886), del **cant I**, titulat «**L'aplec**»: Gentil, el jove protagonista, és armat cavaller el dia que se celebra l'aplec a Sant Martí del Canigó. I ens podem imaginar els personatges tal com els pintà Viladrich.

*Deixa després la blanca vestidura
i li donen a peces l'**armadura**:
damunt lo camisol lo platejat perpunt;
abriga amb lo capmall sa testa bella,
son cos gallard i fort amb la rodella
que du les **quatre barres** i un sol ixent damunt.*

*Guifre, son once, els esperons li posa,
fent una creu en son genoll, que arrosa
amb una encesa llagrïma; l'espasa empunya après,
que a un raig de sol lueix damunt de l'ara,
i a **Gentil** per cenyir-la se prepara,
del puny a la creuera fent-li donar un bes*

*Tres colps amb ella sobre el dors li dóna,
darrera injúria que el guerrer perdona,*

*mentres li diu l'asceta: -L'espasa és una creu;
batalla i venç com Jesucrist amb ella,
ama de cor aqueixa esposa bella,
que no l'arranquen vida ni mort del costat teu-*

*L'ermita és com un ou atapeïda
de **vells, donzelles i minyons** que hi crida
de la sonora esquella lo tritllejar festiu;
apar que hi entren d'aquells cims i planes
amb lo jovent totes les flors boscanes,
sols per besar les plantes al sant que aquí els somriu.*

*Colliren a faldades les donzelles
pèsols d'olor, violes i roselles,
I al veure dins lo temple lo **cavaller Gentil**,
entre ell i sant Martí les comparteixen,
i a ruixades al front les hi espargeixen,
com en lo front dels arbres fruiters lo mes d'abril.*

*Avui s'escau l'**aplec** a l'ermitatge;
endiumenjats hi van en romiatge
pagesos i artigaires, pastors i cavallers,*

*i a sant Martí quiscun un do demana,
un do que els concedeix de bona gana,
als camps bones anyades, infants a ses mullers.*

Sortint de l'Ajuntament, prendrem el carrer del Call que es troba a una punta de la plaça Sant Jaume i enllaçarem amb el de la Boqueria. Després tombarem pel carrer Cardenal Casañas i arribarem a la porta principal de l'església del Pi.

Església del Pi

Plaça del Pi, 7.

Entre les places del Pi i Sant Josep Oriol trobem l'església gòtica de Santa Maria del Pi, també coneguda com a «Nostra Senyora dels Reis», que fou edificada entre 1319 i 1453 (any de la consagració). Es d'una sola nau, amb set trams de volta de creueria, absis poligonal i capelles entre els contraforts. Durant el segle XIV, quasi es va construir tota i en canvi, durant el segle XV, només s'acabà la construcció de la Capella de la Sang o Sala Capitular i el coronament del campanar. El portal de la façana està format per arcs apuntats en degradació i fornícules per a escultures que no es van arribar a fer. A sobre hi ha una gran rosassa, destruïda el 1936 i reconstruïda posteriorment.

«**Santa Maria del Pi**». Poema del llibre *Barcelona*, que va aparèixer publicat l'any 1909 acompanyat de la traducció castellana en prosa, a cura de Lluís Carles Viada i Lluch, i l'any 1925 a *Barcelonines*. Re crea la llegenda popular de l'origen de la basílica de Santa Maria del Pi, construïda sobre la imatge de la Mare de Déu

Rosassa de
l'església del Pi

trobada de forma sorprenent. Verdaguer hi explica la conversió de l'indret en un lloc de devoció, la construcció del temple i la descripció de l'edifici. El poeta compara la basílica amb una nau: la barqueta primitiva que volia construir el barquer ha esdevingut un navili imponent, que té un gran Pi per arbre mestre (en al·lusió a l'arbre de la llegenda on es trobà la imatge de la Verge); la Verge n'és la patrona, el seu ceptre n'és el timó, la seva mantellina n'és la vela, i els sants venerats en les capelles laterals en són els remers.

*Lo barquer és ben sortós:
la barqueta que volia
no és barqueta, sinó nau,
la més gran que el mar ha vista.
Son arbre mestre és un Pi
amb una creu a la cima
que enfilant-se amunt, amunt,
fins al cel diu que encamina.
Per patró una Verge té,
que és del món patrona i gúla;
son ceptre fa de timó,
de vela sa mantellina.*

*A cada banda de nau
de sants remers hi ha una fila,
tent cor amb un Oriol
que hi sol cantar nit i dia
aqueixa cançó gentil
que a embarcar a tots convida:
— Per anar al cel,
gent barcelonina,
veniu a la nau
de Santa Maria.—*

Hem de sortir a la Rambla, prenent el carrer Cardenal Casanas i pujar Rambla amunt fins a la cantonada del carrer Portaferrissa.

Palau Moja

La Rambla, 118 / Carrer Portaferrissa.

A la Rambla, fent cantonada amb el carrer de Portaferrissa, es troba el palau Moja, conegut també com a palau del marquès de Comillas, títol que li va ser concedit al seu propietari, Antonio López i López, creador de la Companyia Transatlàntica, del Banc Hispano Colonial i de la Companyia General de Tabacs de Filipines (vegeu **Monument a Antoni López**). El palau fou la mansió i residència dels marquesos de Comillas a Barcelona.

Quan va ser construït aquest edifici l'any 1702 per Pere de Cartellà, les muralles de la Rambla encara es conservaven i aquest palau, que hi estava adossat, va ser un dels primers edificis que van tenir autorització per tal que s'hi obrissin finestres. La façana de la Rambla va ser modificada l'any 1934 i es van obrir els pòrtics de la planta baixa, per eixamplar la vorera.

Des del balcó que dóna a la Rambla, Verdaguer veia el portal lateral de l'església de Betlem i el tràfec de la Rambla. Els balcons queden davant per davant de la façana lateral de Betlem (vegeu **Església de Betlem**).

Verdaguer hi va ser de 1876 a 1893, quan el segon marquès, Claudi López, i la jerarquia eclesiàstica (el bisbe Morgades) li imposaren d'anar-se'n a la Gleva, a pocs quilòmetres de Vic, per motius de salut. Verdaguer s'havia endeutat en excedir-se en el seu càrrec d'almoier de la casa Comillas i havia entrat en contacte amb grups d'exorcistes. Tot això, juntament amb altres factors, va provocar la seva «expulsió» del palau. No tornà al palau, segons ell mateix, més que per empaquetar i ordenar els seus llibres de la seva cambra.

A partir del maig de 1893, començaren per al poeta quasi dos anys d'estada «obligada» al santuari de la Gleva, amb la prohibició expressa de baixar a Barcelona, fins que se n'escapà el 1895 per tornar a la ciutat. El «cas» s'agreujà quan, altra volta a Barcelona, Morgades intentà fer-lo prendre per la policia, cosa que provocà que el poeta respongués amb un «Comunicat» a la premsa demanant justícia. Aquesta rebel·lió li va suposar la suspensió *a divinis*. Fou llavors quan Verdaguer exposà la seva situació en una sèrie d'articles periodístics, que es van conèixer amb el nom d'*En defensa pròpia*.

Es en aquest període que Verdaguer, al poema «**Què és la poesia?**», datat el 15 de maig de 1896, i inserit al llibre *Aires del Montseny* (1901), fa referència indirecta al palau mundà (o palaus) que poden engabiar aquells que representen la poesia (els poetes).

*No es deixa engabiar en los **palaus**,
no es deixa esbalair per la **riquesa**,
en la masia amb los senzills del cor
ses ales d'or i sa cançó desplega.*

Molt més directament, referint-se a la seva estada al Palau Moja, tracta d'igual manera el tema al poema «*La formiga*», recollit postumament a *Disperses* (1925?). El poeta es compara a la formiga alada que emprengué el vol per marxar d'on era originària i per anar a Barcelona, on només trobà el palau, la gàbia daurada.

*Baixí a Barcelona,
la perla amb què l'ona
enriquí fa segles
l'antic Principat.*

*Dintre horts floriren
per encantament,
palaus se m'obriren
plens d'or i argent.
En mala diada
ne fiu ma posada
puix ma vida i somnis
fugiren corrent.*

*Mes grandeses foren
floretes d'empru
que naixen i moren,
bombolles de riu.
Fou aquella glòria
vana i transitoria,
com pel lapidaire
rosada d'estiu.*

*Tot era falsia
dintre aquell **palau**
los mots que hi sentia
d'atecte i de pau.
Los ramells de roses
toren de gatoses;
los llaços de murta
cadenes d'esclau.*

Capella
del Palau Moja

*Dintre aquelles sales
enemic cruel
les frisosos ales
me llevà d'arrel.
Si no hagués deixada
la gàbia daurada,
mai més vos veuria,
ma terra i mon cel.*

*Jo deixí en mala hora
lo teu pagesiu,
oh poble que enyora
mon coret soliu:
de ma terra amiga
jo fóra formiga:
mal hagen les ales
que m'han tret del niu!*

Tan sols travessant la Rambla, al costat esquerre pujant, davant del Palau Moja, trobem l'església de Betlem.

Església de Betlem

Carrer del Carme, 2

Antiga església dels jesuïtes que es va incendiar l'any 1671. Durant el 1680, segons projecte de Josep Juli, es va començar a construir l'església actual que fa cantonada amb la Rambla i el carrer del Carme, on hi ha la seva façana principal. La façana lateral de l'església dona a la banda de la Rambla. En el seu interior, hi trobem una nau única, espaiosa, amb capelles als costats. Abans de 1936 estava decorada amb marqueteries de marbres de colors i estucs italians brunyits al foc, un retaule i unes grans gelosies a les tribunes, enriquides amb figures de talla policromada i daurada. Les voltes eren pintades amb grisalles. L'incendi de l'any 1936 va destruir totalment aquest interior. L'estructura del temple també va ser afectada, però ha estat reconstruïda seguint la seva forma original. Actualment, l'església disposa d'una sala per a exposicions.

Verdaguer va dedicar un himne al «**Al Sant Crist de Betlem**», publicat per primera vegada a *Lo Pensament Català* (6-V-1900). Verdaguer el volia incloure al llibre *Barcelona*, però va sortir a *Barcelonines* (1925). Es tracta d'un himne a la imatge del Sant Crist de la parròquia de Betlem en què Verdaguer va obtenir un benefici l'any 1898, després d'haver-se resolt el seu conflicte amb la jerarquia eclesiàstica. És un poema personal i religiós. Evoca una etapa de la seva biografia (de conflictes i problemes), expressa la devoció a la figura del Crist i resumeix les idees de resignació i caritat cristianes.

*A vostres peus que adoro,
Jesús, clavat en creu,
misericòrdia imploro.
Mai més pecar, Déu meu!
Són vostres llagues santes*

*la font de la salut,
que a beure a vostres plantes
tot Barcelona acut.
Consol de qui sospira,
de l'infortuni abric,
al moribund que expira
no li queda altre amic.
Vós sou d'aqueix sant temple
lo gran predicador.
Aquell que vos contempla
se sent fletxat lo cor. [...]*

La façana lateral de l'actual església de Betlem (construïda entre 1681 i 1732), és d'estil barroc. En un prosa titulada «**Lo Jesuset de la porta de Betlem**» (escrita entre 1900 i 1902), Verdaguer descriu l'estàtua de l'infant Jesús que hi ha damunt la primera porta lateral de l'església, la que queda més a prop de la cantonada amb el carrer del Carme. És obra de Francesc d'Assís de Santa Creu (1690). Envoltada d'un mar de pedra, amb una decoració típicament barroca, consisteix en un infant Jesús dret, coronat, cobert amb una túnica, que abraça una petita creu amb les dues mans i amb el peu esquerre trepitja un globus terraqüi. Tres adorns en forma de cors flamígers envolten el rectangle que emmarca l'estàtua.

Torre de l'església de Betlem

Mirau-s'el que hermós! Apar que vulla sortir de son ample i grandíós mar de pedra per ensenyar a la multitud que passa la creu que abraça amorosament com a única i veritable joia que ha trobada en lo món, qual globo trepitja amb una gràcia indescriptible. A sos peus té un capet de serafí, i davall en lo mateix llindar del portal aqueixes lletres: in nomine lesu omne genu flectatur (Davant el nom de Jesús, tothom s'agenolla], i al voltant del quadro tres grans cors que flamegen, com veritablement flamejaven i flamegen encara i eternament flamejaran d'amor per nosaltres miserables pecadors los cors més grans i més purs de la humanitat, los de Jesús, Josep i Maria.

Doncs la Rambla dels Aucells se clou punt per punt als peus d'aquella eixerida i venerable image, a on naix i s'allarga cap a migdia la Rambla de les Flors. Si els aucells i les flors tinguessen un brot de seny, estarien tots joiosos de tan bon principi i de tan bona fi. Mes, tan sens esma e ignorants com ells n'estan los hòmens, pocs dels quals, al passar per allí en torrent perenne e impetuós, s'adonen de l'infant Jesús que els mira, traient lo cap en sa finestra de Betlem. [...]

Allí, a ses mateixes plantes, a on cabalment s'escau lo centre de Barcelona, cada matí se donen cita lo poble de les flors i lo poble dels aucells, formant-se amunt i avall de la Rambla com per fer parada davant son Déu i Senyor. [...]

Des d'un balcó veí, centenars de vegades he vist arribar i formar-se a les primeres hores del dia aqueixos dos pacífics exèrcits a les plantes del Jesuset de la porta de Betlem, com per demanar-li la benedicció, desitjós de que en plogués també una gota sobre mi. Centenars de vegades lo contemplí a ell mateix, corprès de sa gentil figura, i enamorat d'aquella nota mística d'altre temps, escrita en una plana barroca i perduda entre el rebombori de la Rambla com una perla en un sorral. La imatge estreny entre sos braços una creu i sembla oferir-la afectuos als transeünts, qui, desconeixent-la com la desconeix tothom, no mostren pas tenir ganes de rebre-la.

Actualment, més amunt, en un altre portal que hi ha a la mateixa façana lateral, al costat del campanar del temple, hi ha també una image que imita l'estil de l'altra, pero representa sant Joan Baptista abraçant una creu amb una mal assenyalant amb l'altra un anyell que té al costat. Aquest portal no existia quan Verdaguer va escriure el text, sinó que fou obert l'any 1906 per l'arquitecte Enric Sagnier.

Podem recordar aquí dos dels domicilis del poeta a la ciutat de Barcelona. El primer, de l'època del conflicte, el segon, de l'època gloriosa.

Portaferrissa, 25, 3r pis. Es el domicili on Verdaguer va viure en tornar de la Gleva (maig de 1893 - juny de 1895) juntament amb la família Duran, a partir del juny de 1895 potser fins al març de 1896 (Vegeu apèndix **Domicilis**).

Carrer Canuda, 14, 1r o 2n pis - cantonada amb Bertrellans. És el pis on Verdaguer s'installa en passar a ser capella del marquès de Comillas al Palau Moja, l'any 1876 (Vegeu apèndix Domicilis).

L'Eixample

Cal pujar Rambla amunt i endinsar-nos, per exemple, pel carrer Santa Anna que desemboca quasi a l'inici de l'avinguda del Portal de l'Àngel. Aquesta avinguda és per a nosaltres l'entrada a l'Eixample i, alhora, la sortida de Ciutat Vella.

Portal de l'Àngel

Actualment, el Portal de l'Àngel és una via de grans botigues i magatzems i també de notables edificis. Hi ha una llegenda que explica l'aparició de l'Àngel custodi de Barcelona a sant Vicent (o Vicenç) Ferrer, quan tornava a la ciutat després d'un dels seus famosos sermons, seguit d'una gran multitud.

Segons la tradició, diuen que va ocórrer a la fi del segle XIV o a inicis del segle XV, davant d'un dels antics portals de la muralla de Barcelona, el **Portal dels Orbs**, que va passar a anomenar-se **Portal de l'Àngel**, nom que du avui aquesta avinguda que desemboca a la plaça de Catalunya en el punt que abans ocupava aquesta antiga entrada a la ciutat.

Per commemorar el fet, la ciutat va alçar una capella dedicada a l'àngel custodi al lloc de la seva suposada aparició, damunt de la muralla. A redós d'aquesta capella i pels volts del portal de l'Àngel, cada any, el dia 2 d'octubre, festivitat de l'Àngel de la guarda, s'hi celebrava una processó i una fira de magranes.

L'any 1854, amb l'**enderrocament de les muralles**, la capella va desaparèixer. Aleshores, la imatge de l'Àngel va ser traslladada a la nova parròquia d'Hostafrancs -en la qual va presidir l'altar major fins que fou destruïda el 1936-, i la popular fira de magranes va quedar integrada a la festa major d'aquest barri. Així, doncs, a finals del segle XIX i principis del segle XX, quan Jacint Verdaguer va compondre el poema, «**Sant Vicent Ferrer**» (que reporta aquesta tradició), el record de la llegenda i el culte a l'Àngel custodi eren ben vius, malgrat que la imatge i els actes festius s'havien allunyat del seu escenari original a causa de les transformacions urbanístiques que havia sofert la ciutat.

Verdaguer havia dedicat uns versos de l'oda «*A Barcelona*» a aquests canvis i a l'enderrocament de les muralles (versos 17-28). Llegim com explica poèticament, adreçant-se a Barcelona, l'aterrament de les tres consecutives muralles que tingué la ciutat al llarg del segle (les últimes, durant el segle XIX).

*Al naixer amazona, de **mur** te coronares, mes prompte ta creixença rompé
l'estret cordó; tres voltes **te'l cenyires**, tres voltes **lo trencares**,
per sobre el clos de pedra saltant com un lleó.*

*Per què lligar-te els braços amb eix cinyell de torres? no escau a una matrona
la faixa dels infants; mes val que l'enderroques d'un colp de mà i esborres;
muralles vols ciclopees? Déu te les da més grans.*

Els versos de «**Sant Vicent Ferrer**», poema destinat al llibre *Barcelona* i publicat pòstumament dins *Barcelonines*, que llegirem descriuen el brevíssim diàleg entre Vicenç Ferrer i l'Àngel, d'acord amb la tradició popular.

Vicenç Ferrer
entrant a
Barcelona pel
Portal de l'Àngel,
abans anomenat
dels Orbs.

*Moisès d'aquella immensa caravana,
Viceng ve tot davant com una estrella
guiant reis i pastors a l'Establia.
Aixís que arriba a sa ciutat aimada,
meravellat s'atura, sobre el **Portal dels Orbs**
veient un Àngel que amb ses ales abrigo a Barcelona.
Aixeca amb sa mà esquerra
l'escut enorme de les Quatre Barres,
mentres sa dreta empunya
una lluenta espasa que flameja
Així en l'Apocalipsis
sobre el portal de la Salem divina
Joan EvÀngelista vegé un Àngel.*

*Vicenç Ferrer, Àngel de nostra terra,
a aqueix Àngel del cel aixís li parla:
—Qui ets tu i què hi tas aquí?— I ell li contesta
- **L'Àngel Custodi só de Barcelona**
i la guardo per ordre de l'Altíssim.-*

*A aqueix nom adorable, s'agenolla
Vicenç i amb ell aquella enorme tribu
que com serpent immensa
al voltant seu en cercles s'es rotitada.
Cau Barcelona de genolls en terra
i al Creador omnipotent adora
qui li ha donat tan sobirà Custodi.*

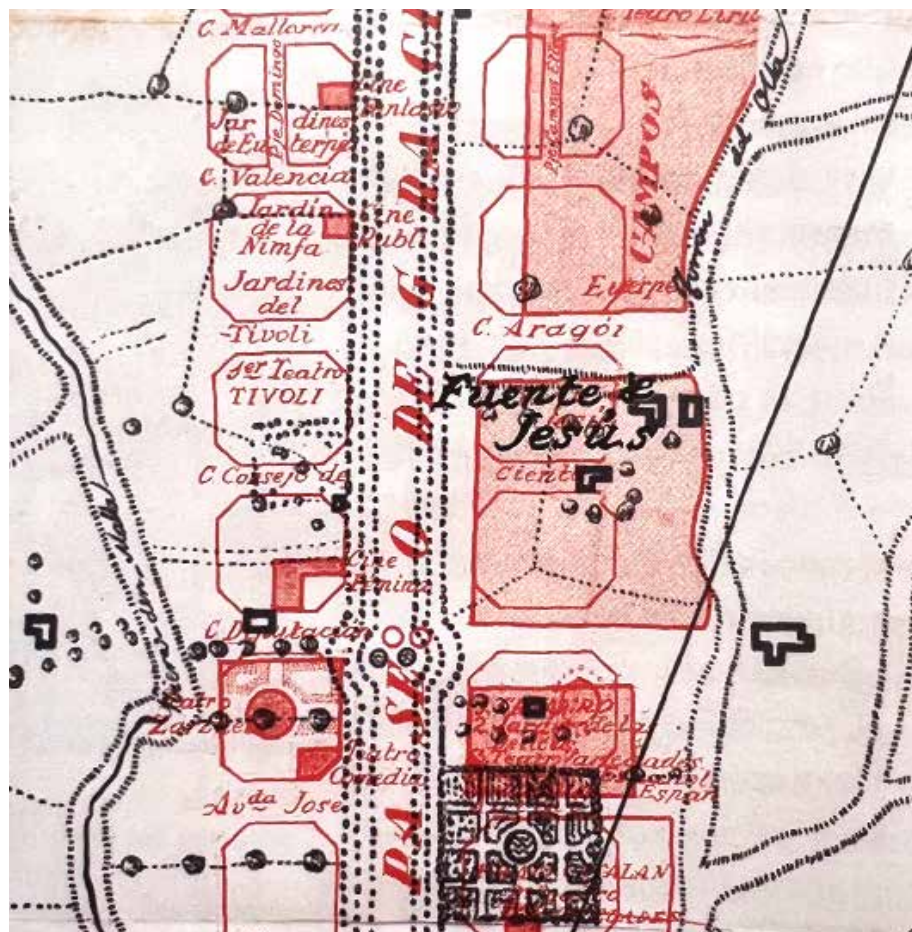
Passant ja a l'Eixample barceloní, hem de prendre, travessant la plaça de Catalunya pel costat dret, passelg de Gràcia amunt. El passeig és l'artèria o l'eix de la dreta de l'Eixample.

Font de Jesús (desapareguda)

Passeig de Gràcia, cruilla amb Aragó, a mà dreta.

El passeig de Gràcia fou traçat entre 1820 i 1827 paral·lelament al camí de Barcelona a Gràcia, que seguia l'antiga via romana a Sant Cugat per Collserola. Fou incorporat al pla Cerdà, com a avinguda de 60 m d'amplada i tres vies de circulació, i es començà a edificar vers 1861. La Font de Jesús havia estat situada al lloc on ara el passeig de Gràcia fa cantonada amb el carrer d'Aragó, a la banda dreta, pujant. L'any 1427, s'hi havia edificat un convent franciscà anomenat de Santa Maria de Jesús, al costat del camí que aleshores anava del portal dels Orbs (després **Portal de l'Àngel**) de l'antiga muralla de Barcelona fins al nucli de Gràcia. El convent, al voltant del qual es formà un petit barri anomenat de Jesús, fou destruït i reconstruït diverses vegades, a causa de les guerres, fins que fou enderrocat definitivament durant la guerra del Francès. La font annexa al convent sobrevisqué durant la primera meitat del segle XIX i es convertí en un lloc d'esbarjo dels barcelonins arran de la conversió de l'antic camí de Gràcia en passeig, fins que desaparegué amb la urbanització de l'Eixample (després de 1860). Al larg del passeig es feren diferents

Ubicació de la Font de Jesús al lloc de l'actual passeig de Gràcia

Ilocs d'aquesta mena, sobretot «Lo Criadero» (lloc on es criaven arbres per substituir els que es morien del passeig) i la Font de Jesús (on s'organitzà una espècie de cafè d'estiu i era concorregut per molts barcelonins en les seves sorties al camp) [Vegeu plànol antic].

En un poema datat el 2 d'octubre de 1900, aparegut per primer cop a *Barcelonines* (1925) i que Verdaguer havia projectat per al llibre *Barcelona*, evoca la Font (l'aigua de la qual és aliment de l'ànima i del cos) i es lamenta per la seva desaparició. Llegim-ne uns fragments.

*Al peu del Passeig de Gràcia
entre un roure i una acàcia
rajava una fontanella
com la fusada del fus;
com la fusada argentina,
escumosa i cristallina,
descabdellava ses aigües
la dolça **Font de Jesús**. [...]*

*Mes aï!, per aquell que hi vaja,
ja és una **Font que no raja!**
D'aquell nèctar, on canella,*

*per què la terra no en dus?
Oh font dolça, pura i clara,
per què no vesses encara?
Què es féu ta candida limfa,
sagrada Font de Jesús?*

Podem desviar-nos cap a l'esquerra i entrar al carrer d'Aragó per poder contemplar un altre dels domicilis barcelonins de Jacint Verdaguer.

Carrer d' Aragó núm. 235, abans 271, 3r esquerra. -Entre la Rambla de Catalunya i el carrer Balmes-. Es tracta de l'últim domicili de Verdaguer (almenys des del 12 de gener de 1897 fins a finals de març de 1902).

Continuem pujant passeig de Gràcia amunt fins a la seva cruïlla amb l'avinguda Diagonal.

L'alzina del passeig de Gràcia

Passeig de Gràcia (cruïlla Diagonal),
pujant a mà esquerra.

Verdaguer cantà un dels arbres que hi havia al passeig «**L'alzina del passeig de Gràcia**». No és la que podem veure ara, sinó que aquesta substitueix aquella en homenatge al poeta, perquè l'any 1908 es tallà la que ell havia conegut.

L'escriptor en un prosa esplèndida, escrita pels volts de 1900 (no publicada fins a 1903 a *La Veu de Catalunya*), explica com una alzina havia quedat atrapada dins la creixent xarxa urbana de la ciutat, enmig del passeig de Gràcia, ella que sempre serà «filla de muntanya». Si es vol, es podria fer el paral·lisme entre l'alzina i el mateix Verdaguer: també ell fill de la muntanya, trasplantat o foraster a la gran ciutat que, malgrat tot, estimava com a la segona pàtria i a la qual havia dedicat (ja ho hem vist) molts cants i poemes que parlaven de la seva història i del seu creixement i transformacions.

***Filla de les muntanyes**, qui t'ha plantada aquí a la vora d'un passeig i enmig de l'eixamplament de la ciutat? Ben segur que ningú. Ets un record de les antigues bosquíries que baixaven del Tibidabo, una borla del seu mantell de setí verd que arribava fins a prop de la mar. La Providència t'ha deixada enmig de la **nova Barcelona** per recordar-li que fou un prat, com los empresaires de les vies fèrrees deixen un montorull de terra de cada desmont, com a testimonis de la feïnada feta que diu als viatgers: mireu a on érem i a on som.*

*Mes, no t'enyores aquí tota sola? ¿No trobes a faltar les teves germanes que estan lluny d'aquí a l'altra banda de Collserola o del Montseny, renyides amb aqueixa civilització que et migra, t'escanyoleix i et deshonra? [...]
I, tu, **bosquerola** com ets, ¿sabràs seguir, punt per punt, totes aqueixes molestoses etiquetes? I si les sabesses seguir, ¿ja podria amb la teva embardissada cabellera la podadora, que és la pinta de l'esporgador?
Arbre muntanyenc, ¿ja sabràs formar entre els arbres de viver? Almogaver indòmit, ¿ja sabràs posar-te de filera amb aqueixa tropa de plàtans, novella, polida, endiumenjada i fatxendera? [...]*

Prendrem l'avinguda de la Diagonal fins a arribar (travessant sis carrers) a l'alçada del passeig de Sant Joan, la cruïlla del qual amb el carrer Mallorca forma l'anomenada plaça Mossèn Jacint Verdaguer.

Monument a Verdaguer

Plaça mossen Jacint Verdaguer, s/n

Estem en presència d'un dels llocs de memòria de Jacint Verdaguer, que la ciutat de Barcelona ha construït en recordança de l'escriptor del segle XIX. El monument a Verdaguer fou obra de Josep M. Pericas, amb escultures de Joan Borrell i Nicolau (estàtua) i dels germans Lucià i Miquel Oslé (relleus). La inauguració tingué lloc l'any 1924 i fou presidida per Alfons XIII i per Primo de Rivera.

Monument a Verdaguer

L'any 1914 es va posar la primera pedra del Monument a Verdaguer, amb la presència del bisbe Torras i Bages i d'Enric Prat de la Riba. Darrere d'aquest fet hi havia una llarga història, ja que, en el concurs per seleccionar-lo, l'any 1912 havien quedat finalistes les obres de Josep Clarà, germans Oslé, Josep M. Pericas, J. Borrell i Nicolau, A. Soler i March, E. Arnau. En la segona convocatòria es va fallar refonent dos projectes dels presentats: el de J. M. Pericas, J. Borrell i Nicolau i el dels germans Oslé. Es tracta d'una obra que trenca amb els plantejaments convencionals dels monuments modernistes i deixa sentir una influència centreeuropea, sobre tot per la tasca de Pericas. Al monument domina una gran columna dòrica. Els escultors pertanyen a la generació postmodernista/naturalista, que fugint de la tradició anterior es decanten cap a un fort naturalisme, tot acceptant força connotacions del Noucentisme. Joan Borrell i Nicolau realitzà per al monument la figura del poeta i les evocacions de la poesia èpica, la poesia mística i la poesia popular, totes elles amb considerables influències mediterrànies.

Llucià i Miquel Oslé van realitzar el fris del monument, allusiu a pomes de Verdaguer, fris que el jurat del concurs va creure que seria més encertat que el de Borrell, de fortes influències clàssiques.

Ens ha semblat que era interessant llegir aquí un fragment d'un escrit de Joan Maragall, que el 1904 (any en què havien començat, en realitat ja en feia dos, certes gestions per a la realització d'un projecte de monument) publicà a *La Veu de Catalunya* (5 de juny de 1904) on queda claríssima la **representativitat del monument**. Considerava que no només es tractava de fer un monument al poeta, sinó el monument nacional de Catalunya i, per això, pensava que no s'havia de realitzar dins la ciutat sinó en un lloc elevat.

Perquè la glòria de Verdaguer, la gran, consisteix en això: en què en un temps en què la llengua catalana, per manca de resorts, estava partida en dues, la literària arcaica i la dels baixos usos del poble, ell portant copsada en son ànima de poeta tota l'essència del nostre parlar que vivia en la llengua noble i popular ensems, alta i viva, és a dir, verament poètica, en boca del poble del camp i de la muntanya, revivà el foc sagrat del verb català que brillà poderós, fonent en una sola vida poderosa aquella dualitat malastruga. Des de llavors ja no hi hagué el català del *gai saber* i el català *del que ara es parla*: no hi hagué més que la llengua catalana alçant-se novament al cel, cantant tota viva.

En això en Verdaguer fou un creador, en això fou mestre de tots nosaltres que el seguirem, de tot el poble català que canta les seves cançons sense trasmudar la llengua. Aquest és el gran deute de Catalunya a n'en Verdaguer aquesta la glòria gran del poeta. [...]: és senzillament el Poeta de la Catalunya nova.

Dons bé, **el monument a mossèn Cinto ha d'ésser la glorificació d'això** que he dit, i ara dieu-me si la glorificació d'això cap a la plaça de Tetuan. La glorificació d'això ha d'ésser en vista de tots els horitzons catalans, de les grans coses catalanes que mogueren al Poeta a cantar en la nostra llengua, que li mostraren les harmonies de l'ànima catalana.

I si al mateix temps volem que Barcelona, on Catalunya palpita tan fortament, i on tant palpita també el Poeta i on morí, pugui veure de ben a la vora la seva pètria durada, **posem-la en hora bona a Barcelona, però a dalt, en aquella Barcelona que té present tot el cel català i quasi tota la terra catalana**. No

temem l'esquifiment que allà dalt puga anar a trobar-lo; perquè les altures són inesquifibles, la vista de molt cel i de molta terra ho redimeix tot,[...] mai a la via Diagonal, ni al passeig de Gràcia.

Llavores, a la Diagonal, o al passeig, o allà on vulgueu de Barcelona, podem consolar-nos fent-hi un monument que recordi als barcelonins lo que per als barcelonins fou mossèn Cinto... i lo que els barcelonins fórem per ell. Però lo que fou per a tots els catalans vol cel, mar, muntanyes, la terra... la nostra terra sagrada, Catalunya, que el demana, i ell que la vol...!

Ara seguirem direcció a mar el passeig de Sant Joan. Com a derivació de la ruta podem acostar-nos, quan estiguem a l'alçada del carrer d'Aragó, a l'illa entre els carrers de Roger de Llúria i Bruc.

Església del Monestir de Jonquieres

(ara Parròquia de la Concepció)

Adreça antiga: L'actual carrer de Jonquieres

Adreça actual: Carrer d'Aragó, 299.

L'edifici actual gòtic, és obra d'un trasllat operat entre 1869 i 1871. El monestir de Barcelona (situat a l'actual carrer de Jonquieres, a l'illa que formava aquest carrer amb la Via Laietana) data de 1293 i es trobava llavors proper a les muralles. Un nou mur construït poc després integrava el monestir dins de la ciutat emmurallada.

Es va haver d'abandonar el 1808 a causa de l'entrada dels francesos. L'any 1810 es va convertir en hospital militar i a mitjans del segle XIX es va instal·lar als seus edificis una casa correccional, per acabar com a caserna de voluntaris. L'any 1867 s'obtingué un permís per a utilitzar i transformar l'església del monestir en església parroquial dedicada a la Concepció i Assumpció de la Verge. Una resolució del govern de 1869 va decidir la demolició de l'església i convent per exigències de la urbanística. Es va aconseguir, però, el permís de traslladar l'edifici de l'església i del claustre a un indret descampat aleshores de l'Eixample. Es comença el 29 de

Palmera del monestir de Jonquieres després del trasllat d'aquest, 1886

juny de 1869 i fou enllestit el 14 d'agost de 1871, amb la benedicció de la nova església. Se n'encarrega el mestre d'obres Jeroni Granell.

Al claustre del convent de Jonqueres hi havia una palmera, que, segons es deia, era la més alta i antiga de Barcelona i que va morir en voler ser trasplantada l'any 1879. Verdaguer s'inspirà en la seva mort i bastí un poema al·legòric «*La palmera de Jonqueres*» (publicat al llibre *Patria*, 1888) sobre la destrucció d'edificis religiosos a Barcelona, tant per motins populars i guerres com pel progrés i la nova urbanització de la ciutat. S'hi nota un sentiment elegíac per un món que desapareix a causa dels grans canvis soferts durant el segle XIX. Veiem, doncs, com el poeta fa parlar aquell arbre.

*Un dia a punta d'alba, sortint de les matines,
les monges me plantaren al peu del campanar,
son cor dels salms encara vessava olors divines,
i a doll ses mans me duien regó de perles fines
i flaire de l'altar.*

*Mon germen fóra un dàtil de les gentils palmeres
que ombregen lo sepulcre del Salvador del món;
portà'l de les creuades un **noble de Jonqueres**,
perquè s'agermanassen de l'hort les oliveres
amb l'arbre de Sion.*

*[...] Mes, ail, que ja m'enyoro! jno veig aucells en
l'aire,
florits rosers, ni monges, ni serafins enlloc,
i vent-me corgelada, sens fruita, flor ni flaire,
a cops air **tallava mon tronc lo llenyataire**,
i avui me tira al foc!*

Hem de tornar al passeig de Sant Joan, avall fins a la cruïlla amb la Gran Via de les Corts Catalanes, on es forma la plaça de Tetuan, per a trobar un altre lloc de memòria de Verdaguer.

Monument al doctor Robert

Plaça Tetuan (cruïlla Gran Via de les Corts Catalanes
Passeig de Sant Joan).

El doctor Bartomeu Robert (1842-10 d'abril de 1902) va ser alcalde de Barcelona a finals del segle XIX (1899). Fou metge de l'Hospital de la Santa Creu i Sant Pau i catedràtic de patologia interna a la Universitat de Barcelona (1875). Durant l'última malaltia d'Alfons XII fou cridat a una consulta de metges. A l'Exposició Universal (1888) fou vicepresident del Congrés Mèdic Internacional. Com a polític, anà al davant de la comissió que marxà a Madrid en defensa del programa «regeneracionista» de Catalunya. El 1901 encapçalà la candidatura catalanista i col·laborà amb la Lliga.

Quan Verdaguer caigué malalt (dia 31 de mar de 1902) al seu pis del carrer Aragó, el doctor Robert era un dels metges del pacient. Se sap que el dia 2 d'abril els metges de capçalera de Verdaguer, doctors Roura i Noguera, celebraren consulta amb el doctor Robert; que el dia 7 d'abril la tingueren altra vegada amb ell i el doctor Falp

i Plana; i que, finalment, el dia 10 d'abril, poc després de visitar Verdaguer, moria el doctor Robert.

L'escultor modernista Josep Llimona (1864-1934) va fer un grup escultòric en homenatge al doctor Robert. Vers 1903 va esbossar el conjunt i el 13 de gener de 1904 es va posar la primera pedra. El projecte va ser encarregat a Lluís Domènech i Montaner, però sembla que fou el mateix Llimona qui va fer la maqueta del basament seguint o inspirant-se en la **fórmula Gaudiniana**. Es tracta d'una exaltació del treball i de les arts del poble català i es converteix en una mena d'epopeia d'un poble. Al complex grup, s'hi veuen treballadors vigorosos, clergues serens, joves exultants, malalts, estudiosos i gent de tota mena que conviuen amb alguna etèria figura simbòlica. Tot aquest conjunt envolta i serveix de pedestal a un bust del metge i polític. En un grup frontal s'hi pot observar la **figura de Verdaguer** en actitud d'ensenyar de llegir un obrer.

El monument no s'inaugurà fins al novembre de 1910. En un primer moment, va ser erigit a la plaça Universitat, però va ésser desmuntat durant la dictadura de Franco. S'erigí novament l'any 1988 a la plaça Tetuan.

El passeig de Sant Joan desemboca al passeig de Lluís Companys i aquest mor al passeig de Pujades. Entre aquest últim, el carrer Wellington, el passeig de Circumvallació i el passeig de Picasso, es troba el Parc de la Ciutadella, una altra vegada a Ciutat Vella.

Monument al Dr. Robert.
Verdaguer ensenya de
llegir un obrer

Parc de la Ciutadella

Parc de la Ciutadella, S/N

Per concloure la ruta principal i tancar el cercle, tornem a entrar a Ciutat Vella. Visitarem el Parc de la Ciutadella, que va ser planejat per Josep Fontserè i Mestres el 1872 i acabat el **1888**, any de l'**Exposició Universal de Barcelona**. Tanquem la ruta d'aquesta manera, també, situats en la mateixa època en què l'hem iniciat: 1888.

Josep Fontserè havia guanyat el concurs municipal convocat el 1871. Tot l'espai va ser urbanitzat i podem dir que s'articula amb la part inferior de l'Eixample.

Ocupava els terrenys on s'alçava l'antiga fortalesa de la Ciutadella, construïda després de la caiguda de Barcelona a la Guerra de Successió, l'11 de setembre de 1714, per ordre de Felip V. Van destruir el barri de la Ribera per tal de construir la fortalesa. Va ser vista com a instrument i símbol d'opressió. No fou fins a 1868 que la Junta Revolucionària, arran del triomf de la Revolució de Setembre, no va cedir els terrenys a la ciutat i la fortalesa va ser enderrocada.

De Verdager, podem llegir en aquest indret el poema *Lo parc* (amb el lema *Barcelona venjada*), que repassa la història de Barcelona que acabem de sintetitzar, primer, la caiguda de Barcelona, la destrucció del barri de la Ribera i la construcció de la Ciutadella; després, l'enderrocament de la fortalesa, la construcció del parc i la celebració de l'Exposició Universal. Hem escollit aquesta última part, perquè mostra la visió positiva dels grans canvis i el progrés que sofrí Barcelona, els quals va veure i va viure Verdager.

El poema va ser premiat als **Jocs Florals de Barcelona de 1903** i publicat al volum corresponent al certamen: premi obtingut pòstumament, gràcies a la iniciativa de Lluís Carles Viada i Lluch que tenia tot el material de textos inèdits que havien de formar el llibre *Barcelona*. El 1925 passà a *Barcelonines*.

Gran Cascada del Parc de la Ciutadella. Quàdriga

*[...] Lo segle donà un tomb, i Barcelona
se desvetllà amazona,
i al veure aqueixa mola davant seu,
li donà un cop de peu.*

*Los que li feren guerra
se deien ells amb ells: -Què hi farà allí?-
Ella enfeinada va aplanant la terra,
la rega amb son suor i en fa un jardí:
ne fa un jardí on soterra
sos immensos oprobis i dolors;
aquells murs que li feren de cilici,
sos grillons i impropis,
la Torre del suplici,
tot ho cobreix amb un mantell de flors.*

*Aprés, tot arborant llores i palmes,
convida allí mateix tots los reialmes,
de lletres i arts a Universal Torneig
La cort d'Espanya es féu barcelonina,
i els pobles tots vingueren al corteig
d'on era Barcelona la regina.*

*Veient que aquells fortis aterra encara,
sos enemics se diuen uns als altres:
—No ens tirarà a la cara
del castell maleit les pedres a nosaltres?
Oidà! D'aqueixes pedres Barcino en faun palau
a on cridats tots los pobles de la terra,
en aquell lloc, ludibri de la guerra,
celebra la gran festa de la pau.*

Actualment, resten tres edificis nobles de l'antiga Ciutadella, l'Arsenal, la Capella i el Palau del Governador. L'Arsenal ha estat seu del Parlament de Catalunya durant la Segona República i ho torna a ésser ara; ha estat seu també de diversos museus: n'ocupa una part el Museu d'Art Modern (MNAC). Fou obra de J. P. de Verboom i va ser ampliat el 1915 per Pere Falqués amb els dos cossos laterals. La Capella fou traçada per Alexandre de Retz i el Palau del Governador ara és seu d'un institut d'ensenyament mitjà, curiosament per nosaltres anomenat Verdaguer.

Fontserè, en el projecte de 1872, no només va traçar els Jardins del parc, sinó que també va projectar la Gran Cascada, va urbanitzar tota la zona amb la uniformització dels edificis d'habitatges del passeig de Picasso (abans passeig de la Indústria) i dels carrers que volten el Merat del Born (projectat pel mateix Fontserè i Josep M. Cornet l'any 1876).

De la direcció arquitectònica de l'etapa de construcció del Parc de 1888, se'n féu carrec Elies Rogent. Edificis com l'Umbracle de Josep Amargós o el Restaurant (l'actual Museu de Zoologia, conegut pel Castell del Tres Dragons) de Lluís Domènech

i Montaner són d'aquesta etapa. Igualment, en forma part la urbanització del Saló de Sant Joan, que desemboca al Parc i on hi ha el Palau de Justícia. L'entrada és assenyalada per l'Arc de Triomf (de Josep Vilaseca) i al final, en una de les entrades del Parc, s'hi aixecà el 1897-1901 el monument a Rius i Taulet (l'alcalde de Barcelona durant l'Exposició Universal), amb projecte de Pere Falqués i escultures de Manuel Fuxà. De 1892 data el zoològic de Barcelona, un racó emblemàtic a la vida social de la ciutat.

L'Arc de Barcelona

En aquesta part de la ruta, juxtaposem indrets molt distants entre ells, que podem anar a visitar per separat atès que no formen una ruta seguida, són punts aïllats que envolten, en certa manera, Ciutat Vella i l'Eixample, d'aquí que l'haguem titulada l'«arc de Barcelona». D'aquesta manera, pretenem complementar el que és la ruta principal a l'interior de la ciutat. A més a més, alguns punts hi tenen relació. Afegim, en alguns casos, la manera com arribar als espais que proposem. Revisem indrets vinculats amb la vida de Jacint Verdaguer, evocats en la seva producció literària o marcats pel to de l'homenatge o del record de la seva figura. Alguns només són circumstància històrica o referència més o menys important en la biografia i en l'obra de l'escriptor; però és interessant donar tot l'arc, és a dir, identificar i establir lligams, en certa forma, de tota Barcelona amb el poeta: *Barcelona la magna*, com deia Verdaguer.

Sants - Montjuïc

Comencem l'arc per un bloc de tres llocs, molt diferents, englobats en el districte de Sants-Montjuïc, situat al SO de la ciutat mirant al mar: un lloc de memòria de Verdaguer, un d'homenatge bastant recent i un d'evocació de la ciutat a partir de la seva obra.

Tomba de Verdaguer

Ubicació: Cementiri de Montjuïc o del sud-oest.

Mare de Déu del Port, 54-58. via de Sant Joan, Agrupació vuitena. Capella o panteó lletra A

Com arribar-hi: Per carretera: ronda Litoral, en direcció a la Zona Franca, fins a la sortida 19.

Jacint Verdaguer morí el dia 10 de juny de 1902, a **Vila Joana de Vallvidrera**.

Dos dies més tard s'instal·là la capella ardent al **Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona**. El dia 13 de juny, en un acte multitudinari sense precedents a Barcelona i en una manifestació popular d'homenatge fora de tota mida, fou enterrat Verdaguer en un tomba provisional al Cementiri de Montjuïc. Hi anà a l'enterrament una quantitat de gent que no s'havia vist mai. Gent de totes les classes socials s'hi arplegaren de llarg a llarg del recorregut que féu la carrossa fins al Cementiri. Repassem-lo breument: sortí de l'Ajuntament, enfilà el carrer del Bisbe, portal de l'Àngel, plaça de Catalunya, La Rambla (davant de la Parròquia de Betlem es para una estona la comitiva), portal de la Pau (passant per davant del monument a Colom), Moll del Carbó davant de les Drassanes, carretera del Morrot (camí de Can Tunis) fins al Cementiri de Montjuïc. La tomba provisional era protegida per una gran

Tomba de Verdaguer a Montjuïc

mata de ginesta florida, just al costat de la que havia de ser la definitiva. Podem recordar en aquest moment allò que escrigué el mateix Joan Maragall i publicà l'1 de novembre de 1902, en un número extraordinari de la *Catalunya Nova*, «**Per la tomba de mossèn Cinto**».

*Aquí jau el Poeta. Tot un poble
vingué a enterrar-lo i se'n tornà plorant:
l'esplendor de la parla catalana
damunt la tomba va restar immortal.*

L'any 1903 es va fer el trasllat definitiu de les despulles al costat d'on s'havia enterrat provisionalment: en una pedra massissa de Montjuïc que s'havia després de la muntanya i que havia quedat clavada per la seva base piramidal de cara al mar; al centre s'hi féu l'obertura. Aquest fou el primer acte en què Maragall va assistir com a president de l'Ateneu Barcelonès. D'aquí que escrigués el poema «**Del Montjuïc, en la tomba nova d'en Verdaguer**», publicat a la *Il·lustració Catalana* (12 de juliol de 1903).

*Vull dir-vos el moment de gran bellesa:
a dalt de la muntanya
de mala anomenada...
però a davant del mar,
alçaren el poeta
adormit ja per sempre
en la caixa de morts,
per a posar-lo en un sepulcre nou.
La caixa fou alçada
damunt de la gentada:
els ulls s'estamordien
tement-se un horror gros...
La caixa era corcada,
mes s'alçà curullada
de ginesta i altres flors.*

*Oh! Quina meravella
en l'hora tan bella de posta del sol,
per damunt de la gentada
veure aquella caixa alçada,
i el poeta en flors en ella
com un nin dintre el bressol.*

*Oh! Montjuïc, muntanya afortunada!
Dessota de ta mala anomenada
hi hem deixat, amb grans plors,
el cos del poeta que sobrix en flors.
La tomba és la roca viva;
les hores s'hi enfilaran,
i al dessobre de les hores
els aucells hi cantaran.*

*Cada matinada
hi caurà rosada;
cada demati,
cançons a desdir;
dítxós el poeta que les pot sentir
dins la fresca obaga!*

*El soli la lluna
hi aniran passant,
el sol i la lluna, i el mar al davant.
Dorm, poeta, dorm, que els aucells ja canten:
tu, que aimaves tant i tant
els bells cants, seràs felic
i faràs aquell somris...*

Verdaguer s'enterrà, doncs, en una tomba a la roca de la muntanya. Ara està circumdada per xiprers i rebrots de llorer, d'aquell que plantà el poeta a Vinyoles d'Orís, primera parròquia on exercí de sacerdot poc després d'haver cantat la primera missa. De Verdaguer, davant la tomba, podem llegir dos fragments d'uns poemes, en els quals la idea de la mort i la del cel són ben presents.

El primer pertany a un dels llibres escrits durant el conflicte amb les jerarquies de poder, *Flors del Calvari* (que aparegué a finals de 1895, amb data de 1896). El poema «*Sum vermis, (sum vermis et non homo: «Sóc un cuc i no un home»*). Joan Maragall en digué, en descriure'l perfectament, el següent: «sublime «*Sum vermis*», poesia terrible y sin igual como no sea en los Libros sagrados: allí palpita en carne y sangre todo un corazón desgarrado, allí se resume la crisis tremenda del hombre: allí hay sollozos y alaridos y humillaciones de la frente en el polvo, y magníficas esperanzas de la **gloria eterna**.»

*Vull ser volva de pols de la rodera
a on tots los qui passen me trepitgen;
vull ser llençat com una escombraria
del palau al carrer, de la més alta
cima a l'afrau, i de l'afrau al còrrec.
Escombreu mes petjades en l'altura;
ja no hi faré més nosa, la pobresa
serà lo meu tresor, serà l'oprobí
lo meu ergull, les penes ma delícia.*

*Des d'avui colliré los vilipendis
illengoteigs com perles i topacis
per la corona que en lo cel espero.
Muir a aquest cos insoportable, muira,
cansat estic de tan feixuga carrega;
devore'l lo fossar, torne a la cendra
d'on ha sortit, sum vermis et non homo
Jo no só pas la industriosa eruga
que entre el fullam de la morera es fila
de finíssima seda lo sudari.
Jo me' filo del cànem de mes penes;*

*mes, dintre aqueixa tosca sepultura,
tornat com vos, Jesús, de mort a vida,
jo hi trobaré unes ales de crisalide
per volar-me'n amb Vós a vostra gloria.*

El segon forma part del llibre, titulat significativament, *Al Cel*, que es publicà pòstumament l'any 1903 a la revista *Pèl & Ploma* i després, en llibre, el 1905. L'escriptor ja l'havia deixat preparat. Es el poema «**Ales**»: desenvolupa l'expressió del desig d'arribar al paradís. Llegim-lo, pensant que és el que tanca el llibre (i la vida del poeta?).

*Oh Cel, oh Cel, oh llibre de misteris,
quan m'obriràs tos més hermosos fulls?,
quan m'obriràs to altres hemisferis,
cambra real tancada a nostres ulls?*

*Quan veure'm deixaràs les roses veres
d'eixos rosers que m'han punyit lo cor,
de mos tristos hiverns les primaveres,
de ma fúnebre nit la resplendor?*

*Quan veuré obrir les estrellades portes
del regne on tot crucificat reviu,
i rebrotar mes esperances mortes,
i el més bell de mos somnis renadiu?
Si catifa és l'atzur de vostres sales,
quan lo veuré a mes plantes enflorar?
Oh Déu meu, oh Déu meu, dau-me unes ales
o preneu-me les ganes de volar!*

Des de sempre la tomba ha estat lloc d'homenatge i de memòria. Com a mostra d'això, podem llegir la placa que està penjada a la paret del fons, a mà dreta de la roca, i que reproduïx un fragment del poema «**L'heura**», (*Caritat*) dedicat als excursionistes.

*Excursionistes, que pel pla i la serra
en lo camp de la pàtria espigolau,
ajudau-li a collir lo que és a terra,
ajudau-li a servir lo que li cau.*

*Verdaguer
Record de l'excursionisme català
Juny de 1977*

Jardins de Mossèn Cinto Verdaguer

Avinguda miramar, 30

Són dedicats a les plantes bulboses i rizomatoses aquàtiques i segueixen un estil paisatgístic anglès. Ocupen l'espai d'una antiga pedrera i neixen als peus del Castell de Montjuïc i cauen suaument pendent avall fins a l'avinguda de Miramar, la qual cosa permet al visitant gaudir d'una magnífica vista de Barcelona. A la part superior, un seguit de llacs i estanyols esglaonats serveixen d'hàbitat a una gran varietat d'espècies rizomatoses aquàtiques (nenúfars, nelumbes, lliris d'aigua...).

Tot plegat fa que aquests jardins hagin esdevingut un lloc de gran varietat cromàtica i d'inestimable vàlua biològica. Una escala monumental flanquejada de successives plataformes d'aigua, quadrangulars, on creixen les plantes aquàtiques, conforma l'estructura central dels jardins. En la part inferior hi ha un llac voltat d'arbres pènduls i de fulla caduca i, en la part superior, hi ha un petit bosquet ornamental, al voltant d'una cascada i de la rocalla, proper a un pont japonès. Tot el jardí és recorregut per camins pavimentats i escales, que salven el desnivell. Al camí de l'estany hi ha una escultura de Ramon Sabi, amb els versos de Verdaguer que posà com a tornada del poema «**La Nadala**» del llibre *Flors de Maria* (1902). No és estranya la tria perquè les composicions del llibre beuen de la flora del pas per a constituir peces botànico-religioses. La primera estrofa i la tornada són les següents:

*D'un roser a l'ombra,
d'un roser de Maig,
n'ha sortit un lliri
la nit de Nadal.
Bonica és la Rosa,
més ho és lo Ram,
més ho és lo Lliri
que floreix tot l'any.*

Ens trobem, doncs, en un altre dels llocs de memòria i **d'homenatge de Jacint Verdaguer** dins la ciutat de Barcelona; un altre lloc que té la virtut de recordar el poeta i la seva obra Els Jardins de «Mossèn Cinto Verdaguer» i els de «Mossèn Costa i Llobera» responen a una «política municipal de potenciació de la muntanya de Montjuïc» sota un programa o actuació iniciat vers 1968. Es tractava de crear jardins singulars o monogràfics de temàtica especialitzada, cadascun d'ells, amb un tipus determinat de plantes i ambients, i dedicats a poetes catalans, segons explicava en una conferència el seu arquitecte, Joaquim M. Casamor i d'Espona.

Església de Santa Madrona

Tapioles, 10

La muntanya de Montjuïc fou un lloc d'ermites i capelles. Entre les que hi havia antigament, s'hi podia trobar la de Santa Madrona, documentada des de 1403. Santa Madrona era una santa de molta devoció que fou proclamada segona patrona de la ciutat de Barcelona l'any 1564. La capella fou destruïda el 1652 i reedificada el 1661, fins que fou arrasada el 1713 (durant la Guerra de Successió), juntament amb el convent dels caputxins que tenien cedit aquell loc des de 1576. Es féu una capelleta en aquell mateix lloc.

El 1888, però, l'advocació de santa Madrona passà a la nova església parroquial

del carrer Tapioles del barri de Poble Sec. Se situa a l'illa de cases que formen els carrers de Tapioles, de Blai, de Margarit i l'avinguda del Paral·lel. Es va inaugurar aquell any (24 de maig), en una cerimònia solemne presidida per la reina regent Maria Cristina que era a Barcelona per l'Exposició Universal, encara que amb les obres sense acabar, segons el projecte de l'arquitecte Casademunt. Té un campanar de 50 metres d'altura. Coincidint la seva construcció amb l'enderrocament del convent de Sant Joan de Jerusalem, alguns elements es traslladaren al nou temple, com la porta que dóna al carrer Margarit.

Les relíquies de la santa es van conservar primer a la capella de Montjuïc; al segle XVIII es van passar a l'església de Sant Pau, més tard a la de Sant Agustí, la de Sant Jaume, de Sant Miquel i a la Catedral, fins que el 1878 passaren a una capella que quedà petita, cosa que obligà a la construcció de la nova església. Es perderen l'any 1909.

Jacint Verdaguer va dedicar el poema «**Santa Madrona. Barcarola**» a la copatrona de Barcelona, on explica la tradició de l'arribada del cos de la santa a la ciutat provinent, en una primera versió, de Grècia i, posteriorment, d'Itàlia, tot posant de relleu l'elecció miraculosa del lloc de repòs de la santa (la Ciutat Comtal). L'inclogué al llibre *Pàtria* (1888), encara que el 1881 el poeta ja l'havia acabat.

Es publicà l'any 1882 en un opuscle que incorpora la música del compositor Salvador de H. Bofarull i està en la línia dels molts càntics, himnes i goigs que Verdaguer dedicà al santoral. Sembla que fou una composició d'encàrrec, que coincidí amb l'inici de la construcció de la nova parròquia. Verdaguer vers 1899 va canviar-ne alguns versos per adaptar la tradició a la que era moda en aquells moments: una santa barcelonina que patí martiri i mort a Roma i que retorna al seu lloc de naixença per voluntat de Déu.

*Una barca de Marsella
d'un dels ports d'Italia bella
ve portant un gran tresor:
lo cos sant d'una donzella,
que val més que plata i or.*

*A la noble Barcelona
ja que Déu vos ha portat,
dolça patrona,
santa Madrona,
protegiu nostra ciutat.*

*[...] Des de Roma fins a França
navegaren amb bonança;
mes s'alçà gran temporal,
i la mar sa perla llança,
Barcelona, en ton sorral.*

*A la gran barcelonina,
sol hermós que mai declina,
Montjuïc li dóna altar,
i amorosa ara il·lumina
Barcelona, terra i mar.*

Poema de Verdaguer en els jardins del seu nom

Les Corts

Passem ara al districte de Les Corts. Podem vincular l'obra de Jacint Verdaguer amb la d'Antoni Gaudí, l'any del centenari de la mort del poeta i el 150è aniversari del naixement de l'arquitecte.

Pavellons de la Finca Güell

Avinguda de Pedralbes, 7

Els pavellons van ser projectats per **Antoni Gaudí i Cornet** (1852-1926) i contruïts entre 1884 i 1887. També és de la mateixa època el Palau Güell (Carrer Nou de la Rambla, 3 i 5). Aquests edificis eren la casa dels porters i els estables de la Finca Güell, la gran propietat d'**Eusebi Güell i Bacigalupi**, comte de Güell (1846-1918), a Barcelona. Eusebi Güell es va casar amb la filla del **marquès de Comillas**, Isabel, i fou mecenes de Gaudí, qui per encàrrec seu construï el Palau i el Parc Güell, esplèndid exemple del que havia de ser un gran projecte urbanístic.

La finca d'Eusebi Güell, que va ser batejada per Jacint Verdaguer amb el nom de Torre Satalia, era el seu paradís terrenal. All era molt visitat pels López, marquesos de Comillas. La finca era aleshores immensa, unes trenta hectàrees: baixava fins a l'actual camp del Barça i pujava quasi fins al monestir de Pedralbes. Per poder-hi arribar Güell va fer-se obrir el carrer de Manuel Girona i per entrar-hi, la gran porta de l'avinguda de Pedralbes, que està flanquejada per dos **pavellons**. De la urbanització de Gaudí, en resten algunes peces soltes: els pavellons Güell, la font d'Hèrcules amb un canó en forma de drac i la pèrgola (ara als jardins de Pedralbes) o la porta a la Facultat de Farmàcia (avinguda Joan XXIII). Els **pavellons** són dues cases unides per una **gran porta** de ferro forjat, connectada pel costat de les frontisses a una columna coronada amb fantasies vegetals i decorada amb un medalló amb la G de Güell. Les parets, l'estructura i els arcs parabòlics van ser construïts amb maó; les bases, però, de pedra.

A la porta, pròpia de la fantasia modernista, hi ha un gran drac construït pels ferrers Vallet i Piquer del carrer Llàúria de Barcelona. Està inspirada en el text de **Jacint Verdaguer** de **L'Atlàntida** (1877-1878), on descriu «**L'hort de les Hespèrides**», vigilat per un gran drac. Els motius vegetals de la columna també tenen a veure amb la llegenda atlàntica: es tracta del taronger, arbre central de «l'Hort o Jardí de les Hespèrides»; al capdamunt de la columna es troba representat el **taronger**, sobre una pedra artificial amb quatre cares amb tarongers en relleu. Aquesta porta es la dels carruatges. La dels vianants és una segona porta annexa a mà esquerra, més petita i amb reixa de ferro, sobre la qual hi ha una lira que recorda la inspiració poètica que va concebre la història.

L'any 1883 morí Antoni López i López, marquès de Comillas i protector de Verdaguer a qui havia dedicat *L'Atlàntida* (vegeu **Monument a Antoni López**). Per tal de retre un homenatge al seu sogre, Eusebi Güell, induït per Verdaguer i gràcies a Gaudí, va situar el drac a la porta del jardí en el qual hi havia tarongers i oms, salzes i pollancre, aquests últims els arbres on, segons llegendes antigues, els déus convertiren les Hespèrides.

Drac del Jardí de les Hespèrides

Podem llegir aquí, perquè s'hi adiu perfectíssimament, un fragment del **cant II** de *L'Atlàntida*, titulat «*L'hort de les Hespèrides*», on s'explica l'onzè treball d'Hèrcules, la lluita amb el drac i el robatori de les taronges d'or. La versió del poeta esmenta les taronges d'or, malgrat que la versió més difosa de la llegenda, des dels clàssics, parlava de les pomes d'or. Alguns antics diccionaris de mitologia ja apuntaven, però, la conversió d'un fruit en l'altre.

*L'hort de les taronges d'or. Hèrcules, matant el drac
que vetlla el taronger, n'abasta el cimera.
Vers l'hort, per odorífers boscatges, s'obre via,
los brúfols i ferotges lleons fugint de por;
quan riu a ses espatlles tercera volta el dia,
de llum vestit se lleva l'oasis de verdor.*

*I, fent-li de corona, ja hi veu abans de gaire
les d'or obiradores taronges grogüejar,
com si brillant quiscuna fos altre sol que en l'aire
sortís de les onades lo món a enlluernar.*

*'hi acosta entre bardisses de murtra, i ja sos polsos
los aires apetonen mig embeguts de mel;
de bla fullatge i aigües murmuris s'ouen dolços,
i veu descloure en pluges de pedreria un cel.*

*[.....] Lo cimera de l'arbre per abastar, s'hi atansa,
quan lest descaragola's lleig drac d'ulls flamejants
i, en roda la gran cua brandant com una llança,
tantost amb gorja i urpes li copsa ambdues mans.*

*Ell, sortejant-lo, aixata d'un colp de peu sa testa,
i el monstre deixa caure ses ales i son vol;
sagnós verí espurneja les flors, i sa feresta
mirada va apagant-se com llum d'un sec gresol.*

*Morint, al tronc de l'arbre se nua i caragola,
a cada revivalla fent-lo cruixir d'arrel;
quan veuen les Hespèrides que fil a fils' escola,
llur crit de verge s'alça planyívol fins al cel. [....]*

Sarrià – Sant Gervasi

En aquest districte estan englobats els antics municipis de Sant Gervasi de Cassoles, Sarrià i Vallvidrera. Amb els llocs que proposem, completament diferents entre ells, repassarem peces històriques —algunes tan sols evocades per l'obra de Verdaguer i altres vinculades de ple amb la seva vida— de cadascun dels pobles, per acabar amb la referència a la muntanya del Tibidabo.

Església de la Mare de Déu de la Bonanova

Plaça de la Bonanova, 12

Amb motiu de la coronació de la Mare de Déu de la Bonanova, *Lo Pensament Català*, revista dirigida per Jacint Verdaguer, va fer un número especial d'homenatge (núm. 19, 8 de setembre de 1900). Verdaguer hi publica l'«*Himne a Nostra Senyora de la Bonanova*», amb música de J. M. Ballvé.

*Maria, hermós estel,
dau-nos la Bona Nova
de que us veurem al cel.*

*Era una flor del camp
la Flor de Casas-Solas,
que en son altar florí
de cara a Barcelona.
Bella és com un clavell,
fresca com una rosa,
blanca com un colom
baixat de Collserola.*

Les corones que va col·locar el bisbe de Barcelona, Josep Morgades i Gili, a les imatges de la Mare de Déu de la Bonanova i del Jesuset eren de plata daurada adornades amb brillants i diamants, construïdes segons els dibuixos de l'arquitecte Josep Vilaseca. Es van pagar amb les donacions de persones devotes del moment. Les festes se celebraren el mateix dia 8 de setembre de 1900. Posteriorment, *Lo Pensament Català* organitzà una sessió literario-musical, que comptà amb la presència de Jacint Verdaguer. Hom ha dit que tot aquest acte significà la reconciliació definitiva de Verdaguer amb el bisbe Morgades.

La Mare de Déu de la Bonanova era venerada des del segle XVII en un altar secundari de l'església parroquial de **Sant Gervasi de Cassoles**. Aquest municipi, estès entre el terme de Gràcia i la serra de Collserola, el segle XIX, el formaven cases aïllades i soltes, i un barri al voltant de l'església, d'aquí potser que l'etimologia popular faci provenir Cassoles de Cases Soles, tal com diu Verdaguer. A partir de 1850, s'urbanitzà ràpidament amb cases d'esbarjo i estiuatge. El 20 d'abril de 1897 el poble fou agregat a Barcelona. L'església parroquial de Sant Gervasi i Sant Protasi fou incendiada el 1706 per les tropes borbòniques i refeta el 1765. El 1847 va ser beneïda una nova església, concebuda com a santuari marià: es va posar la Verge a l'altar major i als costats els sants patrons; el 1883 va ser proclamada la Verge com a patrona principal del temple. L'església fou destruïda

el 1936 i refeta després de la Guerra Civil. L'edifici actual és completament nou, segons el projecte de Josep Danés.

Bellesguard o Torre Figueras

Bellesguard, 16-20

La torre Bellesguard —projectada per Antoni Gaudí i Cornet i construïda entre 1900 i 1909 per encàrrec de Maria Sagués Molins, vídua de Jaume Figueras— es troba al peu de la serra de Collserola, sota la ronda de Dalt, a l'antic municipi de Sant Gervasi de Cassoles, just al mateix lloc on hi havia el castell o palau erigit per l'últim rei de la dinastia catalanoaragonesa Martí l'Humà (1356-1410) que l'adoptà com a residència d'estiu l'any 1408. El nom de Bellesguard se'l va inventar el poeta i escriptor Bernat Metge, secretari El Bellesguard de Gaudí del rei, tot fent referència a les esplèndides vistes que des d'allí es contemplen. El fill del monarca, Martí el Jove, rei de Sicília, va morir el 1409.

El rei Martí, a prec de les corts i del papa Benet XIII, es tornà a casar amb Margarida de Prades i fou en aquell palau on se celebraren les noces. Martí l'Humà, en morir el dia 31 de maig de 1410, no va designar cap successor, ni Jaume II d'Urgell ni el seu nét Frederic, fet que va desembocar al Compromís de Casp per elegir el futur rei. El fet de ser un lloc històric serví d'inspiració a Gaudí, que va aprofitar algunes de les poques restes (les parets de la muralla, el pati...) que es conservaven. La casa té, per això, aparença de castell amb merlets. Va concebre l'obra com a homenatge al monarca català (els elements neogòtics i els materials van ser extrets del mateix indret) i per això, la integrà i la va fer mimètica amb l'entorn de la muntanya, i a més, es relacionava amb la història de l'últim rei. L'edifici de pedra i de maó té més projecció vertical a causa de les golfes amb arcs de maó. L'alta agulla coronada per la creu de quatre braços té, a l'últim tram, la corona reial i la bandera catalana helicoidal revestida de trencadís. Molts mosaics

El Bellesguard de Gaudí

decoratius foren dibuixats per Domènec Sugranyes i Gras, que continuà l'obra, i donen al conjunt, juntament amb el ferro forjat, un to de fantasia.

Verdaguer en dues ocasions, si més no, es referí a la residència del rei Martí, de la qual en temps de Verdaguer només restaven, ja ho hem dit, una petita torre i part dels murs; la resta eren runes des dels segles XVI i XVII. Primerament a l'«**Oda a Barcelona**», premiada als Jocs Florals l'any 1883, dient «De Bellesguard li resten perfums»; en segon lloc, al poema «**La custòdia de la Seu de Barcelona**», del llibre Eucarístiques (1904), que ja hem esmentat en parlar del tresor de la Catedral de Barcelona, vinculat, segons la tradició, amb el rei Martí l'Humà. Verdaguer poetitza els últims anys i dies del rei, per tal de, finalment, destacar-ne el tron que l'acompanyà a l'enterrament i que fou el tron o cadira amb què, a partir de llavors, sortí la custòdia de la Catedral.

*Quan vingué de Sicília, Martí l'Humà
un esplèndid migdia del mes de Maig,
entre llorers i víctors, palmes i rams,
entrava en aquest trono victorejat
del puig de les falsies fins al palau;
ara lo té en son predi de Bellesguard.*

*Bellesguard és alegre, verd i florit,
florit com una Pasqua, verd com l'Abril,
per cavallers i dames, verges i nins,
mes, ail, no ho és pas gaire pel rei Martí
d'ençà que els ulls ha closos son únic till
Veient que al mig del dia se li fa nit,
està plora que plora, malalt i trist.*

*Tan pensívol al veure'l i sol i vern,
tot sovint li parlaven sos consellers:
—Tria-ne una poncella d'eixos soleis
sera per tots regina, per vos muller.*

*De nostres esperances, si fos l'estel,
a Catalunya orfes dant-li un reiet!
Lo rei Martí es passeja per lo verger:
ací veu una rosa, i allà un clavell,
i més enllà una branca de taronger.
Mes una Margarida, lo cor li ha pres,
d'un comte filla aimada, néta d'un rei.
Margarida de Prades és sa muller.*

*Qui benei els esposos no fou un clere,
no fou un clerc ni un monjo, fou quelcom més:
fou lo darrer dels Papes avinyonencs,
mentre deia l'ofici Vicenç Ferrer.*

Sarrià

El municipi de Sarrià va mantenir-se independent al llarg de tot el segle XIX i els primers vint anys del segle XX. Fou agregat a Barcelona l'any 1921. La lluita per no ser absorbit venia de les darreries del segle XIX (en què molts altres municipis foren annexionats a la ciutat) i s'agreuja des de 1902 fins a la data de l'annexió definitiva amb un decret del 4 de novembre de 1921.

Centre Catalanista Sarrianenc

La població de Sarrià es destacà, políticament, pel seu caràcter conservador, tradicional i religiós. El catalanisme penetrà a Sarrià a inicis del segle XX, també des d'un caire conservador. El Centre Catalanista Sarrianenc es fundà l'any 1901, era filial de la Unió Catalanista. L'inaugurà Manuel Folguera amb una defensa de les Bases de Manresa. El mateix any el Centre organitzà els primers Jocs Florals Sarrianencs.

L'any 1901, Jacint Verdaguer va presidir quatre Jocs Florals: els de Lleida, Berga, La Bisbal i Sarrià; va fer per a tots un discurs en prosa amb tons poètics. Verdaguer titulà «**Les flors de santa Eulària**» el discurs de gràcies que llegí el 4 d'octubre de 1901, al certamen del Centre Catalanista Sarrianenc. Aquest certamen poètic fou presidit, a part de Verdaguer, per Àngel Guimerà. El jove Josep Carner hi guanyà la Flor Natural.

El discurs de Verdaguer es publicà a *Discursos* (1905, amb pròleg de Joan Maragall) i després a *Discursos. Articles. Pròlegs*, vers 1920. Podria ser llegit com a complement del llibre que en 1899 el poeta dedicà a santa Eulària (vegeu **Desert de Sarrià**). Llegim-ne l'inici.

Bona diada la del Roser de tot lo món per celebrar uns Jocs Florals, i bonic punt la falda del Tibidabo, i sobretot lo poble de Sarrià, per entonar himnes a la Patria, a la Fe i l'Amor. Designat per mos estimats companys de Jurat per cloure la festa, de què us parlaria jo sin de vostra gloriosa i immortal compatricia, la bella, la ben parlada, la il·lustre filla de vostre Desert, la primera predicadora de Barcelona, que, predicant amb les paraules i amb les obres, la convertí del paganisme a la fe de Jesucrist? Vostra compatricia santa Eulària me té enamorat, i quan a mi m'ha robat lo cor, bé l'haurà robat a vosaltres, que sou de sa població i tal vegada de sa mateixa família. Voleu venir a veure-la en sa vila romana del Desert, al peu de la font de son nom? [...]

Desert de Sarrià

El Desert de Saria es un topònim que fa referència a un antic solar situat a la part més alta del barri de Sarrià, més enllà de la confluència entre el carrer de la Bonanova i la via Augusta, a les rodalies del final de l'actual carrer Major de Sarrià, el passatge de Santa Eulària i el carrer anomenat del Desert.

En aquest lloc, anomenat Desert, hi hagué una capella dedicada a Santa Eulàlia de Barcelona, documentada des de 1463 ja que, segons la tradició, allà hauria nascut la santa en època romana. Així ho evoca Jacint Verdaguer en el seu poema «**Lo Desert**», que inclogué al llibre Santa Eulària (1899).

*Mes no: tu fores la gentil petxina
d'eixa perla real barcelonina,
Desert de Sarrià;
tu el bressol florejat d'aqueixa nina,
tu el gerro d'eixa rosa,
que per fer-ne una estrella,
de Catalunya estrella matutina,
a la Glòria l'Altíssim transplantà.
En sa blanca **masia**,
avui emmantellada de **capella**,
tu la vegeres créixer,
com la claror del dia
a dalt de Montalegre a l'apareixer.*

Els caputxins, procedents d'Itàlia, s'hi establiren en un casalot adjunt a la capella el 1578, cridats pel Consell de Cent. El nom de *desert* es donava al segle XVI a determinats convents o ermitatges que estaven situats en despoblat en record del retir de sant Jeroni. Era un senzill i reduït edifici voltat de boscos i jardins ornats amb belles escultures i fonts. Els frares l'havien convertit en un jardí místic ple d'arbres i de figures de fang al·lusives a la fragilitat humana i a la grandesa de l'esperit. Fou destruït l'any 1835. El 1891 els caputxins construïren en terrenys cedits per Ramon Ponsich el convent de Santa Anna, el 1936 fou destruït i després de la Guerra Civil es tornà a alçar, segons els plans de Pere Benavent. El lloc actual es troba al carrer Cardenal Vives i Tutó, 2.

Santa Eulàlia (o Santa Eulària, per Verdaguer) era, segons la tradició, una donzella sarrianenca que desafia l'autoritat romana i que va sofrir martiri per no renunciar a la seva fe. Al llarg del llibre Santa Eulària, Verdaguer va explicant en diferents poemes la vida de la santa amb el seu Martíri i la invenció o troballa del seu cos (vegeu **Catedral de Barcelona**, **Baixada de Santa Eulàlia** i **Santa Maria del Mar**). En certa forma, el poeta s'identifica amb santa Eulàlia i troba un paral·lisme entre la vida de la santa i la seva experiència personal; només hem de recordar que quan està preparant el llibre viu els anys més durs de la seva vida (equiparats a un cert martiri personal i rebel·lió contra l'autoritat).

Verdaguer construeix els llibres amb tota la documentació possible, ja sigui popular (una mostra és l'explicació que fa en el prefaci que llegirem tot seguit) o llibresca (com ara tots els apèndixs que inclou al seu llibre). Veiem, doncs, què diu a l'inici de la **Lletra-Prefaci**, que té forma de carta a Lluís Carles Viada i Lluch, datada el febrer de 1898.

*Estimat amic: Vos recordau dels agradosos passeigs que descabdellàvem
a últims de la primavera passada per los voltants de Sarrià, des del torrent
de les Oliveres fins al de Magòria, i des de Vallvidrera, a on refileven de bo
i millor los rossinyols, fins a Pedralbes a on palmejaren les Filles de Santa*

Clara? [...] Enamorats de nostra santa Eulària, estàvem desitjosos de trobar, si no son rastre esborrat cent i una vegades, una ginestera o una mata de farigola que hagués fressat sa blanca vesta, o una pedra del viarany que hagués beat sos peus adorables [...] No trobant les seves petjades gairebé enlloc, entràrem a son Desert, acontentant-nos de trepitjar la terra que Ella trepitjà; de contemplar aquelles velles alzines que deuen ser filles o nêtes de les que l'ombrejaren; de mullar los llavis en l'aigua de la Font de son nom, a on ompliria la seva àmfora i de collir alguna d'aquelles flors que, com a ses dignes hereves, guarden quelcom de son perfum i de sa hermosura.

I el poeta continua l'escrit revisant els locs Eulàrians de la Vella Barcelona: el carrero de l'Arc de Santa Eulàlia (on hi havia la presó), la Baixada de Santa Eulàlia (vegeu més amunt), el carrer de la Boqueria o abans de Santa Eulàlia (on hom diu que fou crucificada), Santa Maria del Mar (on s'assenyala que fou enterrada), etc. El pròleg és un petit gran document de la història i de la tradició vinculades a Santa Eulàlia.

Vallvidrera

L'antic poble de Vallvidrera va ser independent fins el 1892, any en què fou unit al municipi de Sarrià. S'estèn pels vessants nord-occidentals de la serra de Collserola. Damunt l'antiga església parroquial del terme, s'alça la casa de Vil·la Joana on morí Jacint Verdaguer. Es poden fer excursions per la serra de Collserola. Sabem que Verdaguer n'hi féu.

Vil·la Joana (Museu–Casa Verdaguer)

Ctra. Església, 104. Depèn del Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona (MHCB)

Vil·la Joana de Vallvidrera és una masia del segle XIX, els orígens de la qual daten del segle XVI, situada ben bé enmig de la serra de Collserola. Ens trobem, doncs, en plena natura i en un paratge feréstec ben proper a la ciutat. Davant l'entrada principal de la casa hi ha l'antiga era, record del seu passat agrícola. El

Vil·la Joana en l'actualitat

1922 l'Ajuntament de Barcelona va comprar Vil·la Joana a la família Miralles i es convertí en escola. Sofrí el rigor de la guerra civil, amb la destrucció, per exemple, de l'oratori. Inaugurat el 1963, actualment hi ha el Museu-casa Verdaguer, que evoca l'escriptor i l'home.

En un espai que anomenen literarionarratiu, es donen pinzellades de la vida i l'obra de Verdaguer, a través de fotografies, manuscrits, documents i records personals; hi ha dos llocs de referència importants: Folgueroles, lloc de naixença, i Vil·la Joana, lloc de la seva mort. En l'espai sentimental es poden visitar les estances que Verdaguer va ocupar els darrers dies: l'oratori, la sala de consulta, la galeria on descansava i la cambra on morí. També s'hi pot veure el despatx que hi havia hagut al darrer domicili de Verdaguer, al carrer Aragó.

Aquí a **Vil·la Joana**, el **10 de juny de 1902** va morir Verdaguer, després de passar-hi només vint-i-quatre dies (hi va ser traslladat just el 17 de maig, el dia que complia cinquanta-set anys).

Hi havia estat convidat pel seu propietari Ramon Miralles i Vilalta, exalcalde de Sarrià, amb l'esperança que es recuperés. Al voltant de malalt, hi hagueren bregues i intrigues, per raó de testament, entre les dues famílies, la pròpia (la seva germana i els seus nebots) i l'adoptiva (la família Duran) juntament amb aquells que defensaven a una i altra. Tots el volien seu. Verdaguer en aquells dies testà dues vegades, una a favor de la primera i la definitiva (al 9 de juny) a favor de l'adoptiva i va deixar com a marmessors Joan Moles i Ramon Turró. Les últimes paraules de Verdaguer foren, segons s'explica, «Jesús, Jesús, empareume», a mitja tarda del dia 10 de juny. Expliquen, a més, que damunt dels boscos de Vallvidrera sortí un raig de sol que il·luminà les fulles molles de la pluja.

*Ai, boscos de Vallvidrera,
quines sentors m'heu donat!
Tenia el mar al darrere
i al davant el Montserrat,
i als peus els llocs del poeta
que ja és a l'eternitat.*

(Joan Maragall, 1905).

Llegirem «**A un rossinyol de Vallvidrera**», que és un poema, datat a Vallvidrera el 9 de maig de 1897 i dedicat a Antoni Rubió i Lluch i Lluís Carles Viada i Lluch. Durant la primavera d'aquell any, Verdaguer féu **passejades**, acompanyat per aquests dos amics **per la serra de Collserola**. El poeta les recorda en cartes i en el pròleg de Santa Eulària (vegeu **Desert de Sarrià**). Va publicar-ho a *L'Atlàntida* el 15 de maig de 1897 i fou reproduït a d'altres revistes aquell mateix mes de maig. Poc després de la mort de Verdaguer va aparèixer a *La Mellor Corona* (1902) i el 1925, a *Barcelonines*. Verdaguer presenta la ciutat com l'àmbit de la maldat humana, en oposició a la puresa dels «cims» on canta el rossinyol, a les portes del paradís enyorat. Les circumstàncies de la vida per on Verdaguer passava (1897) —recordem que fins a 1898 no se soluciona el cas amb la intervenció del pares agustins d'El Escorial que aconseguen la retractació del poeta i el retorn de les llicències per dir missa— i per on va passar (des de 1893) expliquen que se sentís, en certa forma, com un rossinyol engabiats. És força significativa la dedicatòria

a dos «amics», Antoni Rubió i Lluís Carles Viada, que li haven donat suport en aquells temps difícils.

*Rossinyol, bon rossinyol,
he sentida la teva arpa,
l'he sentida un demati
de Vallvidrera a Valldaura,
fent rodolar-hi tos cants
com perles dintre de l'aigua:
cantaves l'amor a Déu,
l'enyorament de la pàtria,
los misteris de la nit,
les llums de la matinada,
ton amor entre les flors,
ton niuet entre les branques,
ta mainadeta, que viu
de cançons i de becada.
Trobador del mes de maig,
rossinyol, refila i canta,
mes no deixes eixos cims
per los vergers de la plana:
no hi vingues a la ciutat,
que hi ha una gent molt ingrata
Diu que estima als aucellets,
diu que en son cor los regala,
mes als que canten millor
los posa dintre la gàbia.*

Església de Santa Maria de Vallvidrera

Carretera de l'Església, 93
Camí de la Llenega, 6-12

El centre de l'antic terme de Vallvidrera era l'església de Santa Maria de Vallvidrera. Fins a mitjan segle XIX estava format per un petit nucli al voltant de l'església i unes masies aïllades que vivien de l'explotació dels boscos i dels conreus. Es va desenvolupar i créixer a partir de la segona meitat del segle XIX.

El nucli actual va créixer quan s'inicia la construcció de xalets i torres. S'adequaren llavors, per exemple, les comunicacions: carretera de Vallvidrera al Tibidabo, 1888; la carretera de les Aigües, 1902; el Tramvia Blau del Tibidabo a Vallvidrera, 1901; i el funicular que unia la línia de tren de Sarrià amb Vallvidrera, 1906. El centre d'aquest nucli modern és la plaça de Vallvidrera (abans de Mossèn Cinto Verdager), a la bifurcació de la carretera de Barcelona a Sant Cugat i la que va al Tibidabo. A principis del segle XX, prop de la plaça, es construí una nova església parroquial de Santa Maria de Vallvidrera.

L'església de Santa Maria (o Església Vella) es troba esmentada des de l'any 986, però fou al segle XIII quan prengué caràcter de parròquia. Fou construïda entre els anys 1540 i 1587 en estil gòtic tardà un nou temple, d'una sola nau i amb una torre campanar de planta quadrada. Al segle XVIII el temple fou restaurat i

s'hi posaren dues campanes noves. L'any 1808 va ser saquejada per l'ocupació francesa. Persistí el culte a l'església fins a 1936, quan juntament amb la rectoria foren cremades. Ara resta tancada, amb culte eventual. Podem llegir el poema «**A la Verge Maria de Vallvidrera**» que fou un dels últims que Verdaguer escrigué. Va ser compost amb motiu de l'estada a Vil·la Joana. Sembla que el Sr. Miralles havia intentat que Verdaguer, vers 1896, escrigués uns goigs per a l'església. Verdaguer l'any 1902 quan estava instal·lat a casa seva li féu aquest poema, que es recità pocs dies abans de la mort del poeta. Va aparèixer publicat, primer en full solt i després (1912) acompanyant uns goigs dedicats a la Verge de Vallvidrera, escrits per Artur Masriera. El poem trobar inclos a *Barcelonines*.

*Lliri blanc i Rosa vera
del jardí del Criador,
Maria de Vallvidrera,
embalsameu nostre cor.*

*S'esbadella entre muntanyes
eixa vall fresca i gentil
sols per fer de ses entranyes
per Vós, Verge, un camaril.*

*[...] Naix una font cristallina
de vostra capella al peu,
símbol de l'aigua divina
de què Vós sou dolça veu.*

*[...] Del Tibidabo en l'altura
vos somriu lo Sagrat Cor,
com al veure-la tan pura
somriu l'estrella a la flor.*

*Montserrat a l'altra banda,
com joell de vostre amor,
de sa Image veneranda
li ensenya lo soli d'or.
Sota una ombrívola branca
del Tibidabo soliu
com una coloma blanca,
Vós, Maria, heu tet lo niu.*

Com hem vist, Verdaguer hi ofereix una descripció del paisatge que envolta Vallvidrera i Vila Joana, que ens permet d'introduir el següent indret: el Tibidabo.

Tibidabo

Jacint Verdaguer també cantà i evocà la muntanya. Recorda, al poema «**Flors del cel**» del llibre *Santa Eulària* (1899), la llegenda del nom que ell vincula amb la santa Sarrianenca (vegeu **Sarrià**), qui dalt del cim va prometre a la ciutat tornar crucificada i li dóna (tibi dabo) les flors que duia:

*De Tibi dabo amb lo nom
aquell cim se rubricava,
dels Evangelis après
passat pels llavis d'Eulària.*

És un dels miradors més impressionants de Barcelona. El 1888 ja s'hi féu la carretera que venia de Vallvidrera i una mena de pavelló de fusta per a la visita de la reina Maria Cristina. Al Tibidabo, les obres d'urbanització les començà la Companyia Anònima Tibidabo, constituïda el 1900, així com els treballs de construcció de la línia del Tramvia Blau i del ferrocarril funicular que du al cim, que fou inaugurat el 1901. S'hi iniciaren també els primers elements del parc d'atraccions. L'any 1902 es varen començar les obres al cim del Tibidabo del Temple Expiatori del Sagrat Cor, obra de l'arquitecte Enric Sagnier i Villavecchia. Verdaguer en el poema «**Les tres muntanyes**» —escrit pels volts de 1900, projectat per al llibre *Barcelona* i inclòs a *Barcelonines* (1925) pòstumament, després d'aparèixer el 1902 i 1903 en alguna revista— fa **parlar** el **Tibidabo** d'aquesta manera **sobre** una **Barcelona** que va creixent, després d'haver fet parlar el Tàber (vegeu **Centre Excursionista de Catalunya**) i Montjuïc.

*A mi em fa fer
de respatller
de sa cadira immensa
de què són los barrons
eixos turons.*

*Per sa enorme creixença
de gegant
la plana no és prou gran,
I s'enfila al Puget i als Agudells
que són los boterells
de ma superba acropolis
I en son filat de cases ja estan presos.*

*Se tornen ciutadans los meus pagesos:
les onades de pedra ja m'empenyen,
los palaus i les torres ja m'estrenyen,
i encara Barcelona, al crit d'«a dalt!»,
puja a l'assalt de ma pinosa encastellada serra
amb closos filferrers que m'engrillonem,
amb murs que m'empresonen,
amb ponts i terraplens que em portaran
del tren de foc lo monstre assainant
que tot ho romp i aterra.
Oh Montjuïc, oh Tàber, mes companyes
d'ençà que sou muntanyes,
a Barcelona cal avui pujar
I a nosaltres baixar:
davant nostra regina
inclinem, doncs, la testa gegantina.*

Gràcia

Dos punts ens relacionen Verdaguer amb aquest districte, tot i que la seva localització actualment és difícil, perquè ja no existeixen com a tals. Malgrat això són dignes de ser esmentats.

Ateneu Gracienc

Amb motiu de la Festa Major de la vila de Gràcia (17 d'agost 1896), l'Ateneu Gracienc -del qual era president el doctor Joan Giné i Partagàs (1836-1903)- va convocar un certamen literari i, gràcies a les gestions del jove polític d'esquerres Joan Moles i Ormella, s'aconseguí que Jacint Verdaguer fos el president del jurat. L'objectiu era posar Verdaguer al costat d'altres figures del camp literari i fer-li llegir el discurs de la Festa -hem de pensar que Moles era un dels personatges que recolzava Verdaguer durant aquells anys en què el poeta estava en plena conflictitat amb la jerarquia eclesiàstica i havia publicat a la premsa la primera sèrie d'escrius *En defensa pròpia* (Moles veia bé, en certa forma, la rebel·lia del poeta contra la classe conservadora i les jerarquies de poder).

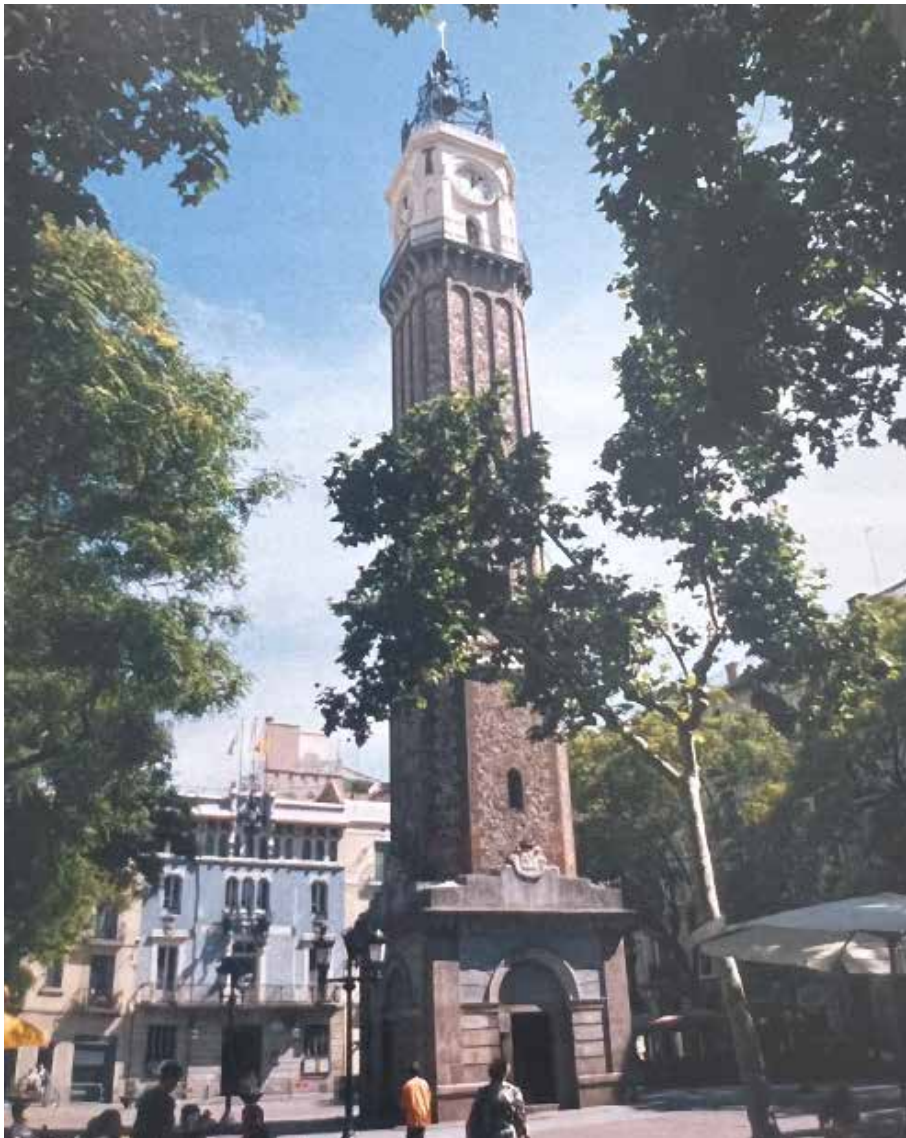
Així, es va celebrar el Primer Certamen Científico-literari de l'Ateneu Gracienc. A causa de la quantitat de gent que va demanar invitacions, s'hagué de buscar un local ampli i s'escollí el Teatre Líric de Barcelona. Verdaguer llegí el discurs format per dues parts, la primera en prosa i la segona en vers, «**Lo Liri de l'Escut de Gràcia**». Abans i després del discurs Verdaguer fou aclamat per la multitud i diuen, que necessità dues hores per poder sortir del Teatre: es convertí, doncs, en un **acte d'homenatge** al poeta. Llegim la descripció de l'escut de Gràcia, poèticament perfecta.

*Amb sos lleons i torres
mirau l'escut d'Espanya,
mirau l'escut de nostra Catalunya
tenyit amb sang de nostre primer comte;
mes en lo teu és més hermosa, oh **Gràcia**,*

*ta blanca flor de liri,
dels jardins de la terra la més bella,
dels jardins de la terra i de la glòria.*

*Mirau-lo en camp d'atzur com gallardeja!
Les altres flors, corteig de sa hermosura,
voltant-lo com a un príncep,
apar que s'agenollen a les plantes
del que és son rei majestuós i noble
Son tronc gemat s'enfila com un ciri
sens inclinar la testa
de luminosa neu aureolada.*

És un llarg poema en què l'escriptor repassa la simbologia religiosa del liri, fins i tot, la situació històrica, geogràfica i social de la vila de Gràcia. Verdaguer,

Torre del rellotge a la plaça de la Vila de Gràcia

posteriorment, elabora de nou aquest poema i canvia el títol «Lo liri de Gràcia» i el va incloure al llibre *Barcelona*, que no arriba a publicar. Postumament, aparegué a *La mellor corona* (1902) i a *Discursos* (1905) i *Discursos. Articles. Pròlegs*.

Vallcarca – Penitents

El nom del barri dels Penitents sembla que prové del lloc on s'establí el pare Francesc Palau i Quer, fundador de les carmelites descalces missioneres i vinculat amb pràctiques d'exorcismes pels volts de 1860. S'hi construí primer una capella, que tenia cada vegada més visitants i fidels, l'anomenaven capella de Santa Creu, però era dedicada a la Verge de les Virtuts. Es van anar construint edificis que formaren un complex anomenat Els Penitents.

En una carta del 9 de maig de 1896 (núm. 1217 de l'*Epistolari Jacint Verdaguer*), el poeta posa l'adreça següent: carrer de Santa Creu, 5. Era el lloc on Verdaguer va viure una temporada, des d'abril o primers de Quaresma de 1896 fins a mitjan agost de 1896. A l'anomenada Finca dels Penitents vivia amb la família Duran-Martínez en un petit habitatge que hi havia annex a la capella.

En aquell indret el van anar a visitar l'arxiduc Lluís Salvador, Pérez Galdós acompanyat de Narcís Oller (qui ho explica en les seves *Memòries literàries*) i el religiós P. Ramon Serra. També hi anaven els redactors de la revista que dirigia Verdaguer, *L'Atlàntida*. Verdaguer va comprar la capella de la Mare de Déu i es va endeutar. Ho explica a l'article XI d'*En defensa propia* titulat «**Santa Creu de Vallcarca. Un sacerdot perseguit**» fa la descripció de la capella:

A últims d'octubre de 1891 me donaren avís de que s'anava a malvendre una capella de la Mare de Déu, al capdamunt de Vallarca, cinc minuts més enllà dels «Quatre Camins» a mà dreta en lo punt en què la carretera d'Horta s'embrancha amb la de Sant Cugat. Desitjós d'evitar aquella venda que a mi em semblava un sacrilegi, l'aní a visitar. És una capella pobra i senzilla, situada en la falda d'una de les estribacions orientals de Tibidabo. Té part davall una cova de penitència davant un rengle de xiprers que, com sentinelles, semblen guardar-la i fer-li companyia en aquella soletat. En l'altar major hi havia una devota image de la Verge del Carme, que en altres temps havia sigut passejada en processó per aquells camps i carreteres i pujada en triomf per tots aquells cims. En un altaret lateral hi havia una image de santa Teresa i en quadres i estampes plantades a la paret s'hi veia el mistic sant Joan de la Creu, sant Elías i altres sants penitents del Carmelo. Com mes jo els mirava, mes s'encenia en mi el desig de salvar aquella ermita, costas lo que costàs.

També ho explica i ho descriu al **pròleg** del llibre *Perles del llibre d'Amic e Amat*, datat el 10 de desembre de 1896.

Quinze mesos després, el primer dilluns de Quaresma circumstàncies de què no em voldria recordar me tra-gueren de Barcelona i m'obligaren a cercar redós sota el mantell de la Verge del Carme en el carrer de Santa Creu de Vallcarca. [...] El lloc de Santa Creu, per bonic que sia, no és

comparable, ni de lluny, amb el vessant de Miramar, més ne té alguna cosa, i ma voluntat n'hi afegia alguna altra per augmentar la retirança. Ací hi ha una ermita com allí, encara que més humil i nua, i, si no és dedicada a la Santíssima Trinitat, ho és a la Verge Maria, que n'és el sagrari. Ací hi ha devotes coves de penitents com allí [...]

Sembla ser que, actualment, part d'aquests terrenys els ocupa una residència, al carrer Ticià, 21. Resta dins del recinte un pedró amb una inscripció en unes rajoles, que recorda el pas de Verdaguer per aquest lloc.

Per acabar l'«Arc de Barcelona» indicarem un darrer indret vinculat a Jacint Verdaguer.

Sant Martí de Provençals

L'11 de novembre de 1886, el poeta va presidir el **Certamen Catalanista de Sant Martí de Provençals** i hi va fer el discurs presidencial. Estava vivint llavors el cim de la seva carrera literària. Pensem que aquell any havia publicat *Canigó* i havia estat coronat poeta de Catalunya en un acte solemne a Ripoll pel bisbe Morgades. En llegirem un fragment on fa una bona descripció de la zona, recordant la primera vegada que trepitjà Barcelona l'any 1865 amb motiu dels Jocs Florals.

*Per la vigília dels Jocs Florals de la primavera vinent farà vint anys que jo atravesí per primera vegada aqueixa hermosa **plana barcelonina** tan oberta i diferenta de la de Vic, d'on acabava de sortir, com un pollet de l'ou. Quina impressió em feren aqueixos camps, no sé si diga jardins, que verds i florits s'esca-lonaven, des de la mar al Guinardó, enquadrats per les blaves ones i la muntanya i per sos dos altres respectables veïns, lo Besòs i Barce-lona; aqueixes masies que es tornaven barris, que es tornaven pobles, inflats pel vent de la civilització, que bufa sempre més fort, de la banda de ponent! Vegí les portes de vostra antiga i hermosa **església parroquial** adornades amb les ferradures del cavall de sant Martí; vegí el palau dels Comtes de Provença, per mal nom la **Torre del Fang**, amb ses finestres gòtiques, interessants i belles encara que mig espatllades; amb ses dues palmeres que li fan costat, una a cada banda de portal, aconhortant-la de l'oblit dels homes i de la mudança del temps. A migdia vegí, i també per primera vegada, les serenes ones del **Mediterrà**, a ponent una altra mar, mes d'onades blanques, que anava pujant pujant, amenaçant abrigar abans de gaire tot aqueix pla amb una marejada d'edificis: i podeu pensar si me'n dirien de coses una i altra. Jo anava vestit mig d'estudiant, mig de pagès, i, qui m'ho havia de dir llavors que un dia, deixada la barretina pel solideu, vestit de capellà, presidiria, gràcies a vostra amabilitat, un dels certàmens amb que vostre jovent lletrat festeja cada any la bella musa catalana!*

*Que bé ho feu, **joves poetes de Sant Martí**, d'entusiasmar-vos amb ella vosaltres, i d'entusiasmar amb vostres poesies a aquest poble laboriós, que l'agrícola es torna industrial, retirant-se dels amples i sanitosos camps per enconfunar-se en la fàbrica, on se respira l'aire viciat i es veuen lo cel i les terres i la mar per les enllorades vidrieres d'una finestra esquifida! Les cançons ajuden a treballar.*

L'antic municipi de Sant Martí de Provençals, avui districte municipal i que fou agregat a Barcelona el 1897, s'estenia Del N i NE del Pla de Barcelona, a la costa de llevant de la ciutat, entre el que avui és el **Parc de la Ciutadella** i el carrer Marina i la riera d'Horta, que el dividia de Sant Adrià del Besòs i de l'antic municipi de Sant Andreu del Palomar.

Apèndix

Hem pensat d'incloure un petit recorregut pels diferents domicilis de Jacint Verdaguer a la ciutat de Barcelona, al llarg de tota la seva vida. Repassarem breument —sense pretendre fer-ne cap estudi rigorós— quins han estat els seus llocs de residència documentats, tant els accidentals o temporals com aquells de més llarga durada. Igualment, incloem algunes notes sobre altres llocs freqüentats pel poeta, per donar una pinzellada més completa a tot el repàs d'indrets «verdaguersians» de Barcelona.

Domicilis

Per començar, cal dir que, vers 1865, quan baixa per primera vegada a la capital a recollir el premi del Jocs Florals, i també vers 1869, quan va ser mantenidor del certamen poètic sembla que podia haver estat a **casa del mestre Maria Aguiló** (probablement carrer Riera de Sant Joan, 13, 3.). Fins a 1873, Verdaguer fa estades curtes a la ciutat i sobretot relacionades amb els Jocs Florals. Al certamen de l'any 1868 va conèixer Frederic Mistral i en el de 1871 sembla que acompanya l'amic Jaume Collell, que fou premiat.

Cap a la tardor de 1873, sembla que trobà refugi al **domicili dels senyors Picó**. Verdaguer baixà a Barcelona provinent de la Catalunya francesa on se n'havien haqut d'anar ell i Jaume Collell (i on trobaren altres capellans) per esperar què passava amb la guerra carlino-isabelina i altres convulsions polítiques que vivia el país. Llavors durant mig any, a mitjan 1874, un antic company de Seminari, mossèn Jaume Serra i Jordi, igualadí, se'l va endur a casa seva, al **carrer de la Diputació**, on va romandre fins a finals d'aquell any. Verdaguer, després dels viatges com a capellà de vaixell en la Companyia Transatlàntica del marquès de Comillas (1874-1876), s'instal·là, en passar a ser capellà del marquès al Palau Moja (1876), al **carrer Canuda, 14, 1r pis o 2n** (cantonada amb Bertrellans).

Luis Domènech i Montaner, a «*L'Emili Vilanova. Records*», *Il·lustració Catalana* (núm. 167, 12 agost 1905), recorda que anaven «en un modest piset de capellans, al carrer de la Canuda, a on Mossèn Cinto o en Collell ens llegien cants tot just acabats de *L'Atlàntida*, o ens mostraven joiells amagats encara dels idil·lis i cants místics, [...]»

El maig de 1893 el bisbe Morgades s'emportà Verdaguer a Vic, primer al palau Episcopal i després a la Gleva, on estigué fins al mes de juny de 1895 quan s'escapà a Barcelona sense el seu permís, perquè la Gleva s'havia convertit en una mena de presó per a ell. Se'n va anar a viure amb la família Duran al carrer de Portaferriça 25, 3r pis (actual Can Jové) fins a finals de març de 1896. Sembla que van haver de marxar a causa del desnonament del pis que efectuà el propietari i, a més, per la pressió dels botiguers del carrer que es negaven a vendre fiat a donya Deseada. Llavors se n'anà provisionalment, amb la família

Duran, a **Santa Creu de Vallcarca-Finca dels Penitents**, des d'abril de 1896 a mitjan agost de 1896. El primer esment que tenim del nou pis de Verdaguer és una carta del 12 d'agost de 1896: era al **carrer Provença 123, 3r**. Eren moments molt complexos, amb l'enfrontament amb la jerarquia eclesiàstica i els sectors conservadors. El dia 17 d'agost de 1896 va presidir el jurat del primer Certamen Literari de l'Ateneu Gracienc. Des de feia poc temps havia esdevingut un **habitant de Gràcia**, vivia en una zona que pertanyia al terme municipal de l'antiga vila del mateix nom.

L'últim domicili del poeta fou a l'Eixample, al **carrer d'Arago, número 235 (abans 271), 3r esquerra** (entre la Rambla Catalunya i el carrer de Balmes). Hi visqué almenys des del 12 de gener de 1897 fins que el dia 17 de maig de 1902 se l'endugueren malalt a Vil·la Joana. Va haver de marxar del carrer Provença per haver estat acomiadat del pis ja que no pagava el lloguer. Segons explica Ramon Turró, ell es va encarregar de trobar i de llogar aquest pis del carrer d'Aragó per a Verdaguer. L'habitació del poeta era interior i petita, per això els metges cregueren oportú, quan va caure malalt, de traslladar-lo, primerament a una habitació més gran del davant del pis i més tard a un altre lloc.

Vint-i-quatre dies passà el poeta a **Vil·la Joana de Vallvidrera**.

Altres llocs de Barcelona

Sabem que, quan Verdaguer es posà en contacte durant els anys 90 amb grups exorcistes, assistia a la Casa de l'Oració del pare Joaquim Pinyol, al Carrer Mirallers, 7, 4t (paral·lel al carrer de l'Argenteria i que desemboca en una façana lateral de Santa Maria del Mar), on va creure haver descobert un mitjà poderós de tornar la salut als malalts, que els alliberava de la possessió diabòlica.

Verdaguer assistí diverses tertúlies literàries, entre les quals podem recordar:

1) Els anys 70, la del Cafè Suís (de la **plaça Reial**), on trobava Francesc Matheu, Francesc Ubach i Vinyeta, Ramon Picó i Cam- pamar, els seguidors de Marià Aguiló, entre d'altres intel·lectuals del moment.

2) La de la botiga d'Artur Masriera, **carrer de l'Argenteria**, núm. 22, durant la dècada dels 70-80 (Verdaguer ho evoca al seu «Pròleg» a les *Poesies d'Artur Masriera*, 1893).

3) La de Can Peius (casa de Pompeu Gener, on sembla que assistí una sola vegada a les sessions literàries dels dissabtes).

4) La de la rebotiga de la Llibreria Batlle «L'Arxiu», del **carrer Tapineria**, regentada per Joan B. Batlle, llibreter, bibliòfil i amic que li féu de corrector d'alguns textos cap als anys 90.

També va ser a la redacció de les diferents revistes que dirigí durant els deu darrers anys de la seva vida: *L'Atlàntida* (Rambla de Catalunya, 123, baixos); *La Creu del Montseny* (marca la seva relació amb l'integrista Segimon Pey Ordeix: Impremta Antoniana, carrer de Gerona, 76) i *Lo Pensament Català* (Impremta «La Catalana» de J. Puigventós, carrer de Sant Rafael, 7).

La cara Ausona

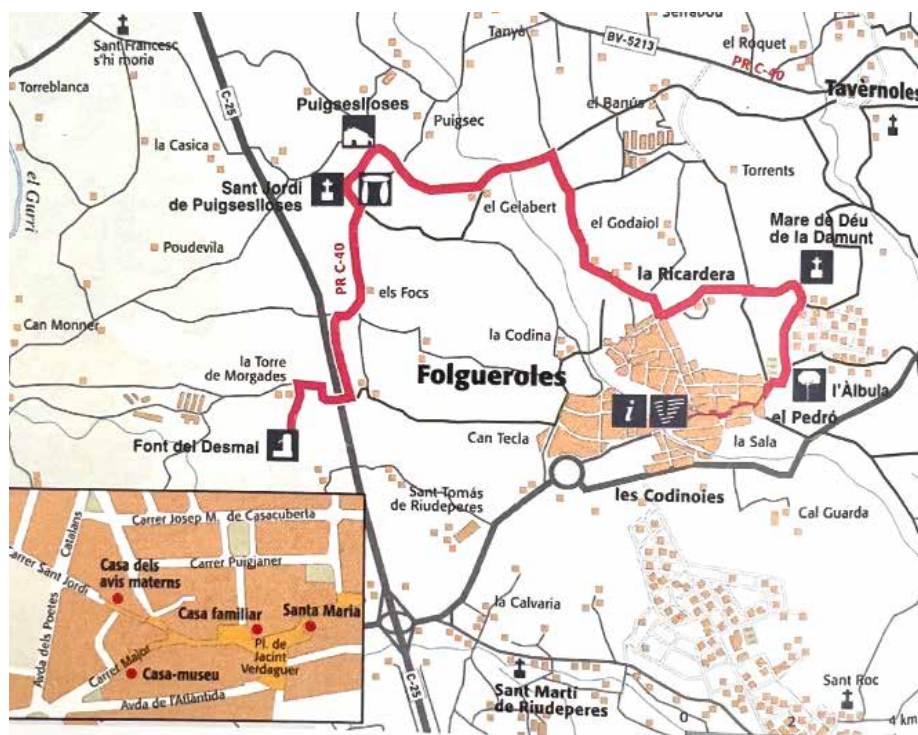
L'afortunada i fèrtil comarca d'Osona és curulla de llocs relacionats amb la vida de Jacint Verdaguer. La petja que va deixar mossèn Cinto és encara ben marcada en molts pobles, ermites, camps i muntanyes de la rodalia.

Amb les rutes que propose aquí volem resseguir, de manera particular, el poblet de Folgueroles; visitar el nucli històric de la ciutat de Vic; i seguir alguns dels indrets escampats per la Plana de Vic que foren trepitjats i cantats pel poeta. Els itineraris abasten sols una petita, però significativa, part de la comarca.

El poble de Folgueroles

El poblet de Folgueroles està situat a cavall entre la Plana de Vic i les Guilleries. De pocs anys ençà ha experimentat un creixement urbanístic considerable: ha passat a doblar els gairebé 1.000 habitants que tenia fa tan sols deu anys. Malgrat el creixement ha sabut mantenir el caràcter rural dels pobles de la comarca d'Osona.

Dins el terme municipal, de 10,99 km², hi podem trobar interessants signes d'identitat. El dolmen de Puigseslloses assentat damunt un bonic turó de la Plana; la fortalesa ibèrica del Casol de Puigcastellet, situada estratègicament en un lloc enlairat; les antigues i importants masies que es troben escampades pel terme; les cases que, amb el pas del temps, han anat conformant la fesomia del

nostre poble des de l'edat mitjana i el barroc fins als nostres dies. Tot plegat fa de Folgueroles un poble amb personalitat: un poble de pagès, terra de picapedrers i bressol de poetes. Un poble de la Plana que viu a recer de les Guilleries.

Mossèn Cinto Verdaguer portà Folgueroles al cor. El seu petit poble natal el tingué present en totes les vicissituds que suportà en vida. Llegint la poesia La formiga, de la seva etapa de maduresa, podríem veure el gran lligam cap a la seva terra nadiua. Només llegim-ne, ara, el començament:

*Una hermosa plana
tinguí per bressol;
com la vigatana
no en veu altra el sol.
Jo fui la formiga*

*de son pla i garriga,
del mas aureneta,
del camp rossinyol.*

Moltes són les poesies en què mossèn Cinto fa referència al seu poble. En La veu del Montseny, escrita a Folgueroles l'estiu de 1888, ens descriu un diàleg que mantenen el Puigmal i el Montseny sobre la pàtria. Folgueroles és just el punt de partida de la transcendent conversa.

*No és gaire obirador damunt lo mapa
mon estimat poblet de Folgueroles:
son nom és una titlla
al peu del nom de les ciutats superbes,
però Déu l'ha posat entre les dues
muntanyes capitals de nostra terra,
com bri d'herba entre enormes mil·liaris,*

Començarem el recorregut al centre del poble, a la plaça Verdaguer, voltada per L'església parroquial, l'ajuntament (can Dachs) i la gran masia de la Sala. És un itinerari amb un ordre lògic que comença al davant de l'església i acaba a l'ermita de la Damunt. Es pot fer, sense comptar les obligades parades, en unes tres hores de caminar fàcil. Cal dir que, si convé, es pot arribar amb cotxe a tot arreu.

De l'església parroquial de Santa Maria de Folgueroles són molt interessants les restes de romànic lombard del segle XI: absis, nau i capitells. Fou construïda per mestres d'obra locals que havien après la tècnica dels mestres italians introduïts a la comarca durant l'època de l'abat Oliba. És un edifici bastit amb carreus irregulars de gres de Folgueroles.

A grans trets, pertany a dues etapes constructives: el romànic i el barroc. Les ampliacions d'època gòtica han desaparegut durant les moltes reformes que ha sofert l'església. Es conserva la pica on fou batejat el poeta el 17 de maig de 1845, i la seva partida de naixement.

A *Narracions juvenils* hi ha força referències als sentiments amorosos i a la descoberta de l'amor. Explica que quan tenia quinze anys prengué una decisió molt important, renunciant als plaers del món, després d'un petit desengany amorós amb la noia del mas d'Heures:

*"Totes ballaven sinó la del mas d'Heures, que, fent-me
la rialla, semblava esperar-me. Un hereu de bona casa li
feia l'aleta i semblava pregar-la de tirar-se al terbolí, però
ella, com si no s'anadonàs, se girava a mi i, amb una
rialla, m'obria lo libre blanc del seu cor, en què jo, lo
primer, podia escriure. Jo, tornant-li la rialla, m'hi acos-
tava, però m'adono del fadrí de qui el pare era el cam-
per i, seus que érem, podia tirar-nos a fons. I reculo de
sobte com la mà del vailet, al trobar, prop de la rosa que
abasta, una punyenta espina..."*

A l'arribar a la porta reixada del fossar, girí els ulls enrere i:

-Adéu-siau —diguí— plaers del món! No us vull tastar. Altres més dolços i purs me criden, a què no puc fer el sord, i ja no só més vostre...”

El Sembrador i El Racó de mossèn Cinto

El racó de mossèn Cinto és un espai situat entre l'església i la rectoria. Podem admirar, a la paret de l'església, el relleu de l'artista Manolo Hugué, que fou

El Sembrador, Folgueroles.

El Racó de mossèn Cinto.
Folgueroles.

esculpit el 1945, any del centenari del naixement de Verdaguer. El brollador i el petit monòlit que acaben de configurar el Racó de mossèn Cinto varen ser aixecats el 1952 en recordança dels cinquanta anys de la mort del poeta. L'escultor s'inspirà en la poesia Sembrant del Roser de tot l'any per fer el relleu del Sembrador:

*Un dia del meu pare en la vessana
a solc i eixam sembrava el sègol d'or,
aprés, seguint la musa catalana,
també sembrí, però sembrí en lo cor.*

El Pedró de la Plaça

Pocs anys després de la mort del poeta, la societat «Catalunya Vella» de Vic creà una comissió per finançar un monument a través d'una subscripció popular. El 1908 s'aixecà el monument modernista que presideix la plaça Verdaguer, conegut per tothom com el Pedró. És obra de l'arquitecte osonenc Josep Maria Pericas. És construït amb gres de Folgueroles extret de la pedrera de l'Arumí i fou treballat gratuïtament pels picapedrers del poble. Al centre del Pedró s'eleva un pinacle amb l'efígie del poeta, més amunt hi ha esculpides les imatges de Sant Francesc, el Sagrat Cor, Santa Eulàlia i la marededéu de Montserrat. El cim és coronat per una ornamentació floral de clara influència Gaudiniana.

Les imatges iconogràfiques responen a la devoció de mossèn Cinto cap a Sant Francesc i el Sagrat Cor, i a les patrones de Barcelona i Catalunya. Podríem llegir o cantar, aquí, el *Virolai*, escrit per Verdaguer el 1880. Es cantà per primer cop a Montserrat el 25 d'abril d'aquell.

*Rosa d'Abril, Morena de la serra,
de Montserrat estel,*

*il·luminau la catalana terra;
guiau-nos cap al cel.*

*Amb serra d'or los Àngelets serraren
eixos turns per fer-vos un palau:
Reina del cel que els serafins baixaren,
dau-nos abric dins vostre mantell blau.*

La casa familiar

La família Verdaguer va traslladar-se el 1847, quan el poeta tenia dos anys. A la casa de la plaça és on va viure els primers anys de la infantesa. També fou la casa on mossèn Cinto s'estava sempre que venia a Folgueroles, la considerava casa seva. Els seus pares hi varen morir i el seu germà Miquel hi continuà la família.

De petit, davant mateix d'aquesta casa hi tenia l'escola. Hi havia una prolongació del carrer Major que s'aterrà per aixecar can Dachs, l'ajuntament actual, un dels antics edificis era l'escola. A les primeres estrofes de la poesia *A la verge*, escrita el 1899, recorda el mestre i l'escola on anava.

*Jo tenia cinc anys; anava a estudi
en mon humil poblet de Folgueroles
de mos pores esplets digne preludi,
portava sota el braç les baceroles.*

Derivadors

El fadrí de muntanya. Als jardins de Can Dachs, seu actual de l'ajuntament, el gener de 2002, es va inaugurar l'escultura «El fadrí de muntanya», obra de

Joan Sala i Godaiol, ferrer de Folgueroles. La figura del fadrí de muntanya recorda Verdaguer quan, tenint 20 anys, va anar a recollir un premi dels Jocs Florals de Barcelona, al Saló de Cent, vestit de pagès, amb barretina, calces i gec de vellut i espadenyes.

Plaques dels carrers. L'any 1952, cinquantè aniversari de la mort, es col·locaren unes plaques a tots els carrers del poble amb fragments de poemes de Verdaguer. Amb els anys ha crescut el poble i s'han anat col·locant plaques als nous carrers. Amb elles es respira per tot el poble un aire verdaguerià.

Plaques poètiques als carrers de Folgueroles Des de la plaça Verdaguer baixem pel carrer Major i seguim pel carrer que surt a la dreta de la placeta de Cal Turo. Arribarem a la casa de l'avi matern.

La casa natal. Encara avui dia no és del tot segur quina és la casa que té l'honor de considerar-se com a natal del poeta. Quan va néixer Verdaguer, els pares vivien a la casa número set del carrer Gran, avui carrer Major, de la qual eren propietaris.

Però els erudits asseguren que la mare del poeta, Josefa Santaló, va anar pocs mesos abans del part a casa de la seva mare per tal d'estar ben atesa. Fou, dons, segons alguns experts, a la casa dels avis Santaló, del carrer Sant Jordi, on va néixer el petit Cinto. La veu popular sempre ha anomenat la del carrer Major la casa «de mossèn Cinto». A les dues cases, la del carrer Sant Jordi número sis i la del carrer Major número set, hi ha sengles làpides atribuint-se el mèrit de ser la casa natal de Verdaguer.

En la poesia autobiogràfica *La pomerola*, escrita el 1896, ens evoca records de la infantesa quan retorna al seu poble i ningú el reconeix. Ell els explica qui és:

Casa Museu Verdaguer.
Folgueroles

-Só fill d'esta masia:
era mon pare un pobre masover.
Vegí la llum del dia
en la cambra de l'era
fins on pujava lo sagrat llorer.
...

-Prop d'eixa llar sempre com ara encesa
gronxà mon bres d'amor
al so de les cançons de la vellura,
que amb veu melodiosa,
tot fent rajar lo fil de la filosa,
solia refilar, ma aimada mare.

Podem tornar al carrer Major pel mateix lloc on hem anat a la casa natal del poeta, o fer una petita dreuera pel passatge sant Josep per arribar a la Casa Museu.

Oberta diàriament d'11 a 13 h. excepte els dilluns, que és tancada. Els dissabtes obren al matí i de 17 a 19 h. Hi ha visites guiades que cal concertar prèviament. Els telèfons són: 93 812 21 57 ; 93 812 20 54

La casa museu. La casa museu està situada al carrer Major número set. És una casa de carrer, d'un sol tram, construïda a mitjan segle XVII. Havia format una unitat amb la casa contigua, la del número nou, a l'interior encara es poden veure portes tapiades. A la planta baixa s'hi poden veure unes boniques arcades de totxo sobre unes columnes de pedra d'una sola peça.

Al darrere hi ha una eixida on creix un llorer fill del que plantà el poeta a Vinyoles d'Orís quan n'era el rector. La casa està ambientada al segle XIX recordant l'època de Verdaguer. La casa museu va ser comprada pel poble de Folgueroles als anys seixanta, el 1967 va ser inaugurada com a seu dels Amics de Verdaguer i Casa Museu.

En un paràgraf d'una carta que Verdaguer va escriure al seu amic Marià Aguiló el 8 de febrer de 1871, escriu aquests records:

“M'he estat uns quants dies a casa, per a aconsolar el pare i germans. Però, quan penso, com vostè, «a no tinc mare»; que no sentiré mai més la veu aimada que m'adorà al bressol; ...”

Sequent el carrer Major avall arribem a un espai molt obert on es troba un jardí amb el monument a l'Atlàntida.

El monument a l'Atlàntida. Aquest monument fou erigit el 1977 commemorant el centenari del poema *L'Atlàntida*. L'autor de l'escultura va ser Jordi Pallàs, que va recordar en els relleus de la pedra la lluita dels atlants durant l'esfondrament del continent. És de gres de Folgueroles i té esculpits els primers versos del poema.

Verdaguer va presentar una primera versió de *L'Atlàntida* als Jocs Florals de 1868, però no obtingué cap èxit. Després de refer el poema durant els viatges que va fer travessant l'Atlàntic, el tornà a presentar als Jocs de 1877. En aquesta ocasió l'èxit fou clamorós i obtingué un gran ressò internacional. Podem llegir els primers versos d'aquest poema èpic en què explica la batalla entre dos vaixells, un de Gènova i l'altre de Venècia, de la que sols sobrevis un jove guerrer:

*Vora la mar de Lusitània, un dia
los gegantins turns d'Andalusia
veren lluitar dos enemics vaixells;
flameja en l'un bandera genovesa,
i en l'altre ronca, assedegat de presa,
lo lleó de Venècia amb sos cadells.*

*Van per muntar-se les tallantes proes,
com al sol del desert enceses boes,
per morir una o altra a rebolcons;
i roda com un carro el tro de guerra,
fent en sos pols sotraquejar la terra
temerosa com ells d'anar a fons.*

Per arribar a la font de la Ricardera des del monument a *L'Atlàntida* cal anar pel carrer Poetes Catalans i, a mig carrer, agafar el trencall de l'esquerra. Just abans de travessar el torrent, veurem la font a la dreta.

La font de la Ricardera. Abans es deia que dins el terme de Folgueroles hi havia tantes fonts com dies té el mes. La font de la Ricardera es troba al costat mateix del torrent i a l'antic barri de la Ricardera.

Actualment no és potable, tot i que hi ha gent que en continua bevent. No se sap que s'hagi assecat mai, si més no, no se'n té record. Alguns anys enrere els pagesos venien a buscar aigua en temps de grans secades. Asseguren que l'aigua d'aquesta font ve del Montseny, ja que una vegada va vessar pel broc una fulla de faig.

En l'obra de Verdaguer són constants les referències a les fonts i altres paratges del seu poble. En el pròleg del llibre *El Cel* hi ha un bonic paràgraf escrit el 1902 que canta l'enyorança de quan era petit i, junt amb els altres nois, corria pels horts de Folgueroles:

“...No sé quin atractiu té per les criatures lo volio....

Quan jo era petit, a dotzenes de vegades, amb los altres nois, los anavem a caçar entre els lliris de l'hort, sobre la blancor dels quals semblaven talment rubins.

Quan sortosament ne trobàvem un, nos lo posavem joiosos a la mà, que ell amb peu lest s'afanyava a recórrer, tantost a la dreta, tantost a l'esquerra, tantost de part d'amunt a la cara de la mà, tantost de part de sota. Pasàvem la mà de dits cap a terra, i ell, a les fosques, trespava sense parar un punt. Quan coneixíem que es cansava de fer anar sos peus de mosca, posàvem la mà de dita enlaire, i ell, cercant un repeu per pendre volada, se'n pujava amunt, amunt sempre.

Quan era al capdamunt del dit polzer, se trobava baix encara, i s'enfilava a l'índex, i quan arribava al bell cim de l'índex, se'n pujava al dit del cor: allí donava dues o tres voltes, i, no veient un pujador més alt, s'aturava. Aixecava sa closca vermella picada de negre, que es partia en dues portelles, treia de sota unes aletes petites com dues lleties i primes com tels de ceba, i, ajudant-li a estendre'ls amb una bufada, prenia el vol, mentres nosaltres li dèiem: - Voliol, voliol, ensenya'ns lo camí del Cel..”

Derivadors:

Després de caminar cinc minuts per la carretera de Sant Jordi, que surt de la font de la Ricardera, trobem un dissimulat camí que segueix el torrent de Folgueroles. Just a tocar el torrent, a la punta més baixa dels camps de Didorta, hi ha, amagada, la font.

La font de l'Amat. Era molt concorreguda per les famílies de Folgueroles. Un xic torrent amunt, hi ha un gorg, el Rastell del Gelabert que, quan l'aigua era neta, permetia fer-hi una bona banyada. La Font de l'Amat deien que era adequada per al mal de ronyons.

Verdaguer va escriure *Perles del llibre d'Amic i d'Amat* el 1895 després de rellegir el llibre de Ramon Lull. Podem llegir un fragment ple de sensibilitat:

*Per un prat uns nins corrien,
per un prat molt delitós,
entre els arbres que verdegien
encalçant els papallons.*

*Com més corren per haver-los,
més enlaire alcen el vol:
de papallons no n'agafen,
mes, sí, trepitgen les flors.*

Si hem anat a la font de l'Amat seguim el camí més fresat torrent avall i, després de passar a tocar les granges la casa del Gelabert, ja albirem l'ermita de Sant Jordi dalt el turó. Si des de la Ricardera seguim la carretera que surt paral·lela al torrent, arribarem als plans dels Abeis i, un cop feta la baixada dels roures del Gelabert, ja serem a les envistes de Sant Jordi. Des de la Ricardera podem estar ben bé vint minuts a peu fins a dalt mateix de l'ermita.

Posats d'esquena al portal de l'ermita podem entreveure la masia del Puig a l'esquerra, al davant el Gelabert, un xic més a la dreta, amagat darrere un petit turó, el Fòcs, i més a la dreta, veiem ja els polígons industrials. L'ermita de Sant Jordi es pot visitar amb el servei de guiatge de la Casa Museu.

L'ermita de Sant Jordi és una capella propietat del mas Puigseslloses, erigida el 1477 i ampliada el 1883. Les formes arquitectòniques de la capella són de tipus senzill. Hi va cantar la primera missa mossèn Cinto Verdaguer, el 1870. A la part de tramuntana, adossat a la nau i flanquejant l'absis, s'eleva un campanar de planta quadrada amb la teulada de ceràmica vidrada, aspecte que li confereix una singularitat especial. L'ermita porta el sobrenom de Puigseslloses a causa del dolmen megalític que corona el turó.

Es un sepulcre megalític constituït per enormes lloses sense treballar extretes dels voltants. Les lloses dispose formant una cambra quadrangular amb corredor lateral de deu metres de llargada, una de les mostres més notables de Catalunya. El 1922 s'hi feren unes excavacions arqueològiques i s'hi trobaren alguns vasos de ceràmica campaniforme ornada amb incisions, alguna peça d'os perforat, sílex i d'altres petits elements que permeten situar-lo a l'edat de bronze. fa uns 4.000 anys.

Al setembre de l'any 1895 va escriure el bonic poema *Lo dolmen de Sant Jordi*, en el qual explica la llegenda de la pastora de Puigseslloses i l'evocació de la missa nova:

Ermita de Sant Jordi i dolmen de Puigseslloses

*La vall hermosa de Vic
planera n'és i rodona,
planera com un diner,
rodona com una mola,
sobretot per qui la veu
des del cim de Puigseslloses,
que d'eixa plana és lo cor,
lo botó d'aqueixa roda.*

Derivadors:

La masia de Puigseslloses. Popularment coneguda com el Puig, és una de les masies més representatives de la Plana de Vic. El propietari va avalar mossèn Cinto perquè pogués ser ordenat capellà.

Des de dalt de l'ermita de Sant Jordi seguim el camí que surt a la dreta de la façana i agafem la carretera que volteja per la cara nord del turó. Just quan arribem al polígon industrial, tenim, a la dreta, l'ermita de Sant Francesc s'hi moria.

Des de Sant Jordi a Sant Francesc s'hi moria hi podem estar uns quinze minuts caminant. En l'actualitat, aquesta capella es troba en ple polígon industrial Malloles. Es pot veure des de la mateixa carretera que va de Vic a Roda de Ter, al km 3,5.

L'ermita de Sant Francesc s'hi moria. Sant Francesc s'hi moria és una petita ermita aixecada, segons alguns autors, el 1225, en vida encara del sant, per la família Almúnia, que posseïa una casa allà prop. Segurament que del nom de Sant Francesc de s'Almunia, que rebia antigament la capella, es passà al nom actual. No fa pas gaires anys que fou restaurada.

S'explica la llegenda que Sant Francesc d'Assís va estar-se una temporada a Vic. Durant aquesta estada es trobà molt malament i semblava

Ermita de Sant Francesc
s'hi moria

que s'havia de morir. Trobant-se ja molt defallit, passà pel seu costat el pagès de la masia d'allí a prop que li portava aigua del pou per beure. Aquesta aigua li anà molt bé i semblava que li donava vida. Al cap d'uns quants dies es recuperà i el mateix sant va posar el nom de Poudevida a la casa del pagès pel prodigi que l'aigua del pou havia realitzat. Com a record d'aquesta feta, pocs anys més tard es va construir l'ermita de Sant Francesc s'hi moria al mateix loc on el sant resava.

Mossèn Cinto Verdaguer té diversos poemes que expliquen la llegenda, fins i tot va dedicar tot un llibre de poesies al Sant i, en morir, va voler que el vestissin amb l'hàbit franciscà. La poesia que podem llegir aquí, *Sant Francesc s'hi moria*, la va presentar als Jocs Florals de 1874:

*La plana de Vic
diu que en trau florida
des que sant Francesc
l'amor hi predica,
l'amor de Jesus,
l'amor de Maria.*

La font de Poudevida. Poudevida és una casa molt antiga, ja documentada al segle XII, que es troba prop de l'ermita de Sant Francesc s'hi moria. És a tocar mateix del polígon, pel cantó sud (a la font no cal ni anar-hi si se'n vol beure aigua). Hi ha una variant de la llegenda que explica que allí no hi havia cap font i el pagès va portar aigua al sant de casa seva. Gràcies a aquest favor el sant féu el miracle de fer rajar una font: la font de Poudevida.

Per anar cap a la font del Desmai des de l'ermita de Sant Jordi, ens hem de dirigir cap a la masia del Fòcs, un xic amagada al peu del turó pel cantó sud. Seguim, durant un bon tros, una carretera paral·lela a l'Eix Transversal, fins que el travessem per un pont a l'altura de la Casa Nova dels Frares. Ja podem veure, en mig dels amples camps de conreu, l'estantissa Torre de Morgadès. Seguint un caminó que surt del davant de la porta de la casa arribem a la font del Desmai, voltada de conreus. Des de dalt de l'ermita fins a la font hi ha uns vint minuts caminant a poc a poc.

La font del Desmai i la Torre de Morgadès La masia de la Torre de Morgadès s'està deteriorant a marxes forçades per l'abandonament que sofreix, però encara es conserva un dels millors exemples de torre de defensa medieval de la comarca, datada el segle XV. La torre es troba adossada a l'edifici i presenta una planta quadrada coberta a quatre vessants. Sota el ràfec presenta uns arcs de totxo cuit que possiblement són les restes dels antics merlets, ara tapiats. Al portal d'entrada hi conserva un escut en estat de descomposició on encara podem endevinar dos lleons.

A pocs metres de la Torre de Morgadès hi ha la font del Desmai, propietat del Patronat d'Estudis Osonencs. Verdaguer l'anomenà font del Desmai per la presència d'un exemplar d'aquest arbre, espècie que el poeta vincula a la poesia.

Verdaguer sempre el va tenir com a loc molt especial ja des de la seva infantesa, quan anava a ajudar el seu pare en les feines de pagès als camps pròxims a la

font. Quan, de jove, vivia a can Tona, era un lloc habitual de les seves escapades per pensar, llegir i fer poesia.

A mitjan segle passat era un lloc amb una natura exuberant i, per tant, no és d'estranyar que sadollés el sentiment romàntic de Verdaguer. La font del Desmai fou l'escenari de les trobades de l'Esbart de Vic, encapçalat per Verdaguer, on tot parlant i discutint sobre poesia contribuïren a la renovació literària de la Renaixença catalana. Actualment, a la font del Desmai hi ha un monòlit que commemora el naixement de l'Esbart de Vic (1867), impulsat pel Círcol Literari. D'ençà de 1970 el Patronat d'Estudis Osonencs l'ajuntament de Folgueroles es fan càrrec del lloc i intenten protegir-lo i millorar-lo. Podem llegir un petit fragment del Discurs que llegí Verdaguer el 19 de juny de 1867.

“Amics meus: Hermosa per demés m’ha semblat la idea d’aplegar-nos sovintet, ara que som en temps de vacanca, los afectats al bon nom de nostra terra, per parlar una estona de ses cançons, de sos hèroes, de son passat i de son esdevenidor i amb sa escalfor fer revivre los assaigs poètics que en no pas tan llunyanes estiuades celebràrem.

Més la idea de venir-hi a l’ombra d’un desmai l’en trobo tant ‘hermosa que em sembla davallada del cel pel camí dels somnis falaquers...”

Derivadors:

La masia del Fòcs. Al sud del turó de Sant Jordi s’hi troba el Fòcs, una masia de les més antigues i importants del poble, se’n tenen notícies ja al segle XII. Mossèn Cinto proposa l’etimologia del topònim Folgueroles com a «eroles», eres petites, del Fòcs, la casa més antiga del poble. Des de la Torre de Morgadès seguim el camí ral en direcció a Vic i just quan arribem a les immenses granges del Raurell agafem la carretera de l’esquerra. Passem pel costat de la casa vella i seguim un camí sense asfaltar que surt a l’esquerra, al davant mateix de la casa. Passejant entre camps arribarem a la Teularia de can Tona. Un Xic més enllà, ben amagada, hi ha la masia de can Tona. El recorregut entre la Font del Desmai i can Tona es pot fer en uns 25 minuts a peu.

La masia de can Tona Verdaguer va anar a viure a can Tona quan va començar a estudiar a Vic l’any 1863. S’hi va establir per diverses raons: els

de can Tona eren parents dels Verdaguer, tenia més a prop el seminari i es treia algun diner per pagar-se els estudis fent de mestre de minyons. Era, aquesta, una pràctica força habitual entre els estudiants. En va marxar el 1871 quan el van destinar de vicari a Vinyoles d'Orís, o sia que hi va estar durant una etapa molt important de la seva vida, entre els 18 i els 26 anys, de plena formació intel·lectual i religiosa. A can Tona va escriure moltes poesies religioses i amoroses, i sobretot la primera versió de *l'Atlàntida*. En un fragment d'una carta que va enviar al seu amic Ferran Sellarès li explica la seva estada a can Tona:

“...La casa de can Tona, que haurà sentit anomenar Vostè tal vegada, està a la part de sol ixent de la ciutat, amig camí a Folgueroles, que és lo poble d'on só fill, situat més al peu de la muntanya. No li renten los peus rierets d'escuma, ni l'enrotllen jardins de flors, ni canten calan-dries i merlots entre els arbres que l'ombregen.... Aqueixa és la casa a on m'estic, i per mestre, que ací és dir-ho tot. Perquè no es pensi Vostè que són tot flors i violes. Poques hores bones he tingut en ella d'ençà que hi só (que aviat daurà fer quatre anys), però sí que n'he passades de bones, i de molt bones, per aquells camps i torrenteres...”

La quarteta següent la va escriure el 1883 quan es va establir a can Tona:

*Poeta i fangador só
i en tot faig feina tan neta,
que fango com un poeta
i escric com un fangador.*

Des de can Tona ja podem veure a l'altre cantó de l'eix l'immens edifici de Sant Tomàs. Per arribar-hi, hem de seguir una carretera que passa pel darrere de la masia i ens porta a la sortida de l'Eix. Seguint la carretera N-141, arribarem al coll on hi ha el trencall de Sant Tomas. El recorregut el podem fer en quinze minuts. Per continuar cap a Folgueroles, hem de seguir un camí que surt de sota Sant Tomàs i tornar a agafar la N-141. Seguint la carretera entrarem al poble pel carrer de la Font. Des de Sant Tomàs al centre del poble hi ha uns quinze minuts a peu.

Sant Tomàs de Riudeperes. Sant Tomàs de Riudeperes és un antic monestir canonical convertit el 1560 en convent franciscà, en residència i noviciat de pares camils entre el 1901 i 1970, i a partir del 1973 en col·legi i residència de nens discapacitats. Verdaguer es sentí atret per Sant Francesc i als quinze anys es va fer «tercerol» ingressant a la Tercera Ordre de Sant Francesc de Folgueroles. Va tenir la intenció de fer-se franciscà i anar a missions a Amèrica. Va dedicar un llibret a Sant Francesc. Aquí podríem llegir la poesia *La farigola* en la qual esmenta el convent de Sant Tomàs:

*Dia de l'Ascensió
n'és dia de festa grossa:
amb sos adreços millors,
amb sa robeta més bona,
a rues arreplegant-se
les donzelles d'Ausona
van a Sant Tomàs dels frares*

*a collir la farigola,
perquè damunt d'una d'elles
veuen lo que els avis conten
que Jesús hi posà el peu
per a volar a la Glòria,
i més encara perquè
saben que cada any a colles
hi acuden los fadrins
de tots eixos camps i costes.*

Derivadors:

Per anar a la font Trobada a peu, des del centre del poble, hi tenim uns quinze minuts. Hem d'anar a buscar la carretera de Vilanova de Sau pel carrer de la Rambla. Un cop a la cruïlla amb la carretera, la travessem i, ensotada, ja veurem una esplanada prop del torrent, és la font Trobada.

La font Trobada. Amb motiu del centenari de la mort de mossèn Cinto, l'artista Perejaume va voler celebrar «l'agrietat» del nom de Verdaguer sobre del terme de Folgueroles. Les paraules del propi artista ens expliquen la intenció de les tres intervencions artístiques que realitzà: «Fixació del terme amb quatre claus fiders, clavats un a cada extrem del termenal». Una segona intervenció va consistir en 'extensió a veu, a alens, un dia a la tarda, de les obres completes de Verdaguer a partir de setanta lectors-rapsodes disposats geodèsicament, equidistants, per tot el terme del municipi». I la tercera intervenció va ser la «correcció de la llera del torrent de Folgueroles, perquè dibuixi, al seu pas pel pla de la font Trobada, la signatura de Verdaguer. De manera que, en la fluïdesa o en l'eixut, el propi nom de Verdaguer esdevingui un fet geogràfic». Per anar a l'ermita de la Damunt a peu hem de sortir del poble pel carrer Nou. Hem d'agafar la carretera de Tavèrnoles i un cop al cementiri anar a la dreta cap a les Alines sureres. Continuem pel costat del magatzem municipal i agafem la ronda de la Damunt. Amagada al costat de l'entrada d'una casa hi ha la Creu del Francès. Després d'una pujada ja veiem el camí que porta a l'ermita. El recorregut es pot fer en quinze minuts. Baixant a la carretera de Tavèrnoles, sota la Damunt, podem arribar a Torrents.

L'ermita de la Damunt. El jardí del poeta, situada en un punt alterós des d'on es pot observar el Montseny, els Pirineus i la Plana de Vic, és un lloc de culte a la Verge de la Damunt que ve d'antic. Les primers notícies documentals daten del segle XIII. Fou ampliada i renovada els segles XVI i XVII. És un edifici d'una sola nau, de planta rectangular acabada amb un absis semicircular i coberta a dues vessants. En conjunt és un temple senzill, marcat per l'austeritat dels materials i la simplicitat dels elements decoratius, com al portal.

Verdaguer, en el poema *L'Arpa*, parla de la devoció que la seva mare sentia per la Verge de la Damunt i hi situa les seves primers inspiracions poètiques.

*Damunt de mon poblet hi ha una capella
d'una roureda secular voltada;
és son altar lo trono d'una Verge
d'aquella rogalia sobirana.*

*Era ma pobra mare, que al cel sia,
sa més fidel i humil vasalla,
i sent jo petitó, cada diumenge
a dur-li alguna toia me portava,
a son Fill oferint-me que em sonreia,
com jo, assegut a la materna falda.*

...

*I vegí vostres peus i vostres cingles
i vostres fronts, oh serres de la pàtria!;
i al pondre's damunt seu l'astre del dia,
corona d'or irradiant de flama,
engolint-se'l veg l'alt Pedraforca
fet un Vesuvi atapeit de lava;
i entre el floreig d'estrelles que naixien
del vespre hermós entre les fosques ales,
com aurora divina que em somreia,
veg en lo cel la Musa Catalana.*

L'entitat Amics de Verdaguer de Folgueroles va inaugurar el mes de maig de 1990, al costat mateix de l'ermita de la Damunt, el jardí Brins d'espígol. En el jardí creixen i floreixen vint-i-nou plantes del florilegi de Mossèn Cinto. Observant i Gaudint del jardí es poden llegir els versos del poeta recollits en el llibre *Brins d'espígol*, publicat per Amics de Verdaguer. Si estem de sort, podem trobar el llibret a la bústia del jardí.

Derivadors:

Les Alzines sureres. Sobre mateix del poble, camí de la Damunt, s'hi troba un paratge molt estimat pels folguerolencs, és el lloc anomenat les Alzines sureres. Hi podem observar el monument l'Àlbula. Es tracta d'un llibre obert, d'acer inoxidable, situat damunt d'una peanya de pedra que duu la inscripció: La

poesia és un aucell del cel que fa sovint volades a la terra. Aquests dos versos de Verdaguer varen inspirar el pintor i escultor Pablo Palazuelo a la creació d'un llibre blanc. L'obra va ser inaugurada el 17 de maig de 1995 amb motiu de la celebració dels 150 anys del naixement de Jacint Verdaguer. El mes de juny del mateix any es va inaugurar una escultura igual al museu Verdaguer de Vila Joana, a Vallvidrera, com a símbol d'unió dels dos indrets on Verdaguer va néixer i morir.

La creu del Francès. De camí cap a la Damunt es passa pel davant de la bonica Creu del Francès. El pilar és coronat per un petit capitell decorat amb floritures sobre el qual descansa la creu de pedra tallada. El pedestal conté una inscripció que explica el fet luctuós que hi ocorregué: «En memòria de Josep Parés i Joan Godaiol. Morts pels francesos l'any 1809. Erigit el 28 de març de 1910. Reconstruït l'11.9.1948'. Expliquen que els francesos varen matar els dos cosins ofegant-los amb la sal que portaven.

La masia de Torrents. És la casa on va néixer el pare de Verdaguer, la casa dels seus avis i oncles paterns. De petit hi solia fer estades i, fins i tot, els amos del mas, els Picó, varen ser els seus protectors quan ingressà al seminari de Vic.

La ciutat de Vic

La ciutat de Vic és el centre geogràfic, econòmic i religiós de la Plana de Vic. És una ciutat relativament petita, poc més de quaranta mil habitants, però la seva transcendència i importància ha estat molt més àmplia. El comerç i, sobretot, els mercats són una de les característiques de la ciutat, sense menysprear, però, les adoberies i les indústries alimentàries. Té un casc històric força ben conservat amb carrers antics, esglésies, museus, cases senyorials, la catedral, el Temple Romà i altres monuments importants.

Vic ha estat, i ara encara ho és, una ciutat de referència històrica a Catalunya, amb uns influents poders eclesiàstics i civils, així com un paper important en tots els vessants de la cultura. A la segona meitat del segle XIX Vic era considerada com la ciutat més important de la «muntanya», amb un gran arrelament a la terra i una profunda tradició impregnada de catalanitat. És quan el jove Verdaguer es forma moralment i intel·lectual.

Vic i la seva gent foren cantats sovint per Verdaguer. La primera estrofa del poema *A Vic*, dedicat a l'aniversari de la mort de Jaume Balmes, eminent filòsof vigatà, diu:

*Voltada de turons, oberta i franca
me sembles, gran ciutat,
un niu de flors penjat en una branca
del Pirineu nevat.*

En el petit poema *La fira de Vic*, de la seva etapa de joventut, va retratar la plaça del mercat de Vic un dia de fira. Llegim-ne només un fragment de 'última part:

*Sembla un camp de roselles
la plaça atapeïda
de mocadors vermells,
de llargues barretines,
i gent i bestiar
encara a doll hi arriben:
brama l'ase auregut,
salta la mula guita,
bela el tendre anyellet
i el cavallàs renilla,
compta lo mercader.
lo quinquillaire crida,
canta el pobre cequet,
mes les minyones frisen
per, venuda la fruita
que a adinerar venien,
amb sos enamorats
fer-la petar una mica:*

La visita que proposem per la ciutat no és un recorregut que segueix un itinerari, és una proposta de diferents llocs verdaguerians, tots dins el casc antic.

El Seminari Vell

El Seminari de Vic era una institució docent de molta anomenada en aquella època. Comptava amb més d'un miler d'estudiants entre els que volien ser capellans, els tridentins, i els externs que volien després seguir els estudis universitaris a Barcelona un cop acabats els secundaris. El Seminari de Vic ha estat l'hereu de la Universitat Literària de Vic. L'edifici del Seminari Vell, del carrer Sant Just, va funcionar com a dependències seminarístiques durant tot el segle XIX i fins al 1947. Actualment, una part de l'edifici és ocupat per l'Institut del Teatre.

Verdaguer hi va començar els estudis el 1855, quan tenia just deu anys, i durant quinze anys en va ser estudiant. Vic era una ciutat de pagesos, capellans i botiguers, amb una consciència de catalanitat que va rebrotar amb la puixança de l'arribada dels aires del Romanticisme. La formació de Verdaguer a Vic s'ha d'emmarcar doncs dins la doble perspectiva de cultura eclesiàstica i ruralisme, que eren, en aquells moments, els pilars de la represa de la cultura catalana.

Són moltes les anècdotes que els biògrafs han recollit del Verdaguer estudiant. Una de les més significatives és el suspens que va rebre d'un professor de teologia, justament quan acabava de ser premiat als Jocs Florals de Barcelona, el 1865.

Verdaguer tenia vint anys i l'ambició de ser un gran escriptor, per això se sentí profundament indignat amb el suspens i en una carta a un amic li deia: «... los que han comès lo crim d'insultar a qui els dóna gloria (si mal no m'està de dir-ho), i, després de comès lo crim, han escampat que no ho mereixia...»

Les matèries més importants de la carrera eclesiàstica eren la teologia i la filosofia que s'ensenyaven en un llatí artificios i amb uns mètodes rutinaris que no estimulaven gaire la creativitat. Verdaguer, doncs, no es podia trobar gaire engrescat amb les matèries escolars. Així com en els estudis de teologia i filosofia no passà de la mediocritat, sobresortí en literatura, llengua, història i folklore. Els seus amics el tractaven com «el poeta» i «el mestre», reconeixent-li la seva superioritat. Ell, però, els manifestava que no volia que la colla de l'Esbart el tractés com de mestre.

Esteve Serra i Miàs, professor del seminari, havia fet burla del segon cognom de Verdaguer, Santaló, amb un rodolí que deia: Sant Taló, Sant Taló / no faràs miracles, no. Mossèn Cinto, seguint una mica la moda de la poesia relaxada i grossera, va parodiar els Goigs del gloriós Sant Taló, uns goigs de l'inexistent Sant Taló, dedicats al seu professor. Cal dir que és un estil de poesia que no conreà gaire però que, quan ho va fer, hi donà uns tocs de genialitat:

*Puix del món, vall de tristor,
vos ne féu ball de tabola:
Vi, son, catxassa i garjola
no deixeu a Sant Taló.*

*Per vagabundo i panarra
vostre pare us despatxà
i a l'aula us acompanyà
amb una gruixuda barra,
iamb barret de musaró
quarniren la bestiola.*

*v. Ora pro nobis San Talonus.
R. Ante conspectum Miasi
Oremus
Pagesorum infernorum qui manducat farinorum, in
secula seculorum.
R. Amen.*

El Palau Episcopal i la Biblioteca Episcopal

El Palau Episcopal s'erigí sobre mateix de l'antiga residència del bisbe, de la qual se n'han trobat restes romàniques. La nova seu es construí en diverses tapes, la primera al segle XVII.

Josep Morgades i Gili fou bisbe de Vic durant els anys 1882 i 1899, topà amb la desobediència de Verdaguer, a qui féu retirar les llicències sacerdotals. Molts són els poemes i escrits que fan referència a aquest període dur de la vida de Verdaguer (*En defensa pròpia, Flors del calvari, La Pomerola*). En el petit poema Lo calze i l'arpa, escrit l'octubre de 1895, del recull *Flors del calvari*, mossèn Cinto explica que li han prohibit celebrar l'eucaristia i han intentat, fent-lo passar per boig, de treure-li el do d'escriure. Llegim-ne petits fragments:

*Non sum dignus
De penyores d'amor
Jesús mil me n'ha dades,
me n'ha donades mil, dues de sobiranes.
M'ha dat un calze d'or
; una arpa d'or i plata;
...
Que sia tan felic
als homes no els agrada;
...
M'han pres lo calze d'or
i em volen pendre l'arpa,
...
Quedeu's-e el calze d'or,
però deixeu-me l'arpa;*

La Biblioteca Episcopal es troba a les andanes de sobre el claustre de la catedral. Fou establerta el 1806 pel bisbe Veyan i Mola, formada per fons dels col·legis dels jesuïtes i altres importants fons del mateix bisbe i del jesuïta vigatà Lluçà Gallissà. Annex a la Biblioteca es troben els arxius més importants de la ciutat i un dels millors del país. A la Biblioteca i als Arxius s'hi accedeix pel Palau Episcopal. En el moment de la seva formació, Verdaguer va freqüentar assíduament la Biblioteca.

El casc antic

La ciutat de Vic, com ja hem dit, compta amb un casc antic força ben conservat, amb palaus d'antics nobles, casals gòtics, la plaça del Mercadal, placetes, carrerons estrets i tortuosos, esglésies i altres monuments. Es un espai molt protegit per la ciutat de Vic que se sent gelosa del seu patrimoni artístic.

El nucli antic comprèn tot el sector que era inclòs dintre de les muralles que voltaven la ciutat. Actualment, només es conserva una petita part de la muralla feta construir pel rei Pere III durant el segle XIV.

Es recomanable passejar-hi tranquil·lament i no ens costarà massa esforç imaginar-nos els carrers antics plens d'estudiants de l'època de mossèn Cinto. Arribem-nos fins a la plaça Don Miquel de Clariana, coneguda popularment com la plaça de l'Estudiant, i trobarem una escultura en bronze del típic estudiant de Vic del segle XIX. Verdaguer se'n reia de la vestimenta que feien portar als estudiants:

*Tan enorme és mon barret,
que un dia que face vent,
com vela de bastiment
me fa anar a tort i a dret.*

L'estudiant Verdaguer començà a estudiar la llengua en les formes vives de la tradició oral, d'on va treure el ric vocabulari que li serví per les seves creacions. Una de les facetes més destacades de Verdaguer és la de folklorista, i, com a tal, és molt important la recerca de cançons que va fer. Són un parell de centenars

el nombre de cançons tradicionals que recollí i envià al seu amic Marià Aguiló i també a en Milà i Fontanals. Una de la moltes cançons que recollí Verdaguer dels homes i dones dels llocs on anava, és *L'estudiant de Vic*, una cançó popular molt coneguda a Catalunya, la versió que transcrivim ac (un fragment), va ser recollida per mossèn Cinto a Prats de Molló.

*Una cançó vull cantar, una cançó molt polida
d'un estudiant de Vic que ne festeja una viuda.
Bon amor, adéu siau, color de rosa florida.
La viuda s'hi vol casar i els seus parents no ho volien,
la viuda se n'entra a l'hort en un jardí que hi tenia,
un jardí de totes flors, rosa vera i satalia.*
...

Al voltant de la plaça de Don Miquel de Clariana s'hi aixequen dos casals: el Palau Bujons i la Casa Masferrer. El Palau Bojons és un edifici barroc on morí el filòsof Jaume Balmes. La Casa Masferrer és un bonic casal modernista, on s'hi reunien, durant els estius, els fills de la casa amb estudiants de Vic i de Barcelona. En aquestes periòdiques reunions, on Verdaguer solia assistir assíduament, es fundà l'Esbart de Vic el 1867.

El Temple Romà

Durant el segle XIX s'enderrocaren les restes del castell medieval dels Montcada. Llavors, era l'any 1882, Josep Serra i Campdelacreu descobreix les

Temple Romà. Vic

parets del Temple Romà de l'antiga ciutat d'Ausa, que havien quedat com a pati d'armes del castell. Un grup de vigatans, amics de les tertúlies de Can Masferrer i de l'Esbart de Vic, van impulsar la restauració del monument. El Temple Romà data del segle II i actualment és la seu del Patronat d'Estudis Osonencs. Al llarg poema *Lo temple d'Ausa*, publicat a *Pàtria* el 1888, hi aboca la importància que representà la descoberta del Temple Romà:

*¿Te plou del cel o et brota de la terra,
Ausona mia, eix Temple gegantí?
¿Dins ta acròpolis magna que s'atterra,
decrèpit Castell d'Hèrcules,
qui dos mil anys te l'ha estotjat així?*

Església de la Pietat

La Pietat és l'església barroca més notable de la ciutat. La façana, del 1664, molt desgastada per l'erosió, és obra de Joan Francesc Morató. La gran nau fou aixecada el segle XVII sobre les restes de l'antiga església romànica de Sant Sadurní, al mateix indret on, segons la tradició, foren trobades les relíquies dels sants màrtirs Lucià i Marcià, els patrons històrics de Vic. Darrere el presbiteri es construí una capella, coberta amb cúpula, dedicada als sants Màrtirs i decorada pel pintor Marià Colomer. A altres llocs de la ciutat es troben referències als sants Llucià i Marcià, sobretot a la plaça dels Màrtirs, centre important de l'eixample Morató.

La primera temptativa de Verdaguer de construir un poema llarg va ser als disset anys, inspirant-se en la història i llegenda dels Sants Màrtirs. El poema *Dos màrtirs de ma pàtria*, o siga Llucià i Marcià fou publicat pels seus amics vigatans el 1865.

En el pròleg del llibre va escriure, entre d'altres aquests mots:

“...Aquest cant, amb les modestes pretensions de ser llegit en un cèrcol de condeixebles, fou dictat per un poeta novell, nat i crescut com la rosa de pastor en un recó de muntanya, sense jardiner ni aspre, en les estones perdudes o escatimades al son d'un estiu que estava lligat al conreu de la terra...” Va voler dedicar el poema als sants Màrtirs ja que, segons explica Verdaguer dins el poema, foren els primers seguidors de Crist que hi hagueren a la Plana de Vic.

Casa natalícia de Sant Miquel dels Sants

Al començament del carrer Sant Miquel dels Sants hi ha la Casa Moreta que fou seu del Círcol Literari (1860-1900), una entitat que impulsà vivament la cultura vigatana, essent una entitat promotora de grans projectes de progrés. L'Esbart de Vic, fundat per Verdaguer i la seva colla d'amics, representava la branca jove d'aquesta societat.

Baixant el carrer trobarem la casa on el 1591 va néixer Miquel Argemí, Sant Miquel dels Sants, patró de la ciutat. Són diverses les poesies que Verdaguer va

escriure a Sant Miquel, la més significativa és *Ausona* que va dedicar a les Festes de Sant Miquel de l'any 1866:

*Enmig d'una plana de ingles reclosa,
com reina que guarden de dia i de nit
los braços de l'aspre Montseny i del Tosa,
desperta soma la ciutat de Vic.
Apar entre masos senzilla pastora
menant ses ovelles al marge del riu;
li fa de cadira l'herbei de la vora,
los salzes d'ombrel: la, les aigües d'espill.*

...

Bac de Roda. A la Rambla de les Davallades, a la confluència amb l'actual carrer Verdaguer hi ha una placa commemorativa de la mort de Francesc Macià i Ambert, Bac de Roda. Va ser un dels caps catalans de la Guerra de Successió que, l'any 1713, quan el decaïment s'imposà arreu, no pogué contenir les tropes filipistes quan entraren a Vic. Va ser perseguit fins que fou capturat a traïció i ajusticiat a les forques de les Davallades el dia 2 de novembre d'aquell any. Verdaguer li dedicà, el 1868, una encesa poesia, *En Bac de Roda*:

*Rambla de les Davallades
a prop de la Plaça Gran,
los que hi passen i no ploren
no tenen cor vigatà,
que el més noble de la Plana
va fer-hi el darrer badall,
penjat com si fos un lladre,
lladregot de camí ral.*

..

*Si no ens revenjam nosaltres,
algú nos revenjarà.*

Monument a Mossèn Cinto

El dia 6 de juliol de 2002, en els actes de la Festa Major de la ciutat, es va inaugurar l'escultura *Jacint Verdaguer i Santaló. Poeta de Catalunya (1845 - 1902)*, obra d'Andreu Alfaro. Es troba al Parc dels Estudis. La seva alçada (30 m) la fa visible des de molts punts; queda alineat amb el carrer Verdaguer.

La plana de Vic. El poble de Folgueroles

L'antic lit del riu Ter, i el desgast, han format la Plana de Vic, un clot envoltat completament de muntanyes: al sud el Montseny, a l'est les Guilleries, al nord el Collsacabra, Bellmunt i Puigsacalm, i a ponent els altiplans del Lluçanès i Moianès. Quan s'és al bell mig d'aquesta concavitat, un observa que el panorama muntanyós el rodeja i fa més evident la forma de plana; una plana, però, enganyosa, ben ondulada i plena de turons.

La depressió fa que s'hi acumulin les boires, i tot plegat —muntanyes, turons, boires, camps, poles i masies— confereix un aspecte especial a aquesta comarca, i un tarannà de paciència i tenacitat als seus habitants. La Plana té un paisatge ric i variat que sorprèn al més tafaner amb racons inesperats.

Verdaguer era un gran furgador i coneixia cada raconada de la comarca, el parlar i les creences de la seva gent, i, com no, la història i els grans esdeveniments que hi han ocorregut. En el volum *Pàtria* hi va adjuntar la poesia *La Plana de Vic* escrita el 1875 des de les Açores. Es una poesia dedicada, tal com diu Verdaguer, *A l'esbart de sos poetes*, aquells amics que compartiren els primers entusiasmes literaris. És un dels grans poemes d'enyor on s'hi pot llegir un intens desig de retorn, tot evocant el paisatge primaveral de la Plana.

*Niuada de calàndries, poetes de ma terra, jo enyoro vostres cants d'amor,
dintre la mar; avui que el maig aboca ses flors pel pla i la serra ail, qui us
sentís a l'hora de l'alba refilar!*

De la gran immensitat de punts interessants de la comarca d'Osona que tenen una relació directa amb Verdaguer, sols n'hem triat tres; tres punts que foren molt significatius per al poeta: Vinyoles d'Orís, Santuari de la Gleva i la Creu de Matagalls.

Parròquia vella de Vinyoles d'Orís. La parròquia de Vinyoles, coneguda ja al segle X, pertanyia inicialment a la demarcació del castell d'Orís, d'aquí li ve el seu determinatiu, però més tard passà a la jurisdicció dels senyors de Voltregà. L'església romànica de Sant Esteve de Vinyoles, molt ben restaurada el 1976, ha perdut la seva condició de parròquia en construir-se, a mitjans segle XX, una altra de més gran a la part baixa del poble. Actualment, a l'interior de l'església s'hi poden observar uns diorames sobre la vida de mossèn Cinto.

Vinyoles d'Orís va ser l'única parròquia on Verdaguer exercí com a vicari; ell mateix va dir: «...l'única parròquia en què he servit com a pastor d'ànimes...». Hi arribà el 1872, poc temps després de ser ordenat sacerdot. Al cap de pocs mesos quedà sol al davant de la parròquia, dons el rector, Mn. Josep Antoni Galceran, germà d'un capitost carlí que fou mort a la guerra, va anar a substituir a son germà tot lluitant per defensar la causa carlina. Mossèn Cinto, durant aquell any, sent els primers símptomes de tuberculosi i, l'any després, el 1893, li diagnosticaren una «anèmia cerebral». Per refer-se de la malaltia, anà a Barcelona on acceptà el carrec de capellà de vaixell de la companyia Transatlàntida. Durant la seva estada a Vinyoles va escriure força poesies de caire populari algunes d'elles foren musicades.

Cançó del rossinyol, musicada per F. Brunet, la *Cançó de la Moreneta*, musicada pel mestre Nicolau i, molt especialment, la cançó del *Noi de la mare*, tradicional catalana. El canonge Collell, en una carta a Marià Aquiló, referint-se a la cançó del Noi de la mare de Verdaguer escrivia: «Ara ha fet una cançó nova de Nadal que n'hi ha per llepar-se'n los dits i els llavis, de tanta dolçor» Llegim-ne, o cantem-ne, un fragment:

*Mentres Maria bressava i vestia
son ros i tendre fillet que no dorm,*

*perquè no plori, ni en terra s'enori,
dolça li canta dolceta cançó.
No ploris, no, manyaguet de la mare,
no ploris, no, que jo canto d'amor.*

El Santuari es troba a tocar de la C-17, a uns set quilòmetres de la ciutat de Vic. Es pot arribar en cote fins al mateix Santuari.

Santuari de la Mare de Déu de la Gleva. El santuari de la Mare de Déu de la Gleva es troba dins el municipi de les Masies de Voltregà. Les primeres notícies que es tenen de culte daten del segle XIII i, com a la majoria de santuaris, hi ha una tradició que explica la trobada de la imatge que s'hi venera. Al segle XIV fou reedificat el santuari i, després de moltes ampliacions i reformes, al segle XVIII es construí l'actual temple, obra de l'arquitecte Josep Morató. És un edifici barroc amb un magnífic retaule, també barroc, obra de Pau Sunyer.

Verdaguer es sentia confús durant la seva estada a la Gleva; per una banda, trobava que el lloc era d'una gran bellesa, mentre que per l'altra, s'hi sentia presoner. Presoner del bisbe Morgades de Vic que, amb l'excusa que li convenia reposar, l'obligà a estar-se al santuari amb la intenció de fer-lo allunyar dels cercles barcelonins. L'acostament progressiu de Verdaguer cap a les famílies pobres de la ciutat, administrant almoines del marquès i estant en contacte amb exorcismes, justament quan estava al punt més alt de la seva carrera literària, va incomodar el marquès de Comillas i les autoritats eclesiàstiques. No trobaren altra solució que recloure'l al santuari. Hi va estar des del 1893 fins el 1895. Va escriure a *En defensa pròpia*: «Pel més de maig de l'any 1893, després dels Jocs Florals, se m'allunyà traïdorament de Barcelona, amb la tàcita nota de boig, donant-me a mi l'excusa d'anar dos mesos a fora a cuidar ma salut, que, gràcies a Déu, no necessitava remeis. Si no content, hi aní resignat, i darrera els dos mesos han passat dos anys.» Aquí començà el drama de Verdaguer. El 1894 publicà la bonica poesia *Nostra Senyora de l'Esperança*, que inserí dins *Roser de tot l'any*, en ella hi plasma el seu dubte:

*Avui visc a la Gleva;
Marta meva,
demà on viuré?
¿D'eixa capella blanca
a quina branca
me'n volaré?*

...

La creu de Matagalls. L'última excursió que va fer mossèn Cinto va ser l'estiu del 1901 al Montseny. L'expedició va tenir com a fites importants pujar al cim del Matagalls, travessar les Guilleries i arribar a la ciutat de Vic. El dia 17 d'agost sortí tota l'expedició (Verdaguer, Bosquets i Punset i els redactors de la revista *Juventut*) del poble de Sant Celoni, amb muls i una càrrega considerable. La primera nit pernoctaren a Santa Fe del Montseny. La segona jornada pujaren al Matagalls per Sant Marçal i el coll Pregon. Baixaren per Sant Miquel dels Barretons, Sant Segimon, l'Erola i arribaren a Viladrau on feren nit. El tercer dia sortiren de Viladrau cap a Espinelves, pujaren cap a Sant Andreu de Bancells, en plenes Guilleries, baixaren cap al pont de Malafogassa i arribaren a Vilanova

de Sau. L'última jornada visitaren el poble de Sant Romà de Sau i, després, pel coll de Terrades, arribaren a Savassona i Tavèrnoles, passaren per Folgueroles i varen arribar a Vic, on acabà l'expedició. Fou la seva última caminada, ja que pocs mesos més tard s'enlità de la malaltia que el dugué a la mort.

El Montseny era una muntanya molt estimada per Verdaguer, recordada en molts dels seus escrits i poesies. Al llibre *Aires del Montseny* hi escriu un pròleg tot exaltant aquest massís i venerant la creu que el corona:

«Doncs lo padró de Catalunya és nostre *Montseny*, que té per digne sagrera de sa creu gegantina la volta del firmament.»

Derivadors:

Savassona. Paratge molt interessant, amb restes prehistòriques. Destaquen les esglésies romàniques de Sant Pere i Sant Feliuet, així com el castell de Savassona. Es troba en terme de Tavèrnoles. Hi ha qui assegura que l'ermita que esmenta Verdaguer en el poema *L'emigrant* és la petita i alterosa ermita de sant Feliuet.

El castell de Sant Llorenç. Antic monestir enclavat en un paratge espectacular amb una visió ampla de les Guilleries. Es troba part amunt de Folgueroles, just al límit del terme. Verdaguer parla dels «Cingles de roca de foc de la Guilleria» quan esmenta aquest paisatge.

El gorg de Llitons. Si des de Folgueroles pugem per l'antic camí de Sau arribarem al misteriós gorg de Llitons sota el petit i dissimulat pont de la Bruixa. Fa un estret i curiós encaixonament d'aigua entre roques. Lloc ombrívol i feréstec, humit i salvatge. A la magnífica narració *Al bosc amb els llenyetaires*, dins *Escrits inèdits*, Verdaguer parla del gorg de Llitons, o Nitons.

El salt de la Minyona. Excel·lent mirador que es troba als cingles de Vilanova, just sobre el túnel de la Mina. La visió que es té de les Guilleries és impressionant. Verdaguer va dedicar una musical poesia de joventut a *La nina del cingle*.

Sant Pere de Casserres. Magnífic monestir romànic del segle XI recentment restaurat. Una pista que surt del Parador de Sau porta fins el mateix monestir. Verdaguer el conegué destruït i abandonat. De Sant Pere de Casserres en diu: Venerable pàgina de l'art i de la història catalana.

Les Gorgues. Les Gorgues és un dels paratges més feréstecs d'Osona. La riera de les Gorges travessa el Collsacabra pel municipi de l'Esquirol. Verdaguer va recollir la rondalla *Les gorgues*, molt popular a la contrada.

El Bac de Collsacabra. És una de les grans masies del Collsacabra, es troba al coll del Bac, dins el terme de Rupit. Verdaguer hi passà l'estiu de 1886, quan tornà de Terra Santa. Va dedicar els *Goigs de la Mare de Déu del Roure* a una petita imatge de la Mare de Déu que es troba dins un gros roure prop de la casa.

L'ermita de Palau. És en terme de Manlleu, sobre un típic turonet de margues que s'enlaira al mig de la Plana. Les donzelles anaven a resar a la verge per trobar marit. La tradició fou explicada per Verdaguer en el poema *La verge de Palau*.

Itineraris
El Canigó

La relació de Jacint Verdaguer amb la Catalunya Nord va totalment lligada amb les terres del Pirineu nord-català i particularment amb una de les seves muntanyes mítiques, el Canigó. La relació de Jacint Verdaguer amb la Catalunya Nord va totalment lligada amb les terres del Pirineu nord-català i particularment amb una de les seves muntanyes mítiques, el **Canigó**.

Cal precisar que mossèn Cinto, ja de jove, havia sentit una particular atracció per aquesta fabulosa muntanya que només veia de lluny, des de la Mare de Déu del Mont o des dels paratges de Vic. En la seva poesia *L'Empordà* evocarà més tard aquesta visió:

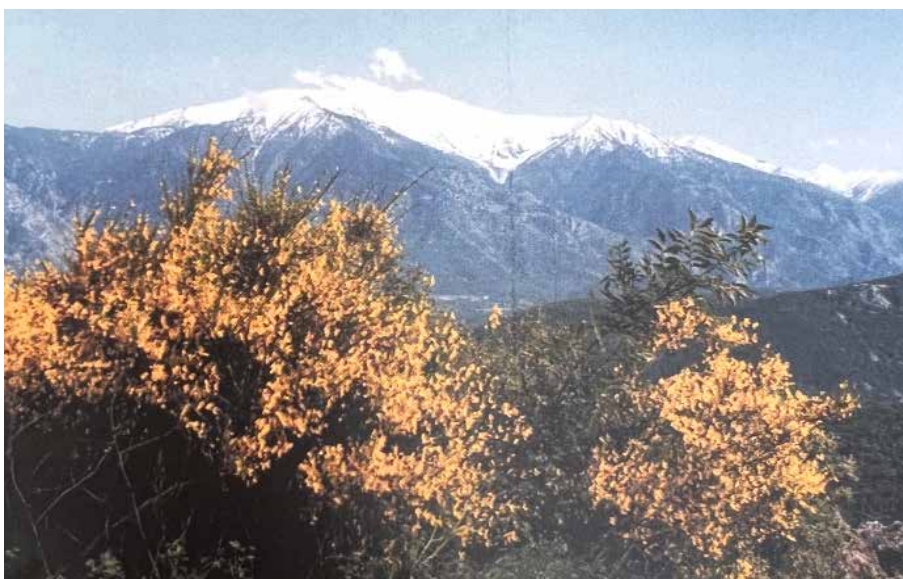
*Ja fa molts anys, els jocs de la infantesa
encara eren mes úniques passions;
jo visití la plana empordanesa,
com la de Vic voltada de turons.*

...

*Vegí a plaer aquella immensa plana
que no podent els homes escombrar,
se'n cuida cada hivern la tramuntana
asserrent la sorra vers el mar.
Dels Pirineus vegí la capçalera,
per damunt d'ells sortint el Canigó,
com tità que s'aboca a una barrera
per veure eix pla germà del Rosselló.
Ovirí a Bellaguarda, fortalesa,
que vora el coll de Panissars vetllant,
oh, greu dolor! abriga, amb la francesa
bandera, lo trofeu de Pere el Gran.*

...

*Besalú me parlà de Tallafarro,
mostrant-me ses ruïnes que se'n van,
Massanet m'ensenyà lo pal de ferro
que un dia fou Mangala de Rotllan...*

Jacint Verdaguer tindrà moltes ocasions de visitar la Catalunya Nord, entre el 1873 (primer viatge) i el 1901, pocs mesos abans de morir. S'amararà totalment no tan sols dels paisatges «encantadors», sinó també de la gent, dels ambients, de les mentalitats, de les creences de casa nostra fins a declarar-se completament «enamorat del Rosselló i d'eix cantó de Pirineus». Al final de la seva vida afegirà:

*Mes, oh, Conflent! Oh, Vallespir! Oh, serres
que teniu la meva ànima cativa!
Oh, cel, per on encara mon cor vola!
Oh, amics del cor! Oh, fades d'eixes ribes!
Per què, d'esta garlanda entre les roses,
per què hi posau la flor del no-m'oblides?
(La corona)*

L'itinerari que proposem segueix, de fet, el camí i el pas de Jacint Verdaguer per terres del nord, acompanyat o no d'altres amics, de senzills guies o de gent trobada en el transcurs de les seves excursions.

Arribant de la plana de Vic a Camprodon i pujant fins el **Coll d'Ares**, coincidim amb la primera anada de Jacint Verdaguer a la Catalunya Nord. L'hi acompanyarà, l'any 1873, el seu cosí —amic, confident i més tard adversari— Jaume Collell. El fet d'entrar per Coll d'Ares és també l'ocasió per recordar que l'any 1939 (entre gener i març) passaran per aquí una gran part dels 550.000 republicans de la Guerra Civil que fugien del franquisme. Aquí començarà el seu exili. Un megàlit, amb placa commemorativa, s'ha col·locat al mig de l'espai dedicat a l'aparcament.

Abans de baixar cap a Prats de Molló, donem un cop d'ull a la volada:

*Més enllà de Coll d'Ares i Font de Tec,
Roca Colom blanqueja com una neu:*

*els colomins que hi nien fugen esquerps,
fugen a voladúries —ai!— com fan ells.*

(Canigó, Cant VIII)

*Des del palau alabastrí davallen
del Pla Guillem a les Collades Verdes,
i de Rotjà les àrides Esquerdes,
que el granat enriqueix, fugen volant.
Deixen, anella del Pirene altívol,
l'aturonada Costabona enrera,
que solda el Canigó a la cordillera
com a cadena aurífica un brillant.*

(Canigó, Cant IV)

Passejant ara per **Prats de Molló**, capital del Vallespir i bressol avui dia encara d'una «certa catalanitat», trobarem el ressò d'una presència «verdageriana» molt viva. És aquí que Jacint Verdager, durant els dos estius de 1879 i de 1880, s'impregnarà d'una realitat encara viva a la seva època. Eren fills d'aquest municipi tot un seguit de personatges que comptaran en la vida del nostre poeta.

Sortint ara de Prats cap a la Presta, a mà esquerra, en el barri de la Claperà, s'aixeca el monument a Jacint Verdager. Obra de Jaume Lladó i Font, fou inaugurat en ocasió de la celebració del centenari de la vinguda del poeta a Prats de Molló (1879-1979).

Set quilòmetres més amunt tenim el balneari termal de la **Presta**. De fet, és aquí on Jacint Verdager va passar els dos estius del 1879 i del 1880 acompanyant el marquès de Comillas, Claudi López. Una placa, posada també l'any 1979, a la cantonada de la capella, recorda aquesta visita.

Mentre el seu protector «prenia els banys», Jacint Verdaguer recorria el país cap a Costabona, cap a Santa Margarida, cap al Coral, cap al Canigó, interrogant pagesos, pastors, gent del poble, traginers... recollint cançons, llegendes, contes, dites... Gaudint d'uns paisatges i d'uns ambients extraordinaris. Ho escriu, ell mateix, des de la Presta (tardor del 1880) a Jaume Collell:

Estic dormint en mon somni nou (*Canigó*)... Guarda-me'n el secret. Carles Bosch de la Trinxeria, en un cèlebre article (*L'Esquella de la Torratxa*, 1892), explica:

Fa alguns anys, aní als Banys de la Presta, per estrènyer la mà a mossèn Verdaguer, que s'hi trobava. Pugí a sa cambra, no hi era; un criat me digué que havia anat a passeig. Cerca i roda, preguntant pel reverent; per fi el vaig trobar a la vora del riu Tec, sentat sobre un roc; un vell pastor, de samarra i pell de moltó, sentat al costat seu, li cantava cançons que mossèn Cinto s'apressurava a notar amb llapis, en son carnet.

Efectivament, Jacint Verdaguer enraonava amb molta gent de l'indret. Entre ells, un banyista, Pau Vila (1824 - 1899), que li va contar els desgreuges del seu antic ofici de barretinaire. Així va néixer una de les seves poesies més conegudes:

*Quan a Olot jo l'aprenia
mon ofici dava pler,
cada poble a on floria
me semblava un claveller.
Mos clavells i roses veres
jo plantí en eixes riberes,
eren —ai!— jardins les eres
jo n'era el jardiner.
Só barretinaire
de Prats de Molló;
me diuen cantaire,
mes no canto gaire,
mes no canto, no.*

Derivadors:

Baixant de Prats de Molló, el primer municipi que es troba és el **Tec**. Girant a mà esquerra i seguint el riu de la Comalada, s'arriba a la capella de **Sant Guillem de Combret**.

*El comte de Tallaferró va com el vent
volant per les altures del Pirineu. ...
...
Tot faldejant la serra de Tretze Vents,
s'atura a l'ermitatge de Sant Guillem.*

És aquí que Jacint Verdaguer va recollir la llegenda de la campana forjada pel mateix sant, posant les mans en la fosa del ferro ardent i a incitació irònica

dels fargaires:

*Posant la mà a la fosa, el sant se'l pren;
el pasta com sa terra lo terrisser,
d'una mitra donant-li l'aire i calent...
(Canigó, Cant V)*

Val a dir que serra amunt, el paisatge és feréstec i grandios a la vegada:

*La riera seguint de Comalada,
arriba a un gorg que aplega la suada
del front escardalenc de Tretze Vents;
una congesta hi ha damunt gelada
que mai vegeren fosa los vivents.*

*En gran amfiteatre la timbera
s'arqueja cap al cingle de Vetera,
i, gola immensa del ferreny tità,
el que és avui un gorg i ampla gelera
tal volta fou lo cràter d'un volcà.*

*La neu allí a l'hivern s'arremolina,
glaçant-se en l'escalada gegantina
d'aquell roquer fantàstic colisseu,
i avui, al desglaçar-se sa ruïna,
l'absis apar de trossejada seu.*

*Ploren de fil a fil totes les roques
i llança la gelera per cent boques
sinistres harmonies i espetecs;
dels penyalars, com d'esberlades soques,
se sent la cruixidera i los gemecs.*

Carretera avall de Tec, trobem el **Pont de la Verge Maria**, a la cruïlla de les carreteres d'Arles i de Serrallonga, pàtria de Pere Talrich (1810-1888), autor dels Recorts de Rosselló dedicats a Jacint Verdaguer i firmats per «un Català de França» en resposta a la dedicatòria de *Canigó*.

Entre els municipis de la Menera i Serrallonga, les **terres de Cabrenç**:

*I, vora les pedreres de marbre verd,
passa el pont de la Verge, puja a Cabrenç.
La muntanya es corona d'un gran castell,
el castell, de tres torres amb sos merlets.
(Canigó, Cant V)*

Tornem a la carretera general i, en pocs minuts, heus aquí **Arles**, on Jacint Verdaguer i Jaume Collell passaren la nit en el viatge de 1873. Aquí, en el claustre, hi ha la Santa Tomba amb una aigua pura que raja sempre misteriosament. No lluny, en els antics **Banyes d'Arles** (actualment **Amélie-les-Bains**), les fonts d'aigua calenta són objecte d'un gran fervor públic.

*A les Nereides, filles de Doris, suplantaren
les Nàiades jolives, que en Arles i Molig
de sa aigua sanitosa les urnes abocaren;
les Driades dins l'arca dels dòlmens s'allotjaren
dels arbres entremig.
(Canigó, Cant VI)*

A dos o tres km per la carretera forestal del Benabosc podeu veure el **dolmen de la Caixa** de Rotllan i els palets del mateix lluitador, antic perseguidor dels moros. Des d'aquí va llançar la seva mangala de ferro que va caure a Maçanet de Cabrenys:

*Oh, mangala de ferro que don Rotllan
plantà enmig de la plaça roja de sang!
Si el comte no t'arranca, ningú ho farà.
(Canigó, Cant V)*

*Ja la Balma del Moro fugir els veu,
fugir envers la Caixa, sota el Palet,
el que Rotllan tirava, jugant amb ells,
de muntanya en muntanya pel Pirineu.
(Canigó, Cant VIII)*

Sempre carretera avall, arribem ara al **Pont del Diable** a Ceret, aquest monument únic que Jacint Verdaguer descriu emfàticament:

*Tu, que d'una gambada passes el Tec,
obre ton ull de pedra, pont de Ceret,
que de fills de Mahoma no en veuràs més.
(Canigó, Cant VIII)*

De fet, utilitza manifestament (i ho reconeix en una nota) la vella corrandà nord-catalana:

*Ai, adéu, pont de Ceret,
estàs fet tot d'una arcada;
de la mar a Canigó,
no te veus que una vegada!*

Perpinyà. En aquest nou punt de l'excursió aconsellem de seguir directament fins a Perpinyà. Val la pena quedar-se alguns dies a la capital de la Catalunya Nord, que fou també, en el seu temps, capital del Regne de Mallorca.

Després de visitar els llocs més concorreguts com el **Castellet**, la **Llotja de Mar** o l'estació daliniana "**Centre del món**", podem buscar la presència de Jacint Verdaguer en el mateix **Palau dels Reis de Mallorca**, en els **jardins de la Miranda**, des d'on el poeta contemplà aquest paisatge urbà acompanyat pel seu amic Juli Delpont:

*Un fill de la Cerdanya que Pere Pinya es deia,
tement que el soterrassen les neus, parlà a la Tet:
-«Oh, guia'm, tu que hi baixes, al pla que s'assoleia;»
-«Segueix-me», el riu contesta, i el llaurador ho feia
per no morir de fred.*

*Dels bous pren les tirandes i per sa verda riba
segueix el riu que corre camí del Rosselló;
quan ja vora les aigües del mar la Tet arriba,
diu al bover: -«Arrela't aquí, llaura i cultiva;
tos camps regaré jo.»*

*Com Romulus un dia del Tibre en la ribera,
de freixe amb sa carreta rodeja un tros de pla:
allí planta una casa, un camp i una olivera;
ara és ciutat la casa, mur ample la rodera,
el mur de Perpinyà.*

(Canigó, Cant V)

A Sant Jaume, barri popular de la ciutat, l'església està rodejada per un jardí estret. Al fons, sota els arbres i una mica arraconat, el **monument a Jacint Verdaguer**. De fet, un bloc monolític de granit amb dues talles de metall: l'una representa mossèn Cinto i l'altra, obra de Gustau Violet, amb la figura de Juli de Carsalade Du Pont, bisbe de Perpinyà i restaurador de Sant Martí del Canigó. Molt a prop de **Sant Jaume**, l'**antic edifici del Bisbat de Perpinyà** on Verdaguer fou rebut diverses vegades amb motiu de les seves visites. La plaça Aragó, davant mateix del Palmarium i a la cantonada del carrer Alsàcia-Lorena, la **casa de Justí Pepratx** (1828- 1901), de «l'estimadíssim Justí Pepratx», traductor al francès de *L'Atlàntida* (sis edicions), de fragments de *Canigó*, de Flors de Calvari, de Jesús infant, del Somni de Sant Joan... l'amic fidel que no defallirà mai, fins i tot en els moments més difícils de la vida del poeta. Constantment al seu costat, li portarà un màxim de suport moral i financer. Verdaguer l'acompanyarà al cementiri de Perpinyà, el 12 de desembre del 1901, és a dir pocs mesos abans de la seva pròpia defunció. La casa és encara en mans de la família, però, propietat privada, no és visitable. Una placa, a l'angle esquerre, recorda els fets. A l'**Església de Sant Josep**, en el barri de l'estació, s'hi pot veure la **capella de Jesús Infant**, que motivà la publicació del llibre i la traducció de Justí Pepratx. Els beneficis que es produeixen aniran per a la construcció d'aquesta capella, inaugurada per Jacint Verdaguer el novembre del 1898, durant els anys de més forta misèria moral i material del poeta.

Derivadors:

Església de Pesillà de la Ribera. A set o vuit km de Perpinyà, en el Riberal de la Tet, el municipi de Pesillà de la Ribera guarda en la seva església un preciós calze en forma de «Sol Iluminós» i que Jacint Verdaguer visità dues vegades, el 1896 i el 1898, amb els seus amics Justí Pepratx, Juli Delpont, Agustí Vassal i els mossens Pepratx, Izart... Verdaguer escriurà el seu poema *El Sol de Pesillà*, primera peça del recull *Eucarístiques*, publicat pòstumament (Barcelona, 1904) per Vassal en edició bilingüe, i traduït per ell mateix:

*Ton front abaixa coronat d'estrelles,
oh, noble Canigó!
que un altre Rei baixà de més alt que elles
al cor del Rosselló.
Des de llavors vénen a voladúries
els cors de Pesillà,
oracions a oferir-vos i cantúries,
oh, Sol de Pesillà!*

...

*En son trono, que ornà la primavera,
adora'l, Rosselló,
al Rei de Pesillà de la Ribera,
més alt que el Canigó.*

(*Eucarístiques*)

Notem que el manuscrit d'*Eucarístiques* fou lliurat per Jacint Verdaguer a Agustí Vassal i Juli Delpont el dia de l'ente-rrament de Justí Pepratx a Perpinyà (desembre del 1901).

Des de Perpinyà, un itinerari fàcil d'accés (carretera, tren, autobusos...) permet d'accedir a les ciutats de la Costa Vermella després d'Elna, o sigui Cotlliure, Portvendres, Banyuls de Marenda i Cervera. Permet d'enllaçar, si és necessari, amb la Catalunya Sud per Portbou. Farem el trajecte en sentit contrari, és a dir, a partir de Cervera, només per lligar amb la realitat, cronològicament parlant, amb la famosa vinguda, durant el maig del 1883, de la delegació del sud a Banyuls de la Marenda.

Fou aquesta la primera trobada d'escriptors d'arreu dels Països Catalans, de València, de les Illes, del Principat, del Rosselló i fins i tot algun d'Occitània. La idea conreada per Verdaguer i Justí Pepratx trobà ferment en el municipi de **Banyuls de la Marenda**, on el capellà, mossèn Francesc Rous, oferí hospitalitat, cobert i organització. Es pot veure encara l'església que aquest rector edificà i on Jacint Verdaguer va inaugurar la instal·lació de la Verge de l'escultor Alexandre Oliva de Sallagosa, l'any 1887. Les Festes de Banyuls foren d'una intensitat tal, que Jacint Verdaguer confessarà a Justí Pepratx:

*Quina anada tan hermosa! Encara que jo visca molts anys,
no crec pas fer-ne altra d'igual!*

(*Epistolari*)

Sortint del municipi, ens pararem a la punta del cap d'Ona, just a la sortida de Banyuls i veurem com:

*El Pirineu ressona fins Banyuls.
(Canigó, Cant VIII)*

Passant per Port Vendres i Cotlliure, potser sentirem el retronys dels soldats de Tallaferro:

Fallaires, a les falles de Sant Martí...

quan cridaven a la deslliurança del seu comte, presoner dels moros:

*Ai, poble de Cotlliure, que n'ets de trist
pel comte Tallaferro que tens catiu,
catiu dins una barca de Sarraïns!
(Canigó, Cant V)*

Ara, això sí, ens agradarà l'encant d'aquesta terra on el mar i el Pirineu es fonen, on les vinyes verdes cauen a prop del mar, on la sirena i el pastor es retroben:

Allà dellà Cotlliure, del Pirineu darrera,
se veu rogenic i informe sortir lo sol naixent
com far que amb braç de ferro sosté la cordillera
i al nàixer ja amb sa rossa i estesa cabellera
s'abruga al firmament...
(Canigó, Cant VI)

Arribant a **Elna**, anirem de dret a la catedral, seu de l'antic bisbat que Jacint Verdaguer visità amb motiu de les Festes de Banyuls del 1883. En les escales i al mig de les columnes del claustre, un dels participants prengué les dues cèlebres fotografies del grup amb personatges avui històrics.

Claustre de la catedral d'Elna, 1883. Amb Jacint Verdaguer, Alvar Verdaguer, Alexandre de Riquer, Artur Masriera, Pere Vidal, Jaume Collell, Manuel Serra, Tomàs Forteza, Ramon Arabia, Emili Vilanova, Narcís Oller, Gaetà Cornet, Lluís Cutxet, Antoni Gaudí, Àngel Guimerà, Justí Pepratx, Xavier Tobella, Joan Torroella, Josep Bonafont i Eugeni Pepratx

Un altre derivador:

Excursió a Sant Pau de Fenollet i Galamús. A quaranta km de Perpinyà, **Sant Pau de Fenollet** és al cor d'aquestes terres occitanes des del Tractat de Corbeil del 1258. Ara, novament incloses en els Pirineus Orientals, guarden a la vegada el ressò de la seva antiga catalanitat i l'eco d'una occitanització que s'esmuny just abans de ser totalment assimilada. És aquí que l'Aglí forma les seves gorges, un paisatge feréstec i desolat, un dels més salvatges de les Corberes. Penjat per damunt de les Fous, l'ermitatge de **Sant Antoni de Galamús**, que tant va impressionar Verdaguer en l'excursió del 1881 amb Justí Pepratx:

*De les valls del Rosselló
Galamús és la més bella;
oberta a la llum del sol,
n'apar una mareperla,
n'apar un cistell de flors
que enarboren les Corberes
com dalt d'una branca un niu
entremig de cel i terra.
Hi canten els rossinyols,
les tòrtres hi gemeguen,
i les àligues reials
amb ses ales l'ombregen.
D'aqueix camp jo en só la flor,
d'aqueix cel jo en só l'estrella;
hi tinc la Fou per passeig,
per palau la cova immensa.
(Canigó, Cant VI)*

Agafarem ara la carretera que de Perpinyà puja cap a Andorra seguint la vall de la Tet primer, del Segre després, per acabar amb la del Querol. Durant tot el trajecte, no ens deixarà mai la presència atractiva, protectora, impressionant, amistosa del **Canigó** en els seus diferents matisos de colors segons el moment del dia o l'estació de l'any:

*El Canigó és una magnòlia immensa
que en un rebrot del Pirineu se bada;
per abelles té fades que la volten,
per papallons els cisnes i les àligues.
(Canigó, Cant II)*

Passant per **Illa** (a vint km de Perpinyà) recordarem la figura de mossèn Pere Bonet, l'antic amic del Seminari de Prada que Jacint Verdaguer visità l'any 1895. Junts anaren a les ruïnes del vell poble perdut i avui totalment desaparegut de Reglella (per damunt de Rodés).

A **Vinçà** (a trenta km de Perpinyà i vuit d'Illa) anirem a veure l'antiga casa Teulière/Escanyé/Calmon (carrer del Puig, número 13). És aquí que s'havien refugiat durant les guerres carlines, entre altres, Josep Torras i Bages i els seus

companys. Verdaguer i Jaume Collell els van visitar l'any 1873 en el curs del seu primer viatge a la Catalunya Nord. L'actual balcó ha substituït l'antic marbre que era, de fet, l'altar de Sant Miquel de Cuixà enderrocats per la Revolució Francesa.

*Camí de Serrabona va atravessant
els rierons que reguen l'hort de Vinçà,
oasis que eixes serres tenen tancat
perquè no els lo marcesca l'aire de mar.*

(Canigó, Cant VIII)

Marcèvol i Serrabona. Venint d'Illa, abans de Vinçà, es troba a mà esquerra la cruïlla de Bulaternera amb la ruta que puja a Bula d'Amunt. És per aquí que es pot arribar per una carretera mitjanament transitada fins l'antic **Priorat de Serrabona**, on el silenci del lloc i la rugositat de l'aspra muntanya són tant en acord amb els anhels de Jacint Verdaguer.

Després de Vinçà, però ara a mà dreta, a Marquixanes, trobareu la pujada al municipi d'**Arbussols** amb l'ermitatge assolellat de **Marcèvol**:

*Doncs què us heu fet, superbes abadies,
Marcèvol, Serrabona i Sant Miquel...*
(Canigó, Epíleg)

Arribem ara a **Prada**. Aquí va viure i morir (Nadal de 1948) Pompeu Fabra, «el seny ordenador de la llengua catalana», en una casa del carrer dels Marxants. La seva tomba, en el cementiri municipal, rep milers de visites. Pau Casals es va refugiar aquí, l'any 1937, i va passar-hi, junt amb altres compatriotes, l'exili més llarg de la seva vida. L'any 1950, però, va rompre el seu silenci de protesta contra el franquisme i va crear un Festival de Música que 52 anys després porta encara el seu nom. Cosa poc coneguda, Pau Casals havia musicat un poema de Verdaguer en la mort d'un infant:

El lliri blanc

*A l'entrar al cementiri
he sentit olor de lliri;
no n'hi ha cap de florit:
sols al cloure's una fossa
obiri la testa rossa
d'un noieta petit, petit.
Lliri blanc de la innocència,
jo he sentit la teva essència,
quan pujava cap al cel,
deixant sols aquí a la terra
de flor mústia la desferra,
d'on l'abella ha tret la mel.*

(Caritat)

Jacint Verdaguer havia vingut a Prada en el seu primer viatge de l'any 1873. Aquella vegada, Jaume Collell se l'havia endut per distreure'l del seu mal de cap permanent. Des d'una casa on hi havia una ala del claustre romànic de Sant Miquel de Cuixà, «estiguérem llarga estona contemplant lo panorama on torreja la muntanya de Canigó. M'agradaria de pujar-hi, digué en un moment d'entusiasme que el mal feia apagar de seguida; qui li havia de dir que hi faria, a les Muntanyes Regalades, ascensions tan altes i glorioses!».

*Muntanyes regalades
són les de Canigó,
elles tot l'any floreixen,
primavera i tardor.
(Canigó, Cant VI)*

Aquest edifici se situava a la cantonada de l'actual plaça de la República i del carrer Jean Jaurès.

Més amunt de la vila, davant del camp de rugbi i sobre l'emplaçament de l'actual Caserna dels Bombers, s'aixecava el Petit **Seminari** on Verdaguer va passar alguns dies (3-8 de juliol del 1883). Des d'aquí va recórrer els voltants (Cirac, Codalet, Sant Miquel, Taurinyà...). Escriurà a un amic:

*He passat cinc dies al Seminari de Prada
i n'he sortit enamorat...*

Mossèn Pere Bonet, en el seu llibre de records *Impressions et souvenirs* (Ceret, 1908), fa una llarga relació de les visites i dels contactes de Verdaguer durant aquest sojorn:

*Seguint la Tet,
dintre la vall de Codalet
que el cor enyora,
com pedra fina que en sa vora*

*deixa la mar,
la imatge anàrem a trobar
de sant Miquel,
com una estrella en nostre cel
ennuolat...*

(Canigó, Cant IX)

En el monestir de **Sant Miquel de Cuixà**, totalment en ruïnes en temps de Verdaguer i on no pogué «ni dir missa», s'ha posat ara, que és en gran part restaurat, una placa, a la cantonada nord-est del claustre, amb un fragment del diàleg dels dos campanars que veurem més endavant.

Notem que Verdaguer escriurà també aquests versos profètics:

*Claustre i capella
demà tindreu en la planella
d'envers Cuixà,
ja que, aturant-s'hi, la tria
per son estatge
la d'Eixalada hermosa imatge
de sant Miquel.*

(Canigó, Cant IX)

Tampoc no s'oblidarà de recordar in situ les figures històriques del passat:

*Cel de Cuixà,
de quanta estrella t'enjoïà
l'abat Garí,
amb Pere Ursèolo, Marí,
el gran asceta
i Romualdo anacoreta!*

(Canigó, Cant IX)

Seguint carretera amunt, passem per Taurinyà, on Verdaguer es passejà vora el riu Llitera, refrescant-se a la Font de Flagells, escalant el Roc Paller o somiant després de les visites al **castell de Rià** o a les **Coves de Cirac**, país de bruixes:

*Del castell d'Arrià baixa a la riba,
atravessa la Tet d'una gambada
i com esbarts de blancs tudons que volen
veu de Cirac i Taurinyà les cases.
A esquerra deixa el roc Paller, que lliguen
les bruixes amb un pont d'un fil d'aranya,
els dissabtes al vespre perquè puguen
passar del riu Llitera a l'altra banda...*

(Canigó, Cant II)

Passat el municipi de Fillols, s'arriba fàcilment a **Vernet**, al peu mateix del Canigó. Tindreu tots present a l'esperit aquella famosa imatge dels antics bitllets de 500 pessetes del Banc d'Espanya, «J. Verdaguer amb barretina i tot», d'un

costat i de l'altre «la representació d'un paisatge canigonenc», pres d'aquí mateix, en l'Estat francès. Únic cas al món d'una confusió de domini territorial atestada sobre una moneda oficial.

Des de fa poc, Vernet ha realitzat un monument a Verdaguer, al cor del poble, «per commemorar el centenari de la seva mort i el record de les visites que hi va fer». L'any 1902, pocs mesos abans de morir, els poetes i amics seus de la Catalunya Nord oferiren a Verdaguer de venir a refer la salut perduda en aquest balneari. Juli Delpont, en nom de tots, li envià aquest poema:

*Vingui ací a Rosselló! Vingui, que amb alegria
rebrà qui el coronà de santa poesia.
Esperem a Vostè, que és amic estimat,
benvolgut a tothom, i de tots enyorat.
Vingui! Veurà serrats se florir de ginestes,
sentirà el pur alè de nevades congestes,
oirà lo torrent escumós de Cadí
remorejar entorn del ferreny Sant Martí...
(Epistolari)*

A pocs minuts de Vernet, hi ha el poble de **Castell** on Verdaguer va passar uns dies (8-16 de juliol del 1883) i on tornà diverses vegades. Fou hostatjat a can Gallardó, encara avui propietat privada de la família Cases, que en guarda un record emotiu. El nostre poeta escrivia:

*Passo la gran part del dia tot sol, perdut en les ruïnes de Sant Martí i pels boscos del voltant. Visc en una casa de pagès, a l'antiga catalana, que em deixen llaurar en tot pel meu coll. Aquí he retrobat la soledat, la companya de ma vida, que cerco en va a Barcelona, sense la qual sóc un peix fora de l'aigua. Tres anys ha que no havia passat dies tan a plaer; i això que no falta alguna espina. Avui, per exemple, festa de la República, el campaner ha tret la corda de la campana, perquè no tocàs a missa...
(Epistolari)*

Des d'aquí va pujar moltes vegades a les ruïnes de **Sant Martí del Canigó**, i també a la Cima de Balaig o Pic de Canigó, escalant les dues vessants, dels Cortalets per un costat, de Marialles i els Estanys de Cadí per l'altre. Des del cim, on va pujar almenys una vegada, va rebre i respirar l'alè potent d'una visió grandiosa, a la vegada mística (era capellà) i patriòtica (era ja el poeta de Catalunya):

*Glòria al Senyor! Tenim ja pàtria amada;
que altiva és, que forta al despertar!
Al Pirineu mirau-la recolzada,
son front al cel, sos peus dintre la mar.
...
Bressem-la encara en est bressol de serres,
enrobustim sos braços i son cor;
sos braços fem de ferro per les guerres,
mes per la pau omplim son pit d'amor.
(Canigó, Cant XII)*

Abans d'arribar al monestir de Sant Martí del Canigó, pareu a la **Font del Comte** i aprecieu, a més de la tranquil·litat i la serenitat del lloc, la placa de bronze, obra de Gustau Violet, que immortalitza les figures de Verdaguer i del bisbe Carsalade Du Pont:

*Prop d'a on se cabdella i descabdella
el contrapàs, sota una arcada vella,
la font del Comte raja del cor d'un bosc joliu;
els tràemols, albes i lladerns que abeura
ombra li fan d'un cortinatge d'heura
que atravessar no poden els raigs del sol d'estiu...
(Canigó, Cant I)*

No us descuideu tampoc, durant la visita del monument, de contemplar un moment:

- Les tombes del comte Guifré i de la seva esposa, excavades en la penya.
- El teixit brodat atribuït a la comtessa Guisla. Actualment emmarcat i penjat a la paret del fons de l'església.
- El bust de Carsalade Du Pont, de l'escultor Gustau Violet, just a l'entrada de la cripta.

Finalment, no podem deixar aquests paratges sense esmentar, sense recordar, sense tornar a llegir, sense meditar la poesia dels dos campanars, l'epíleg de *Canigó*. Aquest poema, potser el més conegut i apreciat de tota l'obra, Jacint Verdaguer l'havia dedicat a Juli de Carsalade, el bisbe de Perpinyà («i dels Catalans», com deia ell mateix). S'havien conegut a Barcelona a la llibreria d'Àlvar Verdaguer.

Una amistat indefectible els havia unit sempre més. Juli de Carsalade, a instàncies de Jacint Verdaguer, va comprar les ruïnes de Sant Martí del Canigó i va emprendre'n la restauració. El nostre poeta va afirmar en una de les seves notes:

*El dia en què aqueix llegendari monestir s'aixequi de ses ruïnes, serà de veritable goig per els bons Catalans d'ençà i d'enllà dels Pirineus; i per l'autor d'aquest poema, si Déu li fa la mercè de deixar-li veure, serà un dia dels millors de la seva vida.
(Canigó, nota de l'Epíleg)*

Els dos campanars (fragment)

*Doncs què us heu fet, superbes abadies,
Marcèvol, Serrabona i Sant Miquel,
i tu, decrèpit Sant Martí, que omplies
aqueixes valls de salms i melodies,
la terra d'àngels i de sants el cel?*

*Doncs què n'heu fet —oh, valls!— de l'asceteri,
escola de l'amor de Jesucrist?*

*On és —oh, soledat!— lo teu salteri?
On tos rengles de monjos, presbiteri,
que, com un cos sens ànima, estàs trist?*

*D'Ursèolo a on és el dormitori?
La celda abacial del gran Garí?
On és de Romualdo l'oratori,
els pallis i retaules, l'or i evori
que entretallà ha mil anys cisell diví?*

*Els càntics i les llums s'esmortuïren;
la rosa s'esfullà com el roser;
els himnes sants en l'arpa s'adormiren,
com verderoles que en llur niu moriren
quan el bosc les oïa més a pler.*

*Dels romànics altars no en queda rastre,
del claustre bizantí no en queda res;
caigueren les imatges d'alabastre
i s'apagà sa llàntia, com un astre
que en Canigó no s'encendrà mai més.*

*Com dos gegants d'una legió sagrada
sols encara hi ha drets dos campanars:
són els monjos darrers de l'encontrada,
que ans de partir, per última vegada,
contemplen l'enderroc de sos altars.*

*Són dues formidables sentinelles
que en el Conflent posà l'eternitat:
semblen garrics els roures al peu d'elles;
les masies del pla semblen ovelles
al peu de llur pastor agegantat.*

...

Precisem també que l'any 1902 Juli de Carsalade va acollir a Sant Martí del Canigó els Jocs Florals de la Llengua Catalana que l'autoritat militar (ben entès i com sempre) havia prohibit a Barcelona.

Ara podem continuar la nostra ruta cap a la **Cerdanya** deixant, a dreta i esquerra, camins de muntanya que porten a llocs d'evocació molt forta i molt present en la relació dels combats contra els Moros en temps de la Reconquesta: els **Estanys de Carançà**, la **Fossa del Gegant**, el **camí de Núria**, els **Estanys de Noedes**, de la **Bullosa**, les muntanyes del **Carlit**, del **Puigmal**...

*El comte és de Cerdanya, els camins sap,
els camins de les cabres i dels isards;
enfila una drecera, vers Carançà,
com si giràs les aigües per recular.*

...

*Bé n'hi passaren d'óssos, cabres e isards,
d'estius amb ses tempestes i pedregams,
d'hiverns amb ses nevades, torrents i allaus,
i encara es diu la Fossa, la del Gegant.
(Canigó, Cant VIII)*

*El vell Puigmal d'espalla rabassuda
és l'arx d'aqueixa altiva fortalesa,
que en set-cents anys el Sarraí no ha presa,
fent-hi bocins la llança fulgurant.
(Canigó, Cant IV)*

*Adéu els [estanys] de Noedes.
Estany Negre, Estany Blau i l'Estelat,
espills d'eixes pinedes
i d'eix cel de safir immaculat!
(Canigó, Cant XII)*

*Com àliga reial que el vol abaixa,
declina el carro d'or a la Bullosa,
el prat esmaragdí rúbrica hermosa,
xifra d'argent brodada en verd domàs.
(Canigó, Cant IV)*

*Conternejant la coma d'Or herbosa
segueixen la riera de Font Viva,
per una branca de sa verda riba
escalant la muntanya de Carlit.
(Canigó, Cant IV)*

Passat el Coll de la Perxa (o del Jardó), se'ns obre tota la vall alta del Segre, amb la **Serra de Cadí** al fons:

*És del Cadí la serralada enorme
ciclòpic mur en forma de muntanya,
que serva el terraplè de la Cerdanya
per on el Segre va enfondint son llit.
Resclosa fóra un temps d'estany amplíssim
a on, en llur fogosa juvenesa,
aqueixos cims miraven la bellesa
de son front avui esblanqueït.
(Canigó, Cant IV)*

A la dreta, **Font Romeu**, la Regina dels Cerdàns que comparteixen la seva devoció amb la de Núria:

*Se sent algú que plora
vers Font Romeu i Núria;
de les aloges és l'esbart que astora*

*nostra suau cantúria.
Cantem, cantem; llur fosca nit declina
als raigs de vostra aurora,
oh, Estrella matutina
de Núria i Font Romeu!
Siau, vós, la Regina
de nostre Pirineu.*

(Canigó, Cant XII)

En el clot, a baix a la dreta, l'enclavament de **Llívia** que guarda encara el record de les amors tràgiques del moro Abú Nezà i de la cristiana Lampègia:

*A l'infeliç aimador
li donen tomba lluïda,
d'un triangle coronat
amb cúpula damasquina
dins el poble de Planès
a quatre lleugues de Llívia...*

(Canigó, Cant VII)

Pugem ara per la vall de Querol, cap a Pimorent. Travessem Ur, Enveig, la Tor, Porta, Portè...

*En la solana
que presideix la Tor cerdana,
massa a plaer
d'Enveig vivia el cavaller.
Sa pobra esposa,
de son distret amor gelosa,
pregava a Déu
que li tornàs el marit seu,
massa amorós
de l'encantada de Lanós.*

(Canigó, Cant IX)

Acabarem el nostre periple sortint de la Catalunya Nord per arribar a les **Valls d'Andorra**, pàtria dels fargaires on Verdaguer va anar l'any 1883. Recomanem per a aquest sojorn l'incontornable llibre d'Esteve Albert, *Mossèn Cinto i la Vella Andorra*.

*Vessant-se'l d'un a altre amb dolç murmurí,
els tres llacs de Tristany són més hermosos;
puig d'Alba i Fontargent, més blanquinosos
amb llur brial de neu que mai se fon.
Les valls d'Ordino i d'Incles són més plenes
d'harmonies, de somnis i misteri
als raigs que hi deixa ploure l'hemisferí,
ala serena de qui cova el món...*

(Canigó, Cant IV)

En conclusió, hem pogut impregnar-nos d'una evidència: la passejada per les terres catalanes del nord coincideix amb la lectura una mica acurada de *Canigó*, la seva obra mestra. Tot el llibre parla de casa nostra i no cal estranyar-se del gran fervor que té encara aquí la gent per la «muntanya sagrada dels Catalans» i pel «poeta nacional de Catalunya».

*Pàtria, et donà ses ales la victòria,
com un sol d'or ton astre es va llevant,
llança a ponent el carro de ta glòria,
puix Déu t'empeny, oh, Catalunya, avant!*
(*Canigó, Cant XII*)

Aquest document és una adaptació de la web de la Ruta Verdaguier (2002) i també de la publicació *Ruta Verdaguier 2002*, publicació de l'Institut Municipal del Paisatge Urbà i la Qualitat de Vida, Ajuntament de Barcelona.

© Textos: La Ciutat dels Tres Turons: M. dels Angels Verdaquer i Pajerols; La Cara Ausona: Xavier Roviró i Alemany, Canigó: Ramon Gual.

© Fotografies: Xavier Bolao, Llibreria Millà, Jordi Mir, Museu-Casa Verdaguier-Museu 'Història de la Ciutat, Jordi Vilà
Agraïment: Joan Maluquer, Universitat Catalana d'Estiu.

© Dibuixos: Jordi Guillemí.

© 2022 Institut Municipal del Paisatge Urbà i la Qualitat de Vida, Ajuntament de Barcelona (IMPUIQV).

Descobriu Catalunya a través dels ulls d'un gran poeta

Un recorregut literari pels paisatges que van marcar la vida
i que descriu l'obra de Jacint Verdaguer.

Ajuntament de Barcelona
Institut Municipal de Paisatge
Urbà i Qualitat de Vida

